

7. | 13. | 2022

cilt
volume

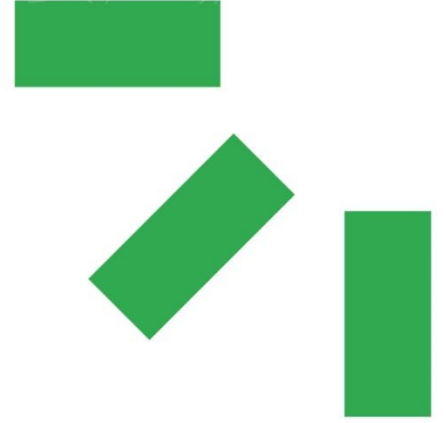
sayı
issue

nisan
april

ISSN: 2528-9403

Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR)

Abant Journal of
Cultural Studies

Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi

AKAR

Cilt: 7 Sayı: 13

Nisan 2022

eISSN: 2528-9403

SAHİBİ

Prof. Dr. Mustafa ALIŞARLI

Rektör, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu-Türkiye

BİLİMSEL YAYIN VE DERGİLER KOORDİNATORLÜĞÜ

Doç. Dr. Mustafa YİĞİTOĞLU -mustafayigitoglu@ibu.edu.tr

Koordinatör, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu-Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Can DOĞAN-can.dogan@ibu.edu.tr

Koordinatör Yardımcısı, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu-Türkiye

Doç. Dr. Fatma DEMİRAY AKBULUT – demiray_f@ibu.edu.tr

Koordinatör Yardımcısı, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu-Türkiye

SORUMLU MÜDÜR

Prof. Dr. Samettin GÜNDÜZ- gunduz_s@ibu.edu.tr

Dekan V., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İletişim Fakültesi, Bolu-Türkiye

BAŞ EDİTÖR

Prof. Dr. Selami ÖZSOY- ozsoy_s@ibu.edu.tr

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Bolu-Türkiye

ALAN EDİTÖRLERİ

Doç. Dr. Hüsamettin AKAR - husamettinakar@ibu.edu.tr

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Bolu-Türkiye

Doç. Dr. Ercan AKTAN- ercan.aktan@ibu.edu.tr

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Bolu-Türkiye

Doç. Dr. Ahmet Tuncay ERDEM - ahmettuncayerdem@ibu.edu.tr

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Bolu-Türkiye

Doç. Dr. Yaşar ZORLU – yasar.zorlu@ibu.edu.tr

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Bolu-Türkiye

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Yusuf ADIGÜZEL – yusufadiguzel@sakarya.edu.tr

Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi, Sakarya-Türkiye

Prof. Dr. Ayşe CANATAN– ayse.canatan@hbv.edu.tr

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Ankara-Türkiye

Prof. Dr. Samettin GÜNDÜZ- gunduz_s@ibu.edu.tr

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İletişim Fakültesi, Bolu-Türkiye

Prof. Dr. Muhsin HALİS - muhsin.halis@kocaeli.edu.tr

Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kocaeli-Türkiye

Prof. Dr. Himmet HÜLÜR - himmet.hulur@hbv.edu.tr

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi, Ankara-Türkiye

Prof. Dr. Himmet KARADAL- himmetkaradal@ibu.edu.tr

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İletişim Fakültesi, Bolu-Türkiye

Prof. Dr. Ahmet OCAK– ocak_a@ibu.edu.tr

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Bolu-Türkiye

Prof. Dr. Aydemir OKAY- aydemirokay@ibu.edu.tr

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İletişim Fakültesi, Bolu-Türkiye

Prof. Dr. İbrahim SEZGÜL – ibrahimsezgul@ybu.edu.tr

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Ankara-Türkiye

Prof. Dr. Hasan TUTAR - hasantutar@ibu.edu.tr

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İletişim Fakültesi, Bolu-Türkiye

Prof. Dr. Mithat YILMAZ – mithat.yilmaz@ibu.edu.tr

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İletişim Fakültesi, Bolu-Türkiye

TEKNİK EDİTÖRLER

Öğr. Gör. Bahar AKBULAK – baharakbulak@ibu.edu.tr

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Bolu-Türkiye

Arş. Gör. Sadullah M. BAĞ– sadullahbag@ibu.edu.tr

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Bolu-Türkiye

Arş. Gör. Rifki ÜNAL– rifkiunal@ibu.edu.tr

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Bolu-Türkiye

İLETİŞİM VE SEKRETERYA

Bilg. İşlt. Özer Bayram - ozerbayram@ibu.edu.tr

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Bolu-Türkiye

HAKEM KURULU

Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi [AKAR], en az iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanmaktadır. Hakem isimleri gizli tutulmakta ve yayımlanmamaktadır. / **Bu konuda genel bilgi için:**
<https://dergipark.org.tr/pub/akader>

ADRES

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İletişim Fakültesi Dekanlığı- Gölköy-Bolu
Telefon: 0 374 254 10 00 – 5401
0 374 254 56 56
e-posta: ilef@ibu.edu.tr

DİZİNLENME BİLGİLERİ

ASOS İndeks

Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi [AKAR] yılda iki kez yayınlanan hakemli, akademik bir dergidir. AKAR'da yayınlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir. Yayınlanan yazıların bütün yayın hakları **AKAR'a** ait olup, yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama taşınamaz.
Yazıların yayınlanıp yayınlanmamasından yayın kurulu sorumludur.

Abant Journal of Cultural Studies

AKAR

Volume:7 Issue: 13 - April 2022

eISSN: 2528-9403

OWNER

Prof. Dr. Mustafa ALIŞARLI

President, Bolu Abant İzzet Baysal University, Bolu-Türkiye

SCIENTIFIC PUBLICATIONS AND JOURNALS COORDINATOR

Assoc. Prof. Dr. Mustafa YİĞİTOĞLU -mustafayigitoglu@ibu.edu.tr

Coordinator, Bolu Abant İzzet Baysal University, Bolu-Türkiye

Assist. Prof. Dr. Can DOĞAN-can.dogan@ibu.edu.tr

Coordinator Assistant, Bolu Abant İzzet Baysal University, Bolu-Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Fatma DEMİRAY AKBULUT – demiray_f@ibu.edu.tr

Coordinator Assistant, Bolu Abant İzzet Baysal University, Bolu-Türkiye

RESPONSIBLE MANAGING EDITOR

Prof. Dr. Samettin GÜNDÜZ- gunduz_s@ibu.edu.tr

Dean, Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Communication, Bolu-Türkiye

EDITOR IN CHIEF

Prof. Dr. Selami ÖZSOY- ozsoy_s@ibu.edu.tr

Bolu Abant İzzet Baysal University Faculty of Communication, Bolu-Türkiye

FIELD EDITORS

Assoc. Prof. Dr. Hüsamettin AKAR - husamettinakar@ibu.edu.tr

Bolu Abant İzzet Baysal University Faculty of Communication, Bolu-Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Ercan AKTAN – ercan.aktan@ibu.edu.tr

Bolu Abant İzzet Baysal University Faculty of Communication, Bolu-Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Ahmet Tuncay ERDEM - ahmettuncayerdem@ibu.edu.tr

Bolu Abant İzzet Baysal University Faculty of Communication, Bolu-Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Yaşar ZORLU – yasar.zorlu@ibu.edu.tr

Bolu Abant İzzet Baysal University Faculty of Communication, Bolu-Türkiye

Prof. Dr. Yusuf ADIGÜZEL – yusufadiguzel@sakarya.edu.tr

Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi, Sakarya-Türkiye

Prof. Dr. Ayşe CANATAN– ayse.canatan@hbv.edu.tr

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Ankara-Türkiye

Prof. Dr. Samettin GÜNDÜZ- gunduz_s@ibu.edu.tr

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İletişim Fakültesi, Bolu-Türkiye

Prof. Dr. Muhsin HALİS - muhsin.halis@kocaeli.edu.tr

Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kocaeli-Türkiye

Prof. Dr. Himmet HÜLÜR - himmet.hulur@hbv.edu.tr

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi, Ankara-Türkiye

Prof. Dr. Himmet KARADAL- himmetkaradal@ibu.edu.tr

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İletişim Fakültesi, Bolu-Türkiye

Prof. Dr. Ahmet OCAK– ocak_a@ibu.edu.tr

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Bolu-Türkiye

Prof. Dr. Aydemir OKAY- aydemirokay@ibu.edu.tr

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İletişim Fakültesi, Bolu-Türkiye

Prof. Dr. İbrahim SEZGÜL – ibrahimsezgul@ybu.edu.tr

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Ankara-Türkiye

Prof. Dr. Hasan TUTAR - hasantutar@ibu.edu.tr

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İletişim Fakültesi, Bolu-Türkiye

Prof. Dr. Mithat YILMAZ – mithat.yilmaz@ibu.edu.tr

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İletişim Fakültesi, Bolu-Türkiye

EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Yusuf ADIGÜZEL – yusufadiguzel@sakarya.edu.tr

Sakarya University Faculty of Communication, Sakarya-Türkiye

Prof. Dr. Ayşe CANATAN– ayse.canatan@hbv.edu.tr

Ankara Hacı Bayram Veli University Faculty of Literature, Ankara-Türkiye

Prof. Dr. Samettin GÜNDÜZ- gunduz_s@ibu.edu.tr

Bolu Abant İzzet Baysal University Faculty of Communication, Bolu-Türkiye

Prof. Dr. Muhsin HALİS - muhsin.halis@kocaeli.edu.tr

Kocaeli University Faculty Economics and Administrative, Kocaeli-Türkiye

Prof. Dr. Himmet HÜLÜR - himmet.hulur@hbv.edu.tr

Ankara Hacı Bayram Veli University Faculty of Communication, Ankara-Türkiye

Prof. Dr. Himmet KARADAL- himmetkaradal@ibu.edu.tr

Bolu Abant İzzet Baysal University Faculty of Communication, Bolu-Türkiye

Prof. Dr. Ahmet OCAK– ocak_a@ibu.edu.tr

Bolu Abant İzzet Baysal University Faculty of Arts and Sciences, Bolu-Türkiye

Prof. Dr. Aydemir OKAY- aydemirokay@ibu.edu.tr

Bolu Abant İzzet Baysal University Faculty of Communication, Bolu-Türkiye

Prof. Dr. İbrahim SEZGÜL – ibrahimsezgul@ybu.edu.tr

Ankara Yıldırım Beyazıt University Faculty of Humanities and Social Sciences, Ankara-Türkiye

Prof. Dr. Hasan TUTAR - hasantutar@ibu.edu.tr

Bolu Abant İzzet Baysal University Faculty of Communication, Bolu-Türkiye

Prof. Dr. Mithat YILMAZ – mithat.yilmaz@ibu.edu.tr

Bolu Abant İzzet Baysal University Faculty of Communication, Bolu-Türkiye

TECHNIC EDITORS

Lecturer Bahar AKBULAK – baharakbulak@ibu.edu.tr
Bolu Abant Izzet Baysal University Faculty of Communication, Bolu-Türkiye
Res. Assist. Sadullah M. BAĞ– sadullahbag@ibu.edu.tr
Bolu Abant Izzet Baysal University Faculty of Communication, Bolu-Türkiye
Res. Assist. Rifki ÜNAL– rifkiunal@ibu.edu.tr
Bolu Abant Izzet Baysal University Faculty of Communication, Bolu-Türkiye

CONTACT & SECRETARIAT

Özer Bayram - ozerbayram@ibu.edu.tr
Bolu Abant Izzet Baysal University Faculty of Communication, Bolu-Türkiye

REFEREE BOARD

Abant Journal of Cultural Studies [AKAR] uses double-blind review fulfilled by at least two reviewers. Referee names are kept strictly confidential. **For detailed information, please click here:** <http://akar.ibu.edu.tr/>

ADDRESS

Bolu Abant Izzet Baysal University, Faculty of Communication, Bolu-Türkiye

e-mail: ilef@ibu.edu.tr

INDEXING SERVICES

ASOS Index

Abant Journal of Cultural Studies [AKAR] is a peer-reviewed, journal published two times a year. The scientific and legal responsibility of the articles published in **AKAR Journal** belongs to the authors. Turkish and English articles are published. All publication rights of the published articles belong to **AKAR Journal** and cannot be printed, reproduced or transferred to the electronic media in whole or in part without the permission of the publisher. The editorial board is responsible for publishing the articles.

İçindekiler/Contents

1/5 | Jenerik/Generic

Makaleler/Articles

6-18 | Arzu KALAFAT ÇAT, Mevlüt Can KOÇAK, Olgun KÜÇÜK
Televizyon Futbol Programlarında Ötekinin İnşası: Vitor Pereira Örneği
The Construction of the Other in Television Football Programs: The Example of Vitor Pereira

19-32 | Burak BAYÜLGEN
The Idea of Death in the 19th Century Spiritualism as Hybridity
19. Yüzyıl Ruhçuluğunda Melezlik Olarak Ölüm Düşüncesi

33-39 | Selma KASIM
Masterchef Türkiye Yarışmasının Kullanımlar Doyumlar Yaklaşımı Çerçevesinde Sosyal Medya Üzerinden İncelenmesi
An Investigation of the 'Masterchef Turkey' Contest on Social Media within the Framework of Uses and Gratifications Approach

40-59 | Emre KABADAYI
Dörtdivan Âyanı Kalınbacakoğlu İsmail Ağa'nın Faaliyetleri
Activities of Kalınbacakoğlu İsmail Ağa the Local Noble of Dörtdivan

60-69 | Melike Zeynep KORKMAZ
Post-Apokaliptik Yapımlara Talep Artışında Pandemi Sürecinin Etkisi
The Effect of Pandemic Period on Increased Demand for Post-Apocalyptic Genre

Kitap Değerlendirmeleri/Book Review

70-75 | Sezin ERYILMAZ
Zanaatkar – Richard Sennet
The Craftsman

Televizyon Futbol Programlarında Ötekinin İnşası: Vitor Pereira Örneği

The Construction of the Other in Television Football Programs: The Example of Vitor Pereira

Arzu KALAFAT ÇAT¹ Mevlüt Can KOÇAK² Olgun KÜÇÜK³

Geliş Tarihi (Received): 06.04.2022

Kabul Tarihi (Accepted): 26.04.2022

Yayın Tarihi (Published): 30.04.2022

Öz: Bireyler bilişsel ya da içgüdüsel sebeplerle kendilerini, kendileri gibi olanı üstün görme çabası içerisindeyken farklı olana karşı sınırlar çizme ve ötekileştirme eğiliminde olabilmektedirler. Ben/biz'in tanımladığı öteki algısının temelinde ise kimi zaman ırksal, sosyal, kültürel, dini, ekonomik, etnik, cinsiyete, cinsel tercihe ya da milliyete dayalı unsurlar yer alabilmektedir. Ben/biz algısı aidiyetle kabul görürken "öteki" aşağılanma, küçümsenme ya da yok sayılma gibi muamelelerle karşı karşıya kalabilmektedir. Öteki'nin medya aracılığıyla inşasında ise öteki'ne karşı hissedilen duygular topluma yayılarak adeta çarpan etkisi yaratmakta kimi zaman da istenmeyen fiziksel eylemlere sebep olabilmektedir. Bu çalışmanın amacı yabancı teknik direktör Vitor Pereira örneği üzerinden televizyon futbol programlarındaki ötekileştirmeyi ortaya koymaktır. Bu bağlamda çalışma kapsamında Türk televizyonlarında en fazla izlenen futbol programı olan VAR Odası programında yer alan Vitor Pereira hakkındaki diyaloglar ötekileştirme bağlamında ele alınarak söylem analizi yöntemiyle incelenmiştir. Araştırma, programın 21 Kasım 2021- 19 Aralık 2021 tarihli yayınlarıyla sınırlandırılmıştır. Bu tarihlerin tercih edilmesinin nedeni programda yer alan diyalogların çalışmanın araştırma konusu hakkında tipik örnek oluşturmasıdır. Çalışma kapsamında yapılan inceleme sonucunda programda yabancı teknik direktöre karşı pek çok kez ötekileştirici söylemlerde bulunduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ötekileştirme, Söylem, Medya.

&

Abstract: Individuals, for cognitive or instinctive reasons, may be inclined to set boundaries and marginalize themselves against those who are different, while trying to see themselves as superior. Sometimes, racial, social, cultural, religious, economic, ethnic, gender, sexual preference or nationality-based factors can take place on the basis of the other perception that I/we defines. While the perception of me/us is accepted with belonging, the "other" may face treatment such as humiliation, belittlement or being ignored. In the construction of the Other through the media, the feelings felt towards the other spread to the society, creating a multiplier effect and sometimes causing unwanted physical actions. The aim of this study is to reveal the othering in television football programs through the example of foreign coach Vitor Pereira. In this context, within the scope of the study, the dialogues about Vitor Pereira in the VAR Room program, which is the most-watched football program on Turkish television, were examined in the context of othering and analyzed with the method of discourse analysis. The research is limited to the publications of the program dated November 21, 2021 - December 19, 2021. The reason for choosing these dates is that the dialogues in the program are typical examples about the research topic of the study. As a result of the study, it was seen that othering discourses were made against the foreign coach many times in the program.

Keywords: Othering, Discourse, Media.

Atıf/Cite as: Kalafat Çat, A., Koçak, M.C., Küçük, O. (2022) Televizyon Futbol Programlarında Ötekinin İnşası: Vitor Pereira Örneği, Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi, 7 (13): 6-18.

İntihal-Plagiarizm/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/pub/akader>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2016 – Bolu

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi Türker İnanoğlu İletişim Fakültesi, Yeni Medya ve İletişim Bölümü, arzukalafatcat@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000 0003 2960 0790

² Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi Türker İnanoğlu İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, mevlutcankok@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9496-0541

³ Öğr. Gör., Karabük Üniversitesi, Şefik Yılmaz Dizdar MYO, Radyo ve TV Programcılığı, olgunkucuk@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9471-3540

Giriş

Ötekileştirmenin temelinde farklı olanın tehdit olarak görülmesi gelmekle birlikte “ben” ve “öteki” ilişkisinde zaman zaman pozisyonlar yer değiştirebilmektedir. Bireyin kendi bakış açısıyla dışarıdaki öteki olurken, dışarıdakinin bakış açısıyla, öteki bireyin kendisi olmaktadır. Bir diğer ifade ile birey, öteki bireye göre kendi sınırlarını belirlerken karşısında yer alan birey için sınırlar çizilmesi gereken öteki konumunda bulunabilmektedir. Benlik duygusu, öteki oluşumunun merkezinde yer almakta, öteki benliğe göre vücut bulmaktadır. Bireyin kendine örmüş olduğu davranışsal kozanın dışında yer alan diğer bireyler öteki olarak düşünülmektedir. Aslında öteki, birey gibi düşünmeyen, aynı bakış açısına sahip olmayandır. Her bir bireyin kendini ifade etme şekilleri birbirlerinden farklı olmakla birlikte farklı ifade biçimleri ayrışmayı, bir anlamda da ötekini oluşturmaktadır. Kişinin öteki için düşünceleri ne ise ötekinin de o kişi için benzer, öteleyen düşünceleri olabilmekte, karşılıklı duygulanım aynı zamanda tahakküm düşüncesini de ihtiva etmektedir. Bireyler kendi yaşam pratiklerinin diğer birey/ler tarafından hoş karşılanmasını hatta onaylanmasını isteyen bir düşünceyi benimseyebilmekte, ötekinin kendisine tabi olmasını arzulayabilmektedir. Ötekileştirmenin zemininde yer bulan tahakküm düşüncesi totalitarizmin kaynağında da yer almaktadır. Diğer olan, bireyin öteki olarak konumlandığıdır ve öteki, ancak bireyin ölçütlerine, değer yargılarına yaklaştığı oranda makbul olabilecektir. Böyle bir kabulleniş ise ötekinin kendisine yabancılaşması sonucunu doğuracak ve ben ile öteki arasındaki kabul gerilimi düşünce temelinde çözülebilmemiş olsa bile uygulamada varlığını sürdürmeye devam edecektir. Şöyle ki “ben”, ötekinin olumsuz değerlere sahip olduğu düşüncesini taşımayı sürdürecektir (Kundaklı, 2013: 70-71). Bununla birlikte öteki düşüncesinin mantıklı bir izahını yapma çabası çoğu zaman yarar sağlamayacaktır. Ben ve öteki ayrımı tarihsel süreçte ele alındığında dünya üzerinde insan neslinin türemesiyle yani “ben”in varlığıyla birlikte ötekinin de kendini var ettiğini söylemek mümkündür (Fromm, 1990: 276). Bir anlamda ötekinin varlığı ile ben anlam kazanmakta, kendisinin farkına varması ancak kendi dışında ona benzeyen, ama aynı zamanda yaşamsal rakibi olan bir hemcinsi ile gerçekleşebilmektedir.

Sosyal bir varlık olan insanın “ben” ve “biz” dışındakileri tehdit olarak görmesi olağan karşılanmaktadır. Ötekileştirmenin insan doğasının bir parçası olduğu düşüncesini Freud, “Bir Yanılsamanın Geleceği Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları” adlı eserinde paylaşmaktadır. Ona göre, bireyin karşısındakini yabancı olarak konumlandırması son derece doğaldır. Freud bu konudaki düşüncelerini şu ifadelerle ortaya koymuştur:

Hiç kuşkusuz, doğası gereği insan varoluşu nefret ile lekelidir. Hiçbir uygarlık, hiçbir ulus, hiçbir birey bu yok edicilik duygusuna yabancı ya da bağışık değildir. Ama ruh çözümlemenin işi genel olarak nefret ile değil, özel olarak bilinçsiz nefret ile. Ve tam olarak bu çok-şekilli bilinçsiz saldırganlık dürtüsünün evrensel bir kişilik bileşeni olması modern dönem in ayırmedici ruhsal özelliğidir. (Freud, 2000: 9).

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere Freud, insanın öz yapısı sebebiyle yıkıcı olduğunu, istese de iyi olmayı başaramayacağını ifade etmekte, insan ilişkileri ve dostluğa dair karamsar bakışı benimsemektedir. Freud, insanın içinde daima düşmanca duygular bulunacağı için gerçek anlamda bir dostluk deneyiminden söz edilemeyeceğini savunmaktadır (Freud, 1975: 44-45). Bu bakımdan insan her zaman kendini diğerinden üstün ve iyi görme eğilimindedir. Öyle ki eşler dahi soyluluk anlamında kendilerini üstün görüp diğerini daha aşağı bir soydan görme eğilimi içine girebilmektedir.

Freud’un biraz da ümitsizlikle dile getirdiği ötekileştirme pek çok sebebe dayalı olarak ortaya çıkabilmektedir. Bireyin ben merkezli dünya algısı ve kendisini üstün görmesi diğerine karşı soğukluk duymasını ortaya çıkarabilmektedir. Toplum içinde birey diğerlerine üstün olmak ister, bu tutumu onun gardlı bir davranış modeli belirlemesi ve güç mücadelesi içinde olmasını da beraberinde getirir. İnsanlar yaşam boyu benzer sebeplere dayalı olarak daima bir öteki inşa etme arayışı içinde olabilir (Freud, 2018, 36). Birey, öteki olarak düşündüğüne aynı zamanda nefret duygusu ile de yaklaşabilmektedir. Nefretin oluşması için iki taraftan birinin diğerine zarar vermiş olmasına dahi gerek bulunmayabilir. Sartre (2011:

524), bu duruma izah getiren düşüncelere sahiptir. Ona göre, nefretin ortaya çıkması için illa bir sebep aranmaz. Bazı durumlarda yaptığı iyilik sebebiyle minnet bekleyen kişiye bir nefret duygusu da yönelebilir. Birey, başka bir bireye iyiliği altında ezildiği için de kötü duygular besleyebilir. Öyle ki bazı durumlarda nefret duygusu buna sahip olana haz dahi verebilmektedir. Yalnızca başkasından gelen bir kötülük nedeniyle değil, başkasına duyulan nefretle sağlanabilecek benlik duygusu da ötekine olumsuz yaklaşmayı doğurabilir. Yine Sartre (2009: 151) kötülüğün bazen baş döndürücü bir haz sağlayabildiğinden bahseder. Kendini kötülük duygusuna kaptıran kişi benliğinden sıyrılıp ok gibi ileri gitmeye başlar. Bu durumdan zevk almakta, kendini güçlü ve önde hissetmektedir. Nefretiyle orantılı biçimde hırsı da artar, böyle durumlarda dayanılmaz ve nefis bir hazza kendini kaptırır. Böyle dolu dizgin giderken adeta önüne çıkan tüm engelleri yılabilecek bir ruhsal pozisyon içerisinde.

Kötülük ve ötekileştirme anlamında Eagleton ile Sartre'nin düşünceleri benzerlik içindedir. Nitekim Eagleton, kötülüğün bir amaç olmaksızın adeta bireyin doğal arzusunun bir sonucu olarak ortaya çıkabildiğini savunmaktadır. Kötü davranışta sebep ve sonuç bilinci çoğu zaman bulunmamaktadır. Kötülükteki bu amaçsızlık Shakespeare'nin tiyatro eserlerinde de kendine yer bulmuştur. Onun oyunlarında kötülüğün amaçsızlığını ortaya koyan karakterlerden biri Othello'daki Lago karakteridir. Lago, oyun içindeki karakterlerden biri olan Mağripli'den nefret etmesinin sebebi olarak bir dizi gerekçeyi öne sürmektedir. Yine, Venedik Taciri'nde, Shylock'un da Antonio'dan hoşlanmamak için nedenleri bulunmaktadır. Bununla birlikte her iki örnekte sıralanan nedenler ile nefretin boyutu arasında adeta uçurum bulanmaktadır. Lago örneğinde olduğu gibi yabancı kişiler yaptıkları bir olumsuzluk veya verdikleri zarardan çok yalnızca varlıkları sebebiyle nefrete maruz kalabilmektedir. Yabancı olarak toplum içinde yaşıyor olmaları neredeyse yeterli bir neden (Eagleton, 2011: 77-90) olarak kabul edilmektedir. Güçlünün veya zayıfın zihninde oluşması fark etmeksizin kötülük bir biçimde kendine kullanım alanı bulabilmektedir. Ancak kötülüğün kurumsallaşmasının çok daha büyük sonuçları bulunmaktadır. Nitekim William Blatty'in "İblis" isimli romanında (Russell, 1999: 22) bir hükümetin içine sızıp büyük zararlar verebilecek yerde zayıf bir kızın ruhunu tercih eden Şeytan'ın ahmaklığından bahsedilmektedir.

Yukarıda farklı örneklerle aktarılan kötülüğün kaynağının ne olduğu tartışılan bir konu olmakla birlikte insan kötülüğünün kaynağının soyaçekimle ilgisi olabileceği düşüncesi son yıllarda kabul görmektedir. Bu düşünceye göre, insandaki kötülük ve şiddet duyguları içindeki hayvansal doğada yatmaktadır. İnsanların dünyadaki gelişim evreleri boyunca mücadele etmek zorunda kaldıkları bir çevre ile karşı karşıya olmaları onların genlerine yerleşen bir şiddet ve kötülük duygusunu beraberinde getirmiştir. Bu dürtü modern yaşam içinde karşılaşılan mücadele sahalarında sıklıkla kendini açığa vurabilmektedir. Bilinç dışı gelişen bu "jenotip" saldırganlık, evrensel bir olgudur ve çığırından çıkan teknolojiyle bir araya gelerek tüm toplumu ortadan kaldırabilecek bir güce erişebilmektedir (Russell, 1999: 23). Bireyin saldırganca tutumu yabancı ve öteki olarak gördüğüne karşı daha kolay gerçekleşmektedir. Buna karşılık öteki de bu saldırganca tutuma cevap verebilmektedir. Weber (2004: 426)'de "yabancıların ya da iç düşmanların saldırısına uğrayan her siyasal grup mutlaka kaba kuvvetin zorlayıcı araçlarına başvurur" ifadesini kullanmaktadır. Bununla birlikte saldırgan olması kriteri göz önünde bulundurulmaksızın "yabancı" çoğunlukla tehdit unsuru olarak algılanmaktadır. Bir diğer ifadeyle "yabancı", el olduğu için öz' den ayrılmakta ve özünden uzaklaşmaktadır. Özden uzak olarak düşünülen yabancı ise çoğunlukla olumsuz nitelermelere muhatap olmaktadır.

Öze uzak olmanın oluşturduğu dezanavtajlı konum bağlamında bu çalışmada Fenerbahçe eski teknik direktörü Vitor Pereira'nın futbol programlarında nasıl konumlandırıldığı üzerinde durulacaktır. Programlarda yapılmış olan eleştirilerde futbol takımı çalıştırıcısının yabancı olmasının ötekileştirilmesi noktasındaki etkisi söylem analizi yöntemi kullanılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Medya ve ötekileştirme

Yabancı, daha çok farklı olmasıyla ön plandadır. Romalılar yabancıları "barbar" olarak adlandırmış ve bu adlandırma üzerinden olumsuz düşüncelere yer vermişlerdir. Barbarları sıradan insanlara göre daha kaba ve çirkin olarak tasvir etmişlerdir. Barbarlar daha çok toplum için tehdit unsuru olduklarından öteki ve

kötü olarak konumlandırılırken genellikle tehdit unsuru olmadıkları halde tehditkâr gibi gösterilenlerin daha çok öteki olarak konumlandırıldığı anlaşılmaktadır. Böylece tehditkâr olmalarının farklılığından çok, farklı olmalarının tehdit olarak algılanması söz konusu olmaktadır (Eco, 2014: 17). Bu durumda, alışılmışın dışındaki farkı oluşturmaktadır. Birey ise alışılmışın dışını deneyimlemediği için ona kuşkuyla yaklaşabilmektedir. Başlangıçta duyulan kuşku, korku ile birleşerek savunma mekanizmasını harekete geçirip karşısındakini düşman olarak konumlandırmasına yol açabilmektedir.

Benzemeyen, farklı olan bizden de değildir anlayışı yukarıda sözü edilen öteki düşüncesinin oluşmasına kaynaklık etmektedir. Birey, dışlama kıstası olarak ben veya bizden olmayan şeklinde bir kategorileştirme yapabilmektedir. Bireyin kendini tanımlaması veya konumlandırma biçimine göre ötekinin kim olduğu ve pozisyonu değişiklik gösterebilmektedir. Bu konumlandırmada birey çeşitli sebep ve önyargularla (cinsiyet, ırk, cinsel tercih, etnisite, yabancı düşmanlığı vs.) kendine göre farklı gördüğünü “öteki” şeklinde görüp mesafeli yaklaşmakta, bazen de kendisi gibi bir özelliğini deneyimlediği için bir gruba ait olduğunu düşünebilmektedir (Torun, 2015, 3). Ayrıca “biz” ifadesi kullanıldığında kimin bu kapsamın dışında bırakılmış olduğu ötekileştirme bakımından anlamlıdır. “Biz” ifadesi ile kişi nereye ait olduğunun ve aynı zamanda nereye ait olmadığına çizgisini belirlemektedir. Diğer taraftan gündelik yaşamda kullanılan dil ile oluşturulan ötekileştirme de sorun teşkil edebilmektedir. Dil kullanımında “ben” ve “biz” vurgusunun sık yapılıyor olması bu problemin daha da belirginleşmesine yol açabilmektedir (Kırel, 2012: 363). Dil, günlük hayat pratikleri içinde önemli yere sahip olduğu için kişinin kendisi ve öteki olanı konumlandırmasında etkili olabilmektedir. Nitekim insanın niyeti kimi zaman kullandığı ifadelerle kendini su yüzüne vurmakta, buna göre dost, düşman ayrımı yapılabilmektedir.

Her toplum zaman sürecinde değer yargıları ve kültürel kodlarını belirleyip bunun dışında olanları yabancı kültür olarak isimlendirebilmekte, başkası olarak gördüğü bir kişideki kendi kültürel yapısıyla bağdaşmayan davranışlar sebebiyle onu ötekileştirebilmektedir. Bazı durumlarda ise öteki, bireyin yaşamında bir motivasyon kaynağı olacak şekilde gönüllü olarak benimsediği bir adlandırma olabilmektedir. İnsanlar öteki şeklinde konumlandıkları bu kişilere genellikle olumsuz tavır alabilmektedirler. Ötekileştirici davranışların çoğalmasında medya yayınlarının da etkili olduğu düşünülmektedir.

Medya, sunmuş olduğu yaşam şablonlarıyla normal olanı belirlemekte bunun dışına çıkanları öteki olarak tanımlayabilmektedir. Ötekileştirme geleneksel medyada olduğu gibi yeni medya ortamlarında da bu türden olumsuzluklara yol açabilmektedir (Koçak ve ark, 2022: 499). Günlük rutin içinde insanların medyaya yüksek oranda yer ayırıyor olması onun etkilerine maruz kalmalarını da beraberinde getirmektedir. Üstelik bireyler ciddi haber ve bilgi programlarından çok eğlenceli ve hafif içeriklere yönelmektedir. Böylece gerçeklikten kopma tehlikesi de baş göstermektedir (Oskay, 2001: 80). Medya içeriklerinden olan futbol programları da izleyicilere realiteden kaçış imkânı vermektedir. Bu durumun farkında olan futbol programı yapımcıları programları ilgi çekici şekilde sunma arayışına girmekte fakat kimi zaman bu programlarda kullanılan dil eğlenceden uzaklaşarak ötekileştirmeye, nefrete, şiddete ve baş döndürücü bir kötülüğe dönüşebilmektedir.

Spor yukarıda bahsi geçen olumsuzlukların ortaya çıkabilmesi açısından oldukça müsait bir alandır. Spor; şiddet, saldırganlık, milli kimlik, ataerkillik, öteki gibi olguları kendisiyle ilgili söylemsel alan ve pratikler dahilinde tek bir potada eriten kendine has kültürü ve dili ile neredeyse tüm dünyada yaygın bir toplumsal olgu olma özelliğiyle bilinmektedir. Sporun ve gösterinin yaygın bir dalı olan futbol ise taraftarından oyuncusuna kadar milliyetçi duyguların vücut bulduğu bir alan ve “biz” düşüncesinin tekrar tekrar üretilerek ötekileştirmeye kapı araladığı bir yapıya sahiptir. Futbol ve taraftarlık çerçevesi içinde ötekileştirme doğal bir örtüye bürünebilmektedir. Futbol müsabakalarının gösterim aşamasında rol alan medya ise biz/onlar kutuplaşmasını daha da derinleştirerek bu paradigmanın kuvvetlenmesine yol açabilmektedir. Futbol ve milliyetçi düşünceler harmanlanarak medya üzerinden aktarılmaktadır. Ülkeler arası karşılaşmalar ise “biz” duygusu üzerinden ötekinin inşasına hız vermektedir (Durur ve Bakar: 2016,

782). Ötekinin inşası medya yoluyla yayılım göstermektedir. Medya, hitap ettiği her bireye kim olduğunu sorup kendi kimliği dışındaki bireyleri ötekileştiren bir tutum oluşmasına neden olabilmektedir. Öteki olarak tanımlanan tüm ülke ve topluluklar futbol seyri üzerinden geniş kesimlere ulaşma şansı bulmaktadır. Böylece biz ve ötekiler ayrımının tekrar tekrar vurgulanması gibi bir olumsuzlukla karşılaşmaktadır. Medyanın milliyetçi söylemleri toplumlar arasındaki duygusal farklılık ve çatışmaların körüklenmesine yol açabilmekte, kullanılan ayrıştırıcı söylemler toplumsal bütünlüğü olumsuz etkileyerek büyük çaplı ayrışmalara neden olabilmektedir (Öztürk, 2019: 262). Medyada yer alan söylemler, öteki olarak tanımlanana karşı bir hınç birikimi neticesi doğurarak söylemin benimsenmesi ya da eyleme dönüşmesi yoluyla olumsuz ortamlara kapı aralayabilmektedir.

İzleyicilerine/kullanıcılarına geniş içerikler sunan medya ortamlarını yalnızca ötekileştirme fonksiyonu ile ele almak çok insafli bir bakış olmayacaktır. Dördüncü güç olarak kabul edilen, toplumu bilgilendirme, haberdar etme, eğlendirme, yönlendirme gibi işlevleri bulunan medya olumlu davranışların pekiştirilmesinde rol aldığı gibi zaman zaman olumsuz davranışların pekiştirilmesine yol açabilmekte ya da olumsuz söylemlerin yayılmasına sebebiyet verebilmektedir. Günümüzde televizyondan, internet ve sosyal medyaya kadar pek çok medya ortamında ötekileştirici içerik ve ifadeler rastlama olasılığı bulunmaktadır. İnsanlar gerçek hayatta tanışma olanağı dahi bulamadıkları kişiler hakkında bile sosyal medya ve interneti kullanarak olumsuz ve ötekileştirici söylemler üretebilmektedirler. Bu mecraların interaktif özellikleri yoluyla da söylemlerin hızlı yayılımı söz konusu olabilmektedir (Koçak ve ark, 2020: 762). Ancak, elbette ötekileştirmeyi spor programlarıyla sınırlamak doğru değildir. Pek çok medya içeriğinde de bu tür örneklere rastlamak mümkündür.

Ben ve öteki ayrımının sıklıkla ortaya konulduğu programlardan biri de dizilerdir. Televizyonda yer alan çok sayıda dizide yabancı erkek ve kadın temsilleri bulunmaktadır. Bu temsiller belli stereotipler biçiminde yansıtılabilmektedir. Örneğin, bir dönem Kanal D ekranlarında yayınlanan Öyle Bir Geçer Zaman Ki dizisinde yabancı bir kadın karakter bulunmaktadır. Koçak ve Küçük tarafından bu karakterin nasıl temsil edildiğini ortaya koyan bir araştırma yapılmıştır. Dizideki sahnelerde aldatma olayından ziyade olaya karışan kadın karakterin yabancı olması üzerine odaklanıldığı gözlenmiştir. Yabancı kadın karakter olan Caroline'nin uygunsuz bir davranış içinde olmasından çok yabancı bir kadın olarak bunu yapmış olması yadırganmaktadır. Caroline'nin aldatması ve üstelik bunu yabancı bir kadinken yapması üzerine vurgulama yapılmaktadır. Dizide bulunan pek çok sahnede yabancı olan kadın için gavur, yabancı, el gibi tümüyle ötekileştirmeye hizmet eden ifadeler yer verilmiştir. Bu olumsuz ifadeler dizide rol alan hemen tüm oyuncuların diyaloglarında yer almaktadır. Oyuncuların çoğunluğunun Caroline karakterine bakışı onun yabancı olması üzerine inşa edilmiştir. Yabancı kadın karaktere olumsuz yaklaşımda, kötü biçimde konumlandırılmakta, onun farklı bir milliyete sahip olması ötekileştirilmesine sebebiyet vermektedir. Yabancı oyuncunun ismi geçtiği hemen her diyalogda olumsuz nitelermeler bulunmaktadır. Televizyon kanallarının izlenme kaygısı da bu olumsuz dilin tercih edilmesinde bir neden olarak ortaya çıkabilmektedir. Milliyetçi ve ötekileştiren ifadeler zaman zaman yerel izleyici için cazip olabilmektedir (Koçak ve Küçük, 2022: 25). Dizilerdeki bu anlayış önyargılı bakış açılarının hızlıca yayılımını getirebilmekte, bu eğilim sonucu oluşacak tutumların bir zaman sonra davranış şekline dönüşme tehlikesi bulunmakta ve önyargılar oluşturmaktadır. Önyargı, potansiyel bir tehlikeye karşı kaçınma şeklinde kendini gösterebilmektedir. Aşırı önyargı ise olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Önyargılar cinsiyet ayrımcılığı, ırkçılık, türcülük gibi mantıksal olmayan davranışları tetikleyebilmektedir. Bununla birlikte önyargının ortaya çıkması oldukça kolaydır. Nitekim mavi gözün kahverengi gözden daha iyi olduğunu söylemek dahi bir önyargı oluşturmaktadır (Benson, 2020: 152). Futbol açısından değerlendirildiğinde ise yerli teknik direktör "bizden biri, para ile işi olmaz" fakat yabancı teknik direktörlerin "hep aklında para var" gibi söylemler yine ırk temelli ön yargılar üzerinden ötekileştirme sonucunu doğurmaktadır.

Yöntem

Bu çalışmada futbolda yabancı teknik direktörlerin ötekileştirilmesi ve sözlü şiddet unsurlarını ortaya koymak amacıyla söylem analizi yönteminden yararlanılmıştır. Söylem analizi bir disiplin olarak 1960'lı

yıllarla birlikte Batı'da ağırlık kazanmış ve üzerinde durulmaya başlanmıştır. Söylem analizi dilbilimsel çalışmalar için kullanışlı bir yöntem olarak görülmekle birlikte söylem analizinin yaygınlaşmasından önce dil daha çok gramerden ibaret bir yapı olarak ele alınmıştır. Araştırmacılar cümleyi bir birim olarak kabul ederek cümle yapılarının incelenmesi konusunda çalışmalara ağırlık vermişlerdir. Metin bilimsel çalışmaların yayınlanmasıyla araştırmalar cümle seviyesinden metin seviyesine taşınmıştır. İletişimde esas birim kabul edilen cümle, yerini metne terk etmiştir (Çakır, 2014: 8). Ayrıca söylem analizi cümlelerin metin boyutu ile ele alınmasının yanı sıra sosyoloji, psikoloji, etnografya gibi pek çok disiplinle ilişkili olarak metni disiplinler arası bir yaklaşımla ele almaktadır (Dijk, 1988: 2). Bu bağlamda medya metinlerinde örtülü olarak yer alan söylem ideolojik bir yapıya sahiptir ve bu yapının ortaya çıkarılmasında semantik ve sentaktik yapılarının yanı sıra metnin ifade ettiği sosyal ve kültürel anlam da önem kazanmaktadır.

Söylem için Van Dijk (2003: 55) "söylem her birinin sonsuz şekilde birbirine bağlanabildiği kendi kategorileri ve unsurları olan birçok düzeyde yapıyı sunduğu için oldukça karmaşıktır" ifadesini kullanmıştır. O, söylemi aynı zamanda günlük ifadelerin vazgeçilmez unsuru ve ideolojinin yeniden üretimi olarak tanımlamaktadır (Karaduman, 2017: 33). Dilsel pratiklerin nasıl kullanıldığının gözler önüne serilmesi olarak açıklanabilecek olan söylem kavramı, hâkim ideolojinin iktidar ve güç ilişkilerini var etme ve düzenleme sistemi içinde önemli yer işgal etmektedir. Bu bağlamda söylem analizi bir metnin açıklanmasından daha fazlasını ifade etmektedir. Van Dijk'in düşüncesine göre (2009: 18) söylem analizini yalnızca diyalog ve metinlerle sınırlandırmak doğru değildir. Bunun anlamı, yalnızca söylenenler değil söylenmeyenlerin de bir anlam teşkil ediyor olmasından kaynaklanmaktadır.

Van Dijk, söylem analizi için metinleri makro ve mikro şeklindeki ikili bir ayrıma tabi tutmaktadır. Makro başlığı altında metnin konusu incelenirken, mikro başlığı altında ise cümle ve sözcüklere ağırlık verilmektedir. Cümle kalıpları sentaktik yapı üzerinden incelenmekte, cümlelerin aktif veya pasif bir yapı barındırması söylem üzerinde etkili olmaktadır. Metin için sözcük seçimleri hangi düşüncenin ağırlıkta olduğunu ortaya çıkarabilmektedir. Nitekim seçilen sözcüklerin ideoloji ile bağlantısı bulunmaktadır. Yazarın çalışmış olduğu kurum dahi sözcük seçimlerinde ve metin içeriğinde belirleyici olabilmektedir. İdeolojik mücadele metinler içindeki sözcükler üzerinden bir anlamda sürdürülmektedir. Sözcüklerle ilgili unsurlar insanın zihninde sabitleşmiş olduğundan otomatik şekilde çağrılmakta; kişiler, zihninde yer edenler ve yaşam içinde edindiği unsurlardan faydalanarak belli bir söylemi oluşturmaktadır (Van Dijk, 1988: 71-81). Dolayısıyla medyada söze dayalı olarak ortaya çıkan söylem, ideolojinin aktarılması, yeniden üretilmesi noktasında etkili olmaktadır (Sine Nazlı ve Kalafat Çat, 2019: 122).

Araştırmanın örnekleme

Araştırmanın evrenini Türk televizyon kanallarında yayınlanan futbol programları oluştururken çalışmanın örneklemini futbol programları içerisinde en fazla izlenme oranına sahip olan Ertem Şener ile VAR Odası programı oluşturmaktadır. Çalışma, Fenerbahçe futbol takımının teknik direktörü Vitor Pereira örneği ile sınırlandırılmış olup bu örnek üzerinden medyada yabancılara yönelik yapılan ötekileştirme söylem analizi yoluyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Vitor Pereira örneğinin seçilmesinin nedeni ise araştırmanın yapıldığı tarihte dört büyük futbol kulübü yöneticileri içerisindeki tek yabancı teknik direktörün Vitor Pereira olması oluşturmaktadır. Çalışma zaman bakımından 21 Kasım 2021- 19 Aralık 2021 tarihleri ile sınırlandırılmıştır.

Analiz

21 Kasım 2021 tarihli Galatasaray- Fenerbahçe karşılaşması sonrası yapılan yorumlar:

Zaman: 00:21:46- 00:22:24

Emre Bol: "Sen haftalar sonra, biraz da yönetimin kafana basmasıyla, ben biliyorum yönetimin kafana bastığını çünkü senin çıkartacağın bir kadro değil bu kadro yüzde yüz eminim yani. Tam da değimiz gibi bir kadro çıkarttın. Tam da söylediğimiz gibi ne oldu gittin Galatasaray'ı 51 bin kişi önünde yendin geldin.

Gururlu musun gururlusun. Sen mi kazandın komutan mısın komutansın ama kimin sayesinde komutansın Vitor Pereira biliyor musun Fenerbahçe taraftarı sayesinde komutansın. Fenerbahçe taraftarının sayesinde, haftalardır sana bunu söylüyoruz anlatmaya çalışıyoruz.”

21 Kasım 2021 tarihli programda Emre Bol tarafından Vitor Pereira’ya yönelik olarak yapılan yorumlar makro yapı bağlamında şematik olarak ele alındığında Galatasaray takımına karşı kazanılan başarıya rağmen teknik direktörün eleştirildiği görülmektedir. Şematik yapı içerisinde haberin sunumu, sonuçları, ardalın ve bağlam bilgisinin yanı sıra haber kaynakları ve yorumlar incelenmektedir (Yardım ve Doğruel, 2019: 141). Şematik olarak Pereira’nın ideal maç kadrosu kuracak niteliği bulunmadığı ve maç kadrosunun da onun eseri olmadığı yorumu yapılmaktadır. Programda teknik direktöre yönelik söylem mikro yapı içerisinde sözcük seçimleri bağlamında değerlendirildiğinde seçilen sözcüklerin teknik direktörü küçük düşürücü nitelikte olduğu görülmüştür. Söylem retoriğine bakıldığında takımın başarısından pay çıkarmaya hakkı olmadığı alaycı bir dille aktarılarak teknik direktör Pereira’nın ötekileştirildiği görülmektedir.

Zaman: 01:34:00- 01:34:49

Bışar Özbey: “Adam geldi deplasmanda yendi herkes saygı duyacak ona”.

Oğuz Altay: “Maçın sonucunu etkileyen hakem kararları olsa bile”.

Bışar Özbey: “Tabii”.

Oğuz Altay: “Ama sonuçta yendi mi, yendi. Var mı yanlış kararlar var ....”

Deniz Ateş Bitnel: “Önemli olan ne biliyor musun? Fenerbahçe’yi hiç kimse böyle beklemiyordu biliyor musun, bu kadar dirençli bu kadar orta sahada hücum aksiyonuna çıkan, hiç kimse beklemiyordu, herkes şaşırıyor, Galatasaraylı futbolcular, Sayın Fatih Terim, hakem ekibi bile şaşırıyor”.

Bışar Özbey: “Demek ki Ali Koç, Victor Pereira’dan iyi teknik direktörmüş ben buradan bunu anladım”.

Deniz Ateş Bitnel: “Kadroyu o çıkardı diyorsun”.

21 Kasım 2021 tarihli programda yer alan konuşmalar şematik bakımdan ele alındığında olayın aktarımı ve yapılan yorumlarda Fenerbahçe futbol takımının dış sahada Galatasaray gibi bir ezeli rakibini yenmiş olması hakem hataları ve Fenerbahçe başkanına bağlanarak Pereira’nın önemsiz bir aktör olduğu söylemi üretildiği görülmektedir. Ayrıca kazanılan başarıya rağmen Pereira ötekileştirilmeye çalışılmaktadır. Maça damga vuran asıl unsurun hakem hataları olduğu ve teknik direktör Pereira’nın takım kurma konusunda yetersiz olduğunun altı çizilerek Pereira’ya yönelik olumsuz retoriğin sürdürüldüğü anlaşılmaktadır.

19 Aralık 2021 tarihli Fenerbahçe- Beşiktaş karşılaşması sonrası yapılan yorumlar:

Zaman: 00:05:02- 00:05:48

Emre Bol: “GO LAN PEREIRA” ..... Bugünkü etiketim bu abi”.

Deniz Ateş Bitnel: “Yaylan Pereira gibi olmuş yaylan. Yavaş yavaş yollanma zamanı geldi Pereira’nın”.

Emre bol: “O yaylanmazsa başkaları yaylanacak”.

Teknik direktör Pereira’ya yönelik yorumlar makro yapı içerisinde değerlendirilirken tematik olarak başlık, spot ve fotoğraflar incelenmelidir. Programın akışı içerisinde Bol’un kullandığı “etiketimize Go Lan Pereira yazın” ifadesi altyazı olarak ekrana yansıtılmıştır. Burada görüntü malzemesi olarak yazının kullanıldığını söylemek mümkündür. Ekran altyazıları belirli bir haberi ya da konuyu vurgulamak amacıyla belirli ifadelerin kısaltılarak ekrana yansıtılması şeklinde yapılmaktadır. Tematik olarak incelendiğinde 19 Aralık 2021 tarihli programda geçen diyaloglarda yabancı teknik direktör Pereira’ya yönelik dile getirilen argo söylem alt yazı şeklinde verilerek söylem pekiştirilmeye çalışılmıştır. Mikro yapı bağlamında teknik direktöre karşı yapılan yorumlar sentaks ve kelime seçimleri bakımından değerlendirildiğinde kişinin saygınlığını düşürecek argo kelime kullanılarak nezaketsiz bir söyleme

muhatap bırakıldığı ve istenmeyen kişi olarak konumlandırılıp ötekileştirilmeye maruz kaldığı görülmektedir. Bir diğer ifade ile Emre Bol'un "lan" sözcüğünden sonra Deniz Ateş Bitnel'in "yaylan" kullanmış olduğu sözcüğü, mikro yapının bir unsuru olan lexical çözümlenmeye göre kişiyi itibarsızlaştırma ve ötekileştirmeye hizmet etmektedir.

Zaman: 00:07:06 – 00:07:50

Emre Bol: "Bu adamın tazminatı var".

Deniz Ateş Bitnel: "Primlerini de istiyormuş".

Oğuz Altay: "Yabancıların tazminatsız gelmeyeceğini hepimiz biliyoruz".

Bışar Özbey: "Gelmeyen de var".

Oğuz Altay: "Hiç öyle bir şey yok".

Oğuz Altay: "Ben süper ligden bahsediyorum Galatasaray, Beşiktaş, Fenerbahçe bir tane üç büyüklerden oldu mu şimdiye kadar?"

19 Aralık 2021 tarihli programın ilerleyen dakikalarında yer alan ifadelerde Vitor Pereira'ya "bu adam" şeklinde mahalle ağzıyla hitap edilmesi sentaks ve kelime seçimi bağlamında teknik direktörün niteliklerinin önemsizleştirilmesini ifade ederken bunun yanı sıra söylem ve üslup bakımından da ciddi bir sorunun varlığını ortaya koymaktadır. Ayrıca diyaloglara sentaktik yapı içerisindeki referansal ilişki bağlamında bakıldığında "Yabancıların tazminatsız gelmeyeceğini hepimiz biliyoruz" ifadesi yabancılar yönelik ötekileştirme söylemi içermekle birlikte "hepimiz biliyoruz" ifadesi ile söylem, genelleştirme yoluyla kuvvetlendirilmektedir. Ötekileştirmenin yanı sıra yabancı teknik direktörlere yönelik bir itham da söz konusudur. "Tazminatsız gelmeyecekler" ifadesi makro yapı bağlamında çözümlendiğinde söylemin, enformasyon eksiltimi ve genelleme yoluyla tüm yabancı teknik direktörleri içine alarak onları adeta fırsatçı olarak yansıtma işlevi gördüğünü söylemek mümkündür. Bir diğer anlatımla diyalogda yer alan ifadeler yabancı takım çalıştırıcıların özellikle tazminat garantisi olmadan takım çalıştırmaya yanaşmayacakları belirtilmekte, maddi unsurları önceleyen bir yapıya sahip oldukları şeklindeki bir retoriğe başvurulmaktadır.

Zaman: 00:09:00-00:10:20

Emre Bol: "Eğer tazminatı varsa bu herifin. Ben biliyorum tazminatı var. Sözleşmesinde ileriye dönük tazminatını istiyorsa bu herif. Ne yap biliyor musun Ali Bey. Bunu ver alt yapıya gitsin, orada çalışsın. Yemin ediyorum vallahi billahi gönderme kalsın, Türkiye'de kalsın. Maaşını ver oturt yanında. Maaşını ver yanında oturtur."

Deniz Ateş Bitnel: "Emre Bol, Mesut Ol diye bir kampanya başlattı değil mi? Fenerbahçe'de dünya kadar para toplandı, çok büyük paralar toplandı. Bak "Go lan Pereira" kampanyası başlatsınlar bak taraftar onun tazminatını toplamazsa ben hiçbir şey bilmiyorum".

Emre Bol: "Bak Ali Koç'tan daha zengin bir adam var mı Türkiye'de parasını verip gönderir, cebinden verir gönderir. Para toplar verir gönderir önemli olan göndermesin, iyice uyuz oldum çünkü kovulmak istiyor çünkü herif. Kovulmak istiyor".

Oğuz Altay: "En inatçı hayvan hangisidir? Bildiğimiz".

Emre Bol: "Bu Pereira keçiden daha inatçı biliyor musun bugün de üçlü oynadı".

19 Aralık 2021 tarihli programın ilerleyen dakikalarında yer alan ifadeler mikro yapı bağlamında sentaks ve kelime seçimleri bakımından incelendiğinde Vitor Pereira'ya yönelik olarak kullanılan "herif" ve "bu" şeklindeki kaba ve nezaketsiz ifadeler ile teknik direktörün itibarsızlaştırılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu ifadelerle futbol kariyeri boyunca çok sayıda şampiyonluk ve kupa kazanmış bir isim olan Pereira alaya

alınmakta ve başarıları görmezden gelinmektedir. Söylemde yer alan ifadeler şematik olarak ardalan ve bağlam bilgisi noktasında değerlendirildiğinde teknik direktörün inatçı bir hayvanla özdeşleştirildiği ve bu yolla ötekileştirildiği görülmektedir. Ayrıca Pereira'nın gitmemekte ısrar etmesi halinde aşağılayıcı görevlerde çalıştırılması düşüncesi ortaya atılmakta, tazminatı için kaynak bulunamaması durumunda yardım kampanyası düzenlenmesi dahi tüm seçeneklerin denenebileceği belirtilmektedir. Metnin tamamında Pereira'nın başarısız ve inatçı bir yapıya sahip olduğu retoriği dillendirilmektedir.

Zaman: 00:10:35- 00:11:04

Ertem Şener: "Sevgili seyirciler, erkana gelebilir mi önceki görüntü. Bir gelsin bakalım görüntü. Stat önünde elinde benzin bidonuyla bekleyenler. Saçma sapan hareketler yapanlar ne olacak yani nedir bu anlamak mümkün değil".

Deniz Ateş Bitnel: "Bu hale düşürdü Türk futbolcusunu, Türk seyircisini".

Ertem Şener: "Hayır abiciğim bu hale düşürdü diye meşrulaştırma ya böyle bir şey yok".

Deniz Ateş Bitnel: "Adam Pereira gitmezse yakarım kendimi diyor".

19 Aralık 2021 tarihli programın ilerleyen dakikalarında yer alan ifadeler tematik anlamda bakıldığı zaman Vitor Pereira'ya yönelik nefret, izleyici davranışları örnek gösterilerek aktarılmaktadır. Programdaki diyaloglarda yabancı teknik direktöre duyulan tahammülsüzlüğün son kerteye ulaştığı, durumun taraftarın kendisini yakmaya yeltenecek kadar kötü olduğu retoriğine yer verilmektedir. Söylem vasıtasıyla herhangi bir ideolojinin oluşturulması, aktarılması ya da benimsetilmesi mümkündür. Dolayısıyla medyada yer alan ötekileştirici ya da nefret içeren söylemler izler kitle üzerinde oldukça etkili olmaktadır.

Zaman: 00:11:57- 00:12:00

Ertem Şener: "Son düdükten sonra Ali Koç'u bu hale düşürmeye kimin hakkı var. Vitor Pereira, yarın çıkıp gitmek zorundasın kardeşim. Emre'ye katılıyorum. Git altyapıda, U12, U11 takımını bile çalıştıramazsın sen, inşallah da çalıştırmazsın rezil edersin sen ama şu başkana şu adama yaptığın ayıp".

19 Aralık 2021 tarihli programın sonraki dakikalarında Ertem Şener'in ifadeleriyle teknik direktör Pereira takımı bırakıp gitmediği için inatçı olmakla, ayıp etmekle, rezil olmakla ve alt liglerdeki takımları dahi çalıştıramayacak derecede yetersiz olmakla itham edilmektedir. Teknik direktöre yönelik kullanılan ifadeler mikro yapı bağlamında semantik olarak çözümlendiğinde Pereira aleyhinde ötekileştirici bir söylem inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Zaman: 00:19:00- 00:19:35

Bışar Özbey: "Şimdi sen adamı gönderiyorsan niye benden tazminat veya kalan maaşını istiyor dememelisin. Neden şimdi şu gerekçe var ortada Mahmut Uslu eski yönetici çıkıp demedi mi bu adam dolandırıcıydı diye ben demedim o dedi. Ben röportajını dinledim. Ya bir eski yönetiminizden arkadaşlarınıza sorsaydınız siz bunla çalıştınız da acaba niye gönderdiniz ya da bir sıkıntı mı vardı. Mahmut Uslu bunu ekranda söylüyorsa muhakkak Ali Koç'a özelde söyleyecektir. Yani şimdi açık bir şekilde denenmiş bir olay var. Ve başarısı tutmamış aynı yoldan gidiyorsun ikinci kez kaza yapmamayı bekliyorsun".

19 Aralık 2021 tarihli programının başka bir bölümünde Barış Özbey tarafından, teknik direktör Pereira eski bir Fenerbahçe yöneticisinin ifadelerine dayandırılarak dolandırıcı şeklinde yansıtılmaktadır. Mikro yapı bağlamında cümle yapıları incelendiğinde referansal ilişki kurma yöntemiyle söylemin kuvvetlendirilmeye çalışıldığını söylemek mümkündür. Ayrıca sentaktik bakımdan teknik direktörden "bu adam" şeklinde bahsedilmesi aşağılayıcı bir söylemin oluşmasını beraberinde getirmekle birlikte söylemlerin genel retoriğinde de aynı ifadeler sürdürülmektedir.

Zaman: 00:21:00 – 00:21:47

Emre Bol: “Ya bak biz bu adama kötü teknik direktör dedik, iyi hoca değil dedik yeri geldi çapsız dedim da ne deyim yani. Çapsız dedim. Victor Pereira’ya yeri geldi çapsız dedim. Bu adamla olmaz dedik. İlk başta tekrar getirdi biraz daha destek olalım dedim bunu da yaptık destek olmadım diyemez kimse fakat bu adamla bu iş olmaz Galatasaray galibiyeti seni aldattı Ali Bey”.

19 Aralık 2021 tarihli programın bir sahnesinde Bol tarafından yapılan yorumlarda yabancı teknik direktör işinde iyi olmamakla itham edilmektedir. Söylemde yer alan ifadeler mikro yapı bağlamında sentaktik olarak çözümlendiğinde teknik direktöre yöneltilen “çapsız” ifadesinin aşağılama unsuru olarak kullanılmakla birlikte söylem birçok kez tekrarlanarak olumsuz retorik güçlendirilmektedir.

Zaman: 00:22:00-00- 00:22:40

Emre Bol: “Herkes görüyor da bunu futboldan ortalama anlayan bir adam bile üç aşağı beş yukarı futbol seyircisi bile bunu anlıyorken sen nasıl bunu anlamadın Ali Bey, çok merak ediyorum vallahi billahi bu adamla ne bekliyorsun da ileride de bu adam şöyle olur bu takımı söyle yapar diye bir düşüncen mi var. Ne düşünüyorsun da bu adama hala Fenerbahçe teknik direktörü vasfını veriyorsun. Böyle bir şey olur mu Allah aşkına ya bu olacak iş değil”.

19 Aralık 2021 tarihli programın ilerleyen dakikalarında Bol tarafından yapılan yorumlarda yabancı teknik direktöre ismi ya da mesleği ile değil de “bu adam” şeklinde ifade edilmesi mikro yapı bağlamında sözcük seçimi bakımından değerlendirildiğinde teknik direktörün sıradanlaştırılarak değersizleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Söylemin retorikliği incelendiğinde teknik direktörün kendisinden bir başarı beklemenin mümkün olmadığı, bunu da hemen herkesin bildiği söylemine başvurularak teknik direktörün mesleki anlamda itibarsızlaştırılmaya maruz kaldığını söylemek mümkündür.

Zaman: 00:49:40- 00:50:05

Ertem Şener: “Pereira ile yollar ayrıldı. Yazın yazın Victor Pereira ile, son dakika yazabilirsiniz, verebilirsiniz. Pereira ile yollar ayrıldı. Satış garanti diyor ister alın ister satın bakar mısınız çok da güzel oldu tam da üstüne oturdu”.

19 Aralık 2021 tarihli programının ilerleyen anlarında Şener, teknik direktör Pereira ile Fenerbahçe takımının yollarının ayrılmış olmasını memnuniyetle karşılamaktadır. Teknik direktöre yönelik gerçekleştirilen söylemdeki ifadeler mikro yapı bağlamında sentaktik olarak çözümlendiğinde “ister alın ister satın” ifadesi ile teknik direktörün alınıp satılabilen ticari bir meta gibi yansıtılarak değersizleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Sonuç

Günümüzün yaygın sorunsallarından biri olan ötekileştirme, kavram olarak birey ya da grubun kendinden farklı olanı “aşağılama, değersizleştirme ve düşman” (Engindeniz, :2010) ilan etmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Bir diğer ifade ile ötekileştirme “bir dış grup hakkında olumsuz bir sosyal temsil geliştirmek; yani bu grubun aleyhinde, aidiyet grubundan farklılaştırıcı bir takım tutum, kanaat, inanç, imaj ve anlamlar, önyargı ve stereotipler oluşturmaktır” (Arar ve Bilgin 2010: 5). Ötekileştirme güdüsel bir eylem olarak nitelendirildiğinde köklerinin insanlığın başlangıcına kadar uzandığını söylemek mümkündür. Özbey, biz ve öteki ayrımının Eski Yunan’a kadar dayandığını ifade etmektedir. “Eski Yunanlılar kendileri gibi konuşmayanları, onların konuşmalarını ba ba gibi koyun melemesine benzettikleri için, onlara Barbar ismini takarak farklı olanlara karşı ayrımcılığın tarihdeki başlatıcıları olmuşlardır” (2006,106). Batı medeniyetlerinin ve demokrasinin temeli olarak kabul edilen Eski Yunan’da kendileri gibi olmayanlara yönelik sergilenen ötekileştirici yaklaşım, ötekileştirimin kurumsallaşması bakımından önem arz etmektedir.

Kitlesele yayın yapan medya ortamlarının yaygınlaşması ile medya dördüncü güç olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Nitekim medyanın toplumu bilgilendirme, eğitime, farkındalık oluşturma, yönlendirme ve kamuoyu oluşturma gibi pek çok önemli işlevi bulunmaktadır. Böylesine güçlü etki potansiyeli bulunan medya, belirli bir ideolojinin topluma aktarılmasında, düşüncenin ekilmesinde, söylemin meşrulaşmasında oldukça etkili bir argümandır. Medyada yer alan ayrıştırıcı ve ötekileştirici söylemler izler kitle üzerinde olumsuz tutumların kabul edilmesi ve yeniden üretilmesinde etkili olmaktadır.

Çalışma kapsamında Vitor Pereira örneğinde futbol programında yer alan ötekileştirici söylem ortaya konulmaya çalışılmıştır. 21 Kasım 2021 tarihli Galatasaray- Fenerbahçe karşılaşması sonrası VAR Odası programında yapılan yorumlarda teknik direktör Vitor Pereira, Galatasaray takımına karşı kazanılan başarıya rağmen eleştirilmekte, niteliksiz olduğu çeşitli imalarla dile getirilmektedir. Pereira'ya yönelik olarak "yönetimin kafa basmasıyla", "senin çıkartacağın bir kadro değil bu kadro yüzde yüz eminim", "Fenerbahçe taraftarı sayesinde komutansın", "Ali Koç, Victor Pereira'dan iyi teknik direktörmüş" şeklindeki ifadeler profesyonellikten uzak ve ötekileştirici bir söylem içermektedir. Program içeriği retorik bağlamda değerlendirildiğinde ima üzerine kurgulanmış ayrıştırıcı, küçük düşürücü, değersizleştirici söylemlerin bulunduğunu ifade etmek mümkündür.

Çalışma kapsamında incelenen VAR Odası programının 19 Aralık 2021 tarihli bölümünde de teknik direktör Pereira'ya yönelik sıklıkla ötekileştirici söylemlere başvurulduğu görülmüştür. "GO LAN PEREIRA", "Yaylan Pereira", "O yaylanmazsa başkaları yaylanacak", "yollanma zamanı geldi" şeklindeki ifadeler ötekileştirme içermektedir. Teknik direktöre yönelik olarak kullanılan "bu adam", "herif", "lan" ifadeleri programda üslup sorununun varlığını ortaya koymasının yanı sıra teknik direktörün değersizleştirme yoluyla ötekileştirildiğini göstermektedir. Yine "Yabancıların tazminatı gelmeyeceğini hepimiz biliyoruz" ifadesi milliyete dayalı ötekileştirici söylem içermektedir. "Kovulmak istiyor çünkü herif", "Bu Pereira geçiden daha inatçı", "Git altyapıda, U12, U11 takımını bile çalıştıramazsın sen, inşallah da çalıştırmazsın rezil edersin", şeklindeki ifadeler kıyaslama ve mecaz içermekle birlikte izler kitlenin olumsuz duyguları kabul etmesinde pekiştirici yanı sıra yayın akışı içerisinde Victor Pereira'ya yönelik olarak söylenen "çapsız" ifadesi birkaç kez tekrar edilerek ötekileştirme söylemi yeniden üretilmiştir.

Çalışma kapsamında incelenen programda ötekileştirici unsurlara sıklıkla rastlanarak öteki olarak konumlandırılan kişinin değersizleştirilmeye çalışıldığı görülmüştür. Türk Ceza Kanunu'na göre "lan, herif, rezil, çapsız" gibi ifadeler hakaret suçu teşkil etmemekle birlikte bu tür söylemlerin kitle iletişim araçlarında yer bulması söylemin sürekli kendini üreterek yayılmasını beraberinde getirmektedir. Toplumda ötekileştirilen bireylere yönelik gerçekleşen olumsuz söylemler gerek psikolojik gerekse fiziksel şiddetin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda manipülatif etki gücü bulunan kitle iletişim araçları vasıtasıyla üretilen söylemlerde, söylemin eyleme dönüşme potansiyeli göz önünde bulundurularak medya içeriklerinin hazırlanması ve sunumu aşamalarında azami ölçüde dikkat gösterilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Benson, N. C. (2020). *Psikoloji bilinci ve davranışları daha iyi anlamak için çizgibilim*, Çev. Eda Okuyucu. İstanbul: Say Yayınları.
- Bezirgan Arar, Y. ve Bilgin, N. (2010). Gazetelerde ötekileştirme pratikleri: Türk basını üzerine bir inceleme, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*. <https://app.trdizin.gov.tr/makale/TVRBMU1UUTNOdz09/gazetelerde-otekilestirme-pratikleri-turk-basini-uzerine-bir-inceleme>
- Çakır, A. (2014). *Söylem analizi: Ne demek istiyorsun*. Konya: Palet Yayınları.
- Durur, E. Küçük ve Bakar, H. (2016). Futbolda milliyetçilik: 2008 Avrupa Futbol Şampiyonası haberlerine yönelik söylem analizi, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 4 (2): 781-805.

- Eagleton, T. (2011). *Kötülük üzerine bir deneme*, Çev. Şenol Bezci. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eco, U. (2014). *Düşman yaratmak ve rastgele yazılar*, Çev. Leyla Tonguç Basmacı. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Engindeniz, N. (2010). *Psikanalitik açıdan ötekileştirme*, <http://www.nurengindeniz.com/icerikler>.
- Freud, S. (1975). *Kitle psikolojisi*, Çev. Kamuran Şipal. İstanbul: Bozak Yayınları.
- Freud, S. (2000). *Bir yanılısamanın geleceği uyarlık ve hoşnutsuzlukları*, Çev. Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınevi
- Freud, S. (2018). *Kitle psikolojisi ve egonun analizi*, Çev. C. Kaya. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Fromm, E. (1990). *Sağlıklı toplum*, Çev. Yurdanur Salman, Zeynep Tanrıseven. İstanbul: Payel Yayınevi.
- Karaduman, S. (2017). Eleştirel söylem çözümlemesinin eleştirel haber araştırmalarına katkısı ve sunduğu perspektif, *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 4(2): 31-46.
- Kirel, S. (2012). *Kültürel Çalışmalar ve Sinema*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- Koçak, M. Can; Küçük, Olgun; Toprak, Özden (2020). Toplumsal yaşamda ve sosyal medyada kötülüğün konumlandırılışı: Konya örneği, *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10(4): 762-774.
- Koçak, M. Can; Toprak, Özden; Küçük, Olgun (2022). Medyada mesleklerin ötekileştirilmesi üzerine bir araştırma, *Erciyes İletişim Dergisi*, 9(1): 499-514.
- Kundakçı, F. S. (2013). Heteroseksizm ve Ötekileştirme Eleştirisi, *Liberal Düşünce Dergisi*, (71): 65-79.
- Küçük, O. ve Koçak, M. C. (2022). “Öyle Bir Geçer Zaman Ki” Dizisi örneğinde yabancı kadının temsili, *Injocmer*, 2(1): 12-27.
- Oskay, Ü. (2001). *İletişim ABC’si*. İstanbul: Der Yayınları.
- Özbey, N. (2006). *Ötekileştirmenin kökenleri*, Haber Bülteni, TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası, (4)106-110.
- Öztürk, F. E. (2019). Göçmen kadınlara yönelik üretilen “yeni ırkçılık” kavramının medya çerçevesinde incelenmesi, *Global Media Journal TR Edition*, 9(18): 255-273.
- Russell, J. B. (1999). *Şeytan Ant*. İstanbul: Kalabcı Yayınevi.
- Sartre, J.P. (1985). *Varoluşçuluk (Existentialisme)*, Çev. Asım Bezirci. İstanbul: Say Yayınları.
- Sartre, J. P. (2009). *Özgürlük Yolları 1 Akıl Çağı*. İstanbul: Can Yayınları.
- Sartre, J. P. (2011). *Varlık ve hiçlik fenomenolojik ontoloji denemesi*, Çev. Turhan Ilgaz ve Gaye Çankaya Eksen. İstanbul: İthaki yayınları.
- Sine Nazlı, R. ve Kalafat Çat, A. (2019). 24 Haziran erken seçimlerinin gazete haberlerindeki söylem çözümlemesi, *Global Media Journal*, 10(19): 113-145.
- Torun, A. (2015, Eylül). “Öteki” ile “biz” ilişkisinde yeni medya. Yazılı bildiri, *Sosyal ve Beşerî Bilimlere ve Küresel Yaklaşımlar: Kuram ve Uygulamalar Uluslararası Sempozyumu*, Varşova Polonya, 1-19.
- Van Dijk, T. A. (1988). *News as discourse*. ABD: Lawrence Erlbaum Associates.
- Van Dijk, T. A. (2003). Söylem ve ideoloji çok alanlı bir yaklaşım, Çev. N. Ateş, *Söylem ve İdeoloji*, Haz: Barış Çoban, Zeynep Özarslan. İstanbul: Su Yayınları.
- Van Dijk, T. A. (1988). *News Analysis*. New Jersey: Lawrence Earlbaum Associates Publication.

- Van Dijk, T. A. (2009). *News analysis case studies of international and national news in the press*. New York: Routledge.
- Weber, M. (2014). *Sosyoloji yazıları*, Çev. Taha Parla. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yardım, G.; Doğrel, H. (2019). Eleştirel söylem çözümlemesi bağlamında haber metinlerinin incelenmesi: Pippa Bacca cinayeti örneği, *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(1): 137-148.
- <https://www.tv100.com/galatasaray-1-2-fenerbahce-ertem-sener-ile-var-odasi-21-kasim-2021-video-581064>, Erişim: 7 Mart 2022
- <https://www.tv100.com/fenerbahce-2-2-besiktas-ertem-sener-ile-var-odasi-19-aralik-2021-video-585558>, Erişim: 7 Mart 2022
- <https://sosyalmedyareyting.com/tag/var-odasi-reyting-sonuclari>, Erişim: 5 Mart 2022

Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi

Abant Journal of Cultural Studies

2022, 7(13): 19 – 32

The Idea of Death in the 19th Century Spiritualism as Hybridity

19. Yüzyıl Ruhçuluğunda Melezlik Olarak Ölüm Düşüncesi

Burak Bayülgen¹

Geliş Tarihi (Received): 31.01.2022

Kabul Tarihi (Accepted): 27.04.2022

Yayın Tarihi (Published): 30.04.2022

Abstract: Spiritualism in the 19th century has become a phenomenon which was adopted widely by the society to deal with the fear of self's own and loved ones' death. The essential figures of spiritualism have constituted their doctrines which suggested the survival of death and the possibility of communicating with spirits both in the afterlife and on Earth based on this fear. According to spiritualists, the clergy of the nineteenth century have not given satisfying answers about the life after death. The clergy also remained silent in the social and political injustices and became more dogmatic and manipulative in order to keep their power. Therefore, the doctrines of spiritualists who dealt with death have taken free stands against the social, religious and political injustices at the same time. These free stands have also taken places in the literature of the century. This article has firstly examined how the idea of death has been evolved from commune to individual. Then, what Helena Petrovna Blavatsky, Allan Kardec and Aleister Crowley suggested about death has been evaluated starting with the pioneer of spiritualism, Emanuel Swedenborg. It has been concluded that spiritualism formed a hybrid structure by standing in-between life and death.

Keywords: Spiritualism, Death, Life After Death, The 19th Century

&

Öz: 19. yüzyılda ruhçuluk bireyin kendi ve sevdiklerinin ölümü korkusuyla başa çıkabilmesinin bir yolu olarak toplumda yaygın biçimde görülmüş bir fenomendir. Dönemin önemli ruhçu figürleri ölümden kurtuluşu öneren öğretilerini bu korkuyu temel alarak oluşturmuşlar ve ruhların hem öte alemde hem de yeryüzünde insanlarla iletişim kurabileceklerini savunmuşlardır. Ruhçulara göre 19. yüzyılın ruhban sınıfı ölümden sonraki yaşama dair yeterli bir tatmin sağlayamamakla birlikte sosyal ve politik adaletsizliklere karşı da sessiz kalmış, daha baskıcı ve çıkarıcı davranarak kendi iktidarlarını korumuşlardır. Bu nedenle ölüm ile ilgilenen ruhçuların öğretileri aynı zamanda toplumsal, dini ve siyasi adaletsizliklere karşı özgür tavırlar almışlardır. Bu özgür tavırlar dönemin edebiyatında da karşılık bulmuştur. Bu makalede öncelikle ölüm düşüncesinin komünden bireye dek nasıl değiştiğine bakılmış, ardından dönemin önde gelen ruhçuları olan Helena Petrovna Blavatsky, Allan Kardec ve Aleister Crowley'nin öğretilerinde ölüm üzerine neler önerdikleri bu akımın kurucusu olan Emanuel Swedenborg'dan başlanarak incelenmiştir. Bu inceleme doğrultusunda ruhçuluğun ölüm ile hayatı bir araya getirerek melez bir yapı kurduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ruhçuluk, Ölüm, Ölüm Sonrası Yaşam, 19. Yüzyıl

Atıf/Cite as: Bayülgen, B. (2022) The Idea of Death in the 19th Century Spiritualism as Hybridity, Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi, 7 (13): 19-32.

İntihal-Plagiarizm/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/pub/akader>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2016 – Bolu

¹ Dr, burakbayulgen@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3200-2679.

Introduction

This article has focused on how the idea of death in the 19th century has been considered in the 19th century spiritualism. It has been mentioned that spiritualism was not an autonomous field but an aggregation of fulfilling the inadequacies to assert (i) what happens after death, (ii) if heaven or hell exist and (iii) if a spirit survives. The doctrines of Emanuel Swedenborg, Helena Blavatsky and Aleister Crowley have tried to cope with death. Their assessments have asked the same questions by foregrounding the social, political and religious panoramas of the 19th century. The panorama has depended on how Swedenborg constituted a communal doctrine in the 18th century, while Allan Kardec's approach was based on moral and wisdom, and Blavatsky's was a collective democratisation of the regressed primitive spirits. On the other hand, Crowley whose doctrine's context has been formed in the 19th century, reduced the term commune to self. Thus, all of these names' doctrines have been regarded as forms of reactions against the outer environment. They liberated their disciples from the authoritative attitudes of the Church and from the introvertive force of the political environment while the Church and the political power imposed their dominances. The imposing of the political power necessitated such oppositions and regressions to enunciate itself as the civilized and the idea of death has taken shapes in spiritualism as hybrid.

The reception of death has been evolved in the 19th century in comparison to the 18th century. Death has been taken as a communal concept which meant to return to nature in the 18th century. The reception of death in the 19th century has been differentiated as a shift from commune to individuality (Meinwald, 1990: 1). It has necessitated to discuss what are the ideas of commune and individualism in death, how they were assimilated to the spiritual field as a contend of Reason, Ego and Will, and if these ideas had a correspondence in the political and spiritual panorama.

Death as a communal and individual concept

The idea of commune in death could be premised within a Hegelian dialectic. The dialectic consists of three stages: (i) Death as an alien force, (ii) death as the master, (iii) death as the practice of everyday live in community and in religion (Adkins 2007, p. 106). It is needed to compromise death as an alien force within the dialectic: Life is independence without absolute negativity. Death is a negation without independence (Adkins, 2007: 78). Hegel calls this negation "life" or "life-system". The consciousness's place in life and life-system is an independency in which the consciousness reveals itself in recognition (Adkins, 2007: 90). Desire is the persistence of overcoming life by the self-consciousness. But, death is the end of the development of consciousness. This independency could also be demonstrated within the master-slave dialectic: When the master threatens his servant to work for him, the servant faces the fear of death. When the servant masters the work he has done for the master, it is the fear of death which motivates him. Then, the master who has not worked is independent on nature but still dependent on the slave's work. The freedom of the master relies on his dependency on the servant. Death is an alien force in which the master is risking his life by forcing his servant to work, so that the servant would depend on the master. Death is the motivation for both the master and the slave in the negation (Adkins, 2007: 92). The negation provides an advantage for the slave for he shall not be killed to maintain the dialectic. Nevertheless, the selfness is not the whole system that refers to its own death. Instead the system is built on community and the values of it which regards death as the advocator of the community. There are two terms in Hegel's terminology: (i) Human Law, (ii) Divine Law. The first one governs the community while the latter governs the family. The interrelation of these two terms are straightforward. The continuity of the community depends on being a faithful servant for it. Such cases like wars make the citizen feel that he is for the benefit of the community. Even the relation with other citizens would not succeed unless the death is not recognised. Therefore, the feeling of death should always be present. It simply means that one must die to preserve the community (Adkins, 2007: 92-95).

The relation of the community with the family is the necessity of creating individuals who dissolves into the family in terms of ethics. The individual's acts should be free for the wealthiness of the community. A citizen should serve the states as a free choice. Therefore, sacrificing himself should be a free act. The burial rituals of the dead is to officialize the dead's free choice in an ethical order which transcends belonging to the nature as a decaying substance. This is why the burial rituals are divine laws. The community shall master death rather than being mastered by it (Adkins, 2007: 102). The community structures death in a way that it becomes the primary principle for an ethical order. The term "revealed religion" displaces death from being the master. Death is a process in revealed religion which makes it an everyday practice. The revealed religion makes the community see God which points at an universality which is "the death of death" or the resurrection (Adkins, 2007: 78).

The reception of death has been evolved from a communal idea to an individual idea in the 19th century. The term "individual" refers to self, its existence, beingness and consciousness, as a Heideggerian term "being-in-the-world" which means the recognition of the own state of mind of the self. Therefore, the reception of death needs to be recognised by another Heideggerian term "being-towards-death" from which the self can not separate itself. Heidegger's primary term "Dasein" refers to all of these two terms which can not be isolated from equipments that surround itself. And Dasein is always ahead of itself within care and concern. Dasein does not exist as a point in an absolute space. It has a world of its own and death is one of the conditions for the possibility of this kind of world (Adkins, 2007: 41). Simon Critchley categorises four conditions of death: (i) Being-towards-death is non-relational. It is certain and insurmountable. It could only be known by the relation of self with death. (ii) Death is certain and beyond any doubt. (iii) Death is uncertain. It is impossible to know when it will occur. (iv) Death is impossible to be defeated (Critchley, 2009: 1). Heideggerian term "angst" refers to anxiety in which the death could not be experienced by the death of another but by the angst of the self's own death. Furthermore, angst is the disappearance of fall which means that the consumption of living under the knowledge of death is liberatory rather than terrifying (Çüçen, 2003: 78). Dasein's "being-itself" is an anxiety. There are another two Heideggerian terms which are (i) to-face-itself and (ii) to-be-authentic which unearth the fall of Dasein to a world of everydayness. Dasein and the disappearance of fall rely on angst. Dasein understands its being as being-in-world. The freedom of choosing the possibilities of Dasein's existence resides in angst (Çüçen, 2003: 77). Heideggerian death could not be experienced by the death of another. On the other hand, the thematic notion of death is the need of pain (Critchley, 2009: 1). Dasein's straightforwardness is shaped by the death of a loved object. Being-towards-death is not only the fear of dying but also the ravage of Dasein in pain. Therefore, the idea of death is not passed into Dasein if there is not a lost object (Critchley, 2009: 1). The loss manifests itself in two ways: (i) Mourning, (ii) Melancholia. The association of these two terms rely themselves on the Ego and libidinal form as parts of a structure which is to impel the loss onto another object both as libidinal and identificational. Mourning is thus appertaining to replacement (with another object) as it is consciously aware of the loss as much as it needs to replace it. On the other hand, melancholia is in relation with the loss as "incorporated" which means that the loss within the unconscious is not replaced by another object but instead, is identified with the Ego. The main difference between melancholia and mourning is that, in mourning, the displacement of the loved object and the loss of it unearths a free link and space to focus on and to be replaced by the other object even though the process is painful. That process is provided by "introjection". According to Sigmund Freud, introjection functions as:

"The ego makes it easier for the object to be given up or renders that process possible. It may be that this identification is the sole condition under which the id can give up its objects. At any rate the process, especially in the early phases of development, is a very frequent one, and it makes it possible to suppose that the character of the ego is a precipitate of abandoned object-cathexes and that it contains the history of those object-choices" (Freud, 2010: 3963).

The Ego is reproaching itself as the lost object for having harmed the ego in the first place. The more the Ego makes itself suffer, the more the lost object atones for its misdeeds (Adkins, 2007: 4). Therefore, mourning is admissible until the loss has been replaced by a new object. The place for fantasy has been termed as “crypt” by Nicolas Abraham and Maria Torok. They define “crypt” as “it represents the space of fantasy in which the surrounding topology remains undisturbed” (ibid.). Another term is the “intrapsychic tomb” which is another admissible space as long as the place of fantasy has not been distracted by outer environment. Abraham and Torok underlies the function of the “intrapsychic tomb” as it has been “built during cases of melancholia, has several features worth noting. First, it means to avoiding mourning, or a way to circumvent loss without going through anticathexis (ibid.).

The spiritualist approach on loss emanates from the discontentment of what has existed after death. Blavatsky earnestly suggests that the melancholy is the result of the same discontentment. Therefore, Blavatsky despises both melancholia and the process of introjection. Swedenborg in the 18th century, Blavatsky and furtherly Crowley in the 19th and early 20th century tackled the life after death as a precision, and agglomerated religion, ancient philosophy with science and spiritualism to constitute their doctrines. Each of their doctrines have referred to Reason, Ego and Will. The utilization of Will has been clarified especially in Crowley’s teachings. Furthermore, Swedenborg’s assessment on heaven and hell resembles Meinwald’s statement in which the spiritual approach of death in the 18th century was rather communal, while it evolved through an individual idea in the 19th century. Swedenborg revealed that each spirit would belong to a community in heaven. On the other hand, Crowley’s teachings which were clarified in the beginning of the 20th century placed a premium on the Will as it refers to self and its significance in the Cosmos.

Swedenborg’s assessments on the afterlife, heaven, and hell

Swedenborg’s declarations on death and afterlife in the 18th century were assertive. Swedenborg locates the humankind in the center of the creation of heaven and hell both physically and spiritually. The final task would not be completed without the physical essence of the humankind (Swedenborg, 2018: 10). He states that neither an angel nor spirit would have existed without the humankind who had been the seedbed of “new heaven” and the aim of the creation of it (Swedenborg, 2018: 14). The humankind has been created for heaven and the earthly world has been created for the humankind (Swedenborg, 2018: 13). Swedenborg complains that the Christian world is unaware of the fact that the humankind is the center of heaven and hell (Swedenborg, 2018: 14). Heaven’s beauty comes from the humankind and heaven takes the form of people. Swedenborg states that:

“People who do not know the mysteries of heaven may believe that angels exist apart from us and that we exist apart from angels, but I can solemnly testify on the basis of all my experience of heaven and my conversations with angels that no angel or spirit exists apart from humankind and that no human being exists apart from angels and spirits” (Swedenborg, 2018: 10).

Swedenborg asserts that these kinds of statements were all revealed to him by the angels who have always accompanied people who comprehended The Word (The Genesis) profoundly with goodness and truth even though most of the people were oblivious to them. Swedenborg states that he was affiliated with the angels firmly who manifested him the state of soul, its form, living space and activities in heaven. He was revealed and witnessed that the clothing, consciousness and dwellings are just the same as the earthly world. There is still The Word in heaven and there are still worshipping, churches and monasteries, neighbourhoods and communities. The only difference between heaven and Earth is that these elements are all in ideal form and what has hidden in heart is revealed (Swedenborg, 2018: 56). The deeds, desires and wishes are responded in terms of where to live in, being rich and wealthy, sharing the common ground and belonging to a community. Swedenborg also schematized the layers in heaven in which the center belongs to the Reformists who comprehended The Word. Each reformist country or community have taken paths over the cardinal points as The Germans built a community in the North of heaven, The Swedes and The Danes in the West, The Dutch in the East and South, and The British in the middle

(Swedenborg, 2018: 48-49). The next layer which surrounds the center belongs to the Catholics, the following layer belongs to the Muslims and the rest belongs to a variety of other religions (Swedenborg, 2018: 58).

Swedenborg's main complaint is the imperceptiveness of the Church which does not refer to the ontological state of it but to various teachings, organizations and temples. (Şendoğan and Seçkin, 2016: 95). The leitmotif of the Church in Swedenborg is the clarification of the symbolic meaning of The Word befitting to its real teaching apart from the concrete and literal utilization. Swedenborg's apprehension is that if The Word has been utilized literally, it would lead the Reason to such ignorance, heresy and lies (Swedenborg, 2018: 14). The Reason and Will have a specific notion in Swedenborg's spiritual teaching. The Reason is the door of faith and the Will is the receiver of love. If the Reason believes in The Lord and adopts His faith, and if the Will takes the love of The Lord, a person unites with Him. Those who unite with Him with love and faith will never die (Swedenborg, 2018: 39). Swedenborg explains how the angels were confused when they have discerned the unawareness of the Christian world about heaven as:

“Angels are utterly astounded that this is what the Christian world believes, and even more astounded that people know absolutely nothing about heaven even though this should be central to what the church is teaching. Because this kind of ignorance has become dominant, angels rejoice at heart that it has now pleased the Lord to reveal a great deal about heaven and also about hell and by this means to dispel—as much as possible—the darkness that has been increasing every day because the church has reached its end” (Swedenborg, 2018: 39).

The above explanation of Swedenborg reveals why the Church and the Christian world have taken The Word literally and failed to comprehend the symbolic meaning of it. Swedenborg claimed to be accentuated the heaven's dependency on people which committed that anybody who died have already gone to heaven or hell and become a part of a community. On the other hand, the Church's statement was the impenetrability of soul neither to heaven or hell before The Last Judgement. Thereby, the Church has been insufficient to declare the interdependence of heaven on people as Swedenborg claimed to be. Swedenborg's role in spiritualism took a stand against the misinterpretation of The Word and offered what he has witnessed and been revealed to him. He explains that there has been two Last Judgements which were firstly The Flood and secondly the presence of The Lord on Earth (Jesus Christ). He heralds that the third of The Last Judgement has taken place in the middle of 1757 and been completed by the end of the year (Swedenborg, 2018: 46). Swedenborg underlies that none of The Last Judgements have occurred Earthly but celestially. Swedenborg utilizes the two Last Judgements in terms of the declination of a heavenly church (an ideal form of church in heaven) whose judgement has been completed during The Flood. The new churches which were established after The Flood were called as The Ancient Church and The Hebrews Church whose declination and judgement has been completed during the coming of The Lord on Earth. And, the final church is The Christian Church whose judgement has been completed according to Swedenborg's assertion in 1757. The third Last Judgement which was completed in 1757 also comprises Muslims. The first declination is the Fall from Eden and the second is symbolised and evaluated with Babylon and Babylonians. Swedenborg uses the word “Babylon” both historically and symbolically. “Babylon” means the authoritarian power structure of The Church which undertakes the punishment and forgiveness at its will. The authoritative attitude of The Church delegates itself as The Lord and steals the duties which have belonged to The Lord. Above all, The Church keeps the truth and fears of the revelation of any parts of the truth (Swedenborg, 2016: 128). The Church which has hidden the truth especially harasses Blavatsky. Her statement is that the ancient cultures have already reached out the divine truth in terms of philosophy, science and religion. The reason why the 19th century people could not achieve the divine truth is the the Church who has neglected all of their philosophies of ancient cultures and imposed such arbitrary and political attitude.

The possibility of communicating with spirits in terms of morals and wisdom

Kardec who was a strict skeptic in his early life has become the former of the spiritism (a field that based on observation and morals) in 1854 after he has attended effectual and elucidatory seances. Kardec's main position in spiritism has managed to associate the spiritual intellectualism with morals. His deep endeavor was to establish a spiritual genuine in educational and scientific research. The stages of a spirit in the spatium have material grounds. The attachment to the material desires envisages an unconscious stage where the imagery that surrounds the spirit corresponds with the deeds of the material world. That does not render a spirit to recognize the imagery which surrounds itself. This means that a spirit has been required to undergo a progression starting from an "envisagement by itself" to the "phase of conscious envisagement". This is the progress of recognition of the outer environment in the spatium (Ruhselman, 1990: 24-25).

The phases of the spirits in spatium have been hierarchized in three orders: (i) The imperfect spirits who belong to the lowest class, (ii) Good spirits, (iii) Pure Spirits who dwell in the highest class. The imperfect spirits have been assorted to five classes which advance from the tenth class to sixth. The tenth class features the impure spirits who are attached to evilness and betrayal. The ninth class features the frivolous spirits who are ignorant and acrimonious. The eighth class features the false scholars' spirits who suppose that they know much more than they really know. The seventh class features neutral spirits who do not act neither good nor bad. The six class features the boisterous and disruptive spirits who mostly manifest themselves through rappings, knockings and moving the objects. The second order is the good spirits which advances from the fifth to second class. The fifth class is the benevolent spirits who acts kind and protect people. The fourth class is the scholarly spirits who are involved in science and knowledge for the benefit of the mankind without any feelings of ambitions. The third class is the wise spirits who are not totally reached at the infinite knowledge but still have a huge wisdom to behave morally. The second class is the superior spirits who incorporate knowledge, wisdom and goodness with themselves. The first order is the pure spirits who dwell in the class in which the progression of the spirit is complete and absolute. The pure spirits do not manifest themselves to the mediums who manipulate the reality for the sake of greed. The pure spirits manifest themselves to the people who willingly want to reach at the truth about spirits. The important case in these orders is the possibility of communication with the spirits. The communication should be under the conditions of morals in which a sincere medium can channel a pure spirit while an impostor can only communicate with an impure spirit. Besides an impure spirit manipulates the truth and gives answers for the need of ambitions (Kardec, 1893: 40-47).

The manipulation of reality had correspondences in spiritual approach too in terms of mediumistic frauds and exploitativeness. Kardec's March 1859 article in the light of an intellectual character of a medium states that "the medium that could turn their faculties into a profession is in the first row of the self-serving mediums, offering what is typically called sessions or paid consultations" (Nirun, 2016: 74; Kardec, 1859a: 56-57). Kardec's statement does not only correlate the spiritual intellectualism with morality but also with faculty. His February 1859 article in "The Spiritist Review" depicts that the agnosy of a medium could result with frivolously which means an incompetent communication with spirits. Spirits are also in perfect and imperfect form and any self-absorbed deeds of a medium could result with inviting the weak spirits. The same February 1859 article ascertains the mediumistic faculties:

"Although the faculty is not an exclusive privilege, it is certain that it finds refractory minds, at least regarding the meaning given to that faculty. It is also certain that it is not exempt of hurdles to those endowed by such faculty: it can be altered and even be lost, and frequently be a source of grave disillusiones" (Kardec, 1859b: 31).

The role of a medium seminates its roots to the 20th century. Bedri Ruhselman who was the forerunner spiritualist of Turkey has founded "Metapsişik Tetkikler ve İlmi Araştırmalar Cemiyeti" in 1950. His mediative affiliations with credible mediums resulted in receiving declarations from the spirit world. A medium could be a natural-born while some of his/her faculties could evolve over time. Sevgi Çağıl, who

was a disciple of Ruhselman emphasizes the position of a medium both as his/her task and character. Ata Nirun's interview with Çağl asserts the mediumistic faculty and character as:

"Mediums are generally thought as people who announce the unknown. That's not true. Medium is also a person with frailty who gets angry when appropriate, loves or rages. But a medium is a different person who can find the point of knowledge while in spiritual connection and who can communicate properly from that channel of knowledge. Medium is only different in that moment. When that moment is over, s/he is no longer different than others" (Nirun, 2016: 210).

It is contradictory to concede a medium. A discredit for a medium does not necessarily come up from the sceptic sphere but also from the spiritualists' themselves. A 1956 statement of Lütfü Kuday exposes how mediumistic faculties could be deceptive. Kuday states that:

"The mediums who play roles in spiritualist experiments are mostly ignorant or uneducated people. They always have the excitement but also the fear. Therefore, they would not dare to continue the experiment. Some of them, put themselves in great danger because of their curiosity. They force themselves to widen their experiments and try to go on untill the end of the experiment. But, this time, they exceed their powers and limits" (Nirun, 2016: 136).

A medium could be correlated with excitement, curiosity, miserliness and greed for fame. A straggling from the main compartment of a medium legitimizes fraudulence. Spiritualism's core attitude against fraudulence is the necessity of isolation from any personal greed to disseminate a declaration concerning any human beings. Ruhselman's leading position in spiritualism receives support from his confidential mediums. Ruhselman received declarations from a spiritual guide named Önder in September 1958 over the mediumship of Attila Güyer and those declarations lasted in July 1959 which constituted "İlahi Nizam ve Kainat" or simply "Bilgi Kitabı". The book has been deferred to be published and kept in notary for fifty-four years under the bailee of Güyer, Metin Sakik and Hüsrev Bilgiöglü.

Blavatsky and theosophy's readoption of the ancient cultures

Blavatsky substantiates the discontentment of spiritual truth as melancholy which is the result of an inadequacy to explain what lies beyond death. She paraphrases from Thomas Browne as "it is the heaviest stone that melancholy can throw at a man, to tell him that he is at the end of his nature, or that there is no future state to come, unto which this seems progressive, and otherwise made in vain" (Blavatsky, 2013: 39). The religious degeneracy had already designated fields to focus on in the 17th century such as Robert Burton who studied the anatomy of melancholy. The degeneration of religious deeds and ecclesiastics has accused the melancholy by God and Burton has avoided melancholy by studying the anatomy of it. His research field has also become his liberation (Burton, 2016: 46). The discontentment shall not only be attributed to the authoritative and arrogant presence of The Church but also to materialism which claims that nothing would exist or be at present without matter (Blavatsky, 2013: 31). The contradiction between theology and science necessitates the spiritualists to fight against the both. Blavatsky exemplifies the confliction and emphasize on the role of a Theosophist as:

"There is a personal God, and there is a personal Devil!" thunders the Christian preacher. "Let him be anathema who dares say nay!" "There is no personal God, except the gray matter in our brain," contemptuously replies the materialist. "And there is no Devil. Let him be considered thrice an idiot who says aye." Meanwhile the occultists and true philosophers heed neither of the two combatants, but keep perseveringly at their work. None of them believe in the absurd, passionate, and fickle God of superstition, but all of them believe in good and evil" (Blavatsky, 2013: 38).

Blavatsky accommodates The Church with materialism for they both reject or disregard the ancient wisdom. Materialism simply rejects any esoteric teachings because of its "factual" claim against the "superstitious", and The Church rather disregards the esoterism since Blavatsky believes that the ancient wisdom has already gained knowledge of a spiritual truth which The Church is insufficient to declare.

Theosophy detaches itself from the conflictions between The Church and materialism and suggests to be competent on the wisdom of ancient civilizations since they comprise the spiritual and scientific together to unravel any mysteries. And, Blavatsky shares Hargrave Jennings's excitement in regard of building the Great Pyramids where "the knowledge was at the highest" than a modern man could comprehend (Blavatsky, 2013: 37). The Ancient Egypt's success in civilization kept pace with the affirmative geographical conditions of Nile River Valley which paved the way for agriculture, irrigation, mining, architecture and artefact. The accommodation to the geographical conditions draws a comparison with zoroastrianists who attributed a sacred value to fire which convenienceed and civilized the early life skills. The abundance of product which was the result of a facultative irrigation and mining prospered the social welfare of Ancient Egyptians who were also benefited from the opportunity of establishing affirmative diplomatic relations, armament and acculturative expansion (Büker, 2019: 23-24). Amenhotep III who reigned between 1386 BC.-1349 BC. portrays how visionary diplomacy and diplomatic relations provided such wealth in society as much as in arts and culture. There was only one campaign during the reign of Amenhotep III which was to suppress a revolt in Nubia during the fifth year of the reign of the Pharaoh (Büker, 2019: 25). Cengiz Büker reviews that the spiritual notions of Ancient Egyptians differ from Mesopotamia and other middle-eastern civilizations in terms of attributing deities to the pharaohs rather than assimilating them as the messengers of gods. The pharaohs were gods' themselves. Büker states that it was this attribution which caused an intense interest; or moreover an obsession for death and what lies beyond it (Büker, 2019: 18). One significant point coheres with the spiritualist claim which is the dwelling of spirits as they please within two realms; both afterlife and on Earth. There is also a process of Judgement in which the dead gives an account of fourthy-two sins and resurrects within the two realms which is far from reincarnation. The rambling of the soul within the two realms is the rebirth which is the result of a life fairly and rightly lived. (Büker, 2019: 9-10) The prayers read after during the process of death and after dead overemphasizes how death was accepted. Two examples of prayers to come forth by day and live after death are as follow:

"Oh thou Only One, who shinest from the Moon, let me come forth amid that train of thine, at large, and let me be revealed as one of those in glory. And when the Tuat is opened to the gods, let N come forth to do his pleasure upon earth amid the Living" (Renouf, Naville, 1904: 11).

In addition to that, the prayers continue as:

"Oh Tmu, who proceedest from Ur-henhenu, who art resplendent as the Lion-faced, and who strewest thy words to those who are before thee; Here cometh the faithfull. O ye seamen of Ra at the gloaming of the day, let N live after death, like Ra daily. Here the helmsman: As Ra is bom from Yesterday, so he too is born from Yesterday, and as every god exulteth in lifethy words. o shall N exult even as they exult in life" (ibid.).

The detachment of spiritualism from the bilateral confliction of The Church and materialism takes on a new meaning by attributing value to the Ego. Blavatsky's treatment is the reciprocalness of the Reason, the finite Mind. Blavatsky insists that the Ego is free from the limited self, beyond the Reason and strict logic since the Reason can not perceive God and furtherly rejects Him. On the contrary, the Ego has a grasp of comprehending God, and the longing for God is an endowment of the Ego (Blavatsky, 2019: 38-39). Blavatsky's emphasizing of the Ego refers to the position of self before the time/space which would furtherly generate the doctrine of the occult practices which is especially significant in Crowley's philosophy.

The will according to Aleister Crowley

Crowley, who was a magister and a well-known occultist of the late 19th century and the first half of the 20th century offered the term "will" instead of "ego", as the center of his doctrine named as Thelema. Tim Maroney's specification of Thelema is as simple as "(...) the goal of the path is always the same, to be the most oneself that one can be, to know who you really are and to let that eternal self or True Will be the

guiding force in life" (Maroney, 2002: 4). Crowley insists that it is the will which constitutes the spiritual essence of the human, but should not be considered as a sentimental nor intellectual personality (Maroney, 2019: 1). The will has also been bestowed to man and was designated before or during the birth. The will has a major task within the Cosmos. Maroney mentions the pivotal position of the will within the Cosmos as:

"All the wills are magically arranged so that there is no conflict between them, just as (so it was believed in Crowley's day) the stars are arranged so that they never collide. The personal will and the will of all are mystically joined as a whole which is also the basis of individuality in a paradoxical way. Collision between wills would indicate that one or the other person was not doing their True Will" (Maroney, 2002: 1).

The doctrine of Crowley's Thelema appears in his "The Book of Law" which was dictated to Crowley in Egypt, 1904 by a deity named "Aiwass" who refers to self "I was"; therefore "I am". Kenneth Anger states that "Aiwass" refers to Lucifer as a combination of self and will (Grant, 2000: 0:16:40). "The Book of Law" reinterprets three Egyptian deities who are i) Nuit who is the symbol of the time/space, perpetuity and everlasting potential. ii) Hadit who is the symbol of the hidden individuality in each Men and is the motive of leading to what Man has willed. iii) The forms of Horus which were bred from the unity of Nuit and Hadit as a) Ra-Hoor-Khuit who bears the role of a warrior and conqueror and b) Hoor-Paar-Kraat who is the infant form of Horus (Maroney, 2019: 6-7). These deities and their roles in Thelema constitute the Crowleian holy trinity. The graduality of the progress of the will has been emblemized in "The Book of Law" with The Tree of Life which served as a basis in The Hermetic Order of the Golden Dawn wherein such literary figures like Arthur Conan Doyle, William Butler Yeats and Bram Stoker were members. Crowley was a contentious member of the Golden Dawn and Koray Saridoğan explains that the names who provided references on Doyle's initiation all disliked Crowley and he was referred as the main effect in the collapse period of the Order (Saridoğan, 2018: 31). The Tree of Life was the process of progression starting from the material world to the ultimate level called as Kether. Maroney explains that The Tree of Life has two roles which are being the map of spiritual progression and being used as an ordination in which each level contains all the symbols and ideas of religions and occultism (Maroney, 2019: 11).

Thelema's goal required rituals, meditations, astral journeys and revelations with both higher and lower degree spirits (Maroney, 2019: 13). These rituals were involved in sex practices which constituted contradictive discourses on the 19th century ethics and moral values. Maroney states that the 19th century readopted the Pagan values, and sexuality became apparent consequently in arts and spiritualism. (Maroney, 2019: 18-19). Crowley's Thelema was an opposition between dogmas and individual ideas. His ideas on sexuality shared similarities with writers like Victoria Woodhull, H.G. Wells and Richard Payne Knight as they claimed that the religions were based on a phallic level. Therefore, Crowley condemned Christianity for infesting the self, forbidding sexuality and mortifying the human body which resemble animals. Christianity affronted the female body as abject and Crowley responded to that by promoting feminism and regarding each women and men as stars. Moreover, Crowley was a sex addict and his sex rituals promoted liaison (Maroney, 2019: 20-21). He took sexuality as an adventure and he experienced homosexual intercourses. Maroney also states that there was not only a shift in sexual discourses in the 19th century but also in drug use which was assimilated by spiritualists as a mediator rather than an ultimate goal in seances and rituals. Maroney adds that Blavatsky was also among these drug users (Maroney, 2019: 23). "Aiwass" also referred to Lucifer but the positions of Crowley in Thelema, and Blavatsky in Theosophy display the roles of good and evil as an inadequacy to declare a particular evil or the opposite. The good and evil were rather transitional. The deeds of doing evil is the generalization of The Devil who has been personalized and attributed to the concept of evil universally. Russell states that "the Devil is a figure that we invent in order to project our own vices upon something external. It is we who are the source and center of evil, not he" (Russell, 2019: 187). Thus, the evil deed is as specific as to do harm consciously and to feel joy as a result of the deed done to the opponent. The personification of evil

has a hybrid nature as an attribution to both abundance and punishment. Russell terms this hybridity as “Promethean” which has risen from the oppositional political panorama of the coloniser Europe in the 19th century. The Great Britain has a very crucial role in terms of colonization. By the year of 1851, The Great Britain has already governed Canada, Australia, New Zealand, Caribbean Islands and India wherein the raw materials of these territories have fueled the British Industry (Lupi 2019, p. 6).

The hybridity in spiritualism and literature as Promethean

A proper justification for the political order was the immortalization of the ancestor identities to propose taking immortality as what has remained after death. The political order relied on the divinity of death on the mortality of the ancestors. The ancient cultures were soothed by the spiritual existences of their ancestors. Such private spaces have been formed as “homes” as people built their houses on the remains of their ancestors which likewise enunciated poverty (Kerrigan, 2017: 114). The agglomeration of incorporation is apparent in the funeral procession of The Duke of Wellington in November, 1852. The extravagancy of people’s reverences to their national hero varied from social positions to economic statuses, but all the participants of this multi-layered procession had significances in the totality of the funeral procession (Cadwallader, 2008: 9-11). The tendency to attend the funeral did not distinguish the rights of the public to mourn varying from the communal to individual. It is not only the religious deeds but both a collective and individual scope. The reverence to death is also the rectification of the possibility of an afterlife which allowed to exaggerate mourning. The introversion of the dependence on the afterlife assumed not to endanger the dominancy of the political. The political superiority of ancestor identity has been structured from what has remained out of being regressed. Theosophy asserted that the primitive spiritual guidance of the world -enslaved, colonized or regressed- were existingly multitracked. This is the exact spiritual construction of regression which has been a reaction against the political order. Similarly, Doyle has explained that all the disciples of Shakers had Indian guides who have manifested themselves as a tribe rather than solitary (Doyle, 1926: 31). Theosophy sealed off the anthropoid identities of spiritual entities which were called as “Diakkas”, “Bhuts” and “Elementals” and ascribed them a mediatorship where they manifested themselves materially and disruptively (Manning, 2018: 67, 86). Theosophy’s statement is that “[it] also made a kind of simultaneously orientalist and yet anticolonial critique, promoting Eastern spirits to positions of authority” (Manning, 2018: 68). Paul Manning’s statement relies on the hybridity of these spiritual guides who dwelled in both spiritual and material world rather than a certain geographical location. Manning paraphrases from Shane McCorristine as: “Ghost stories exchange the haunted domestic space for a cosmopolitan imperial space in which the metropole is haunted by anxieties about a “vast geographic diaspora of potentially dying British persons” in the colonies” (Manning, 2018: 79). This calls forth the pine for the own citizens (in the colonies) of The Great Britain who took no account of the colonized. Death subsumed the regressed and interfered the living regressor or the one who fought against it. Patterson who is a spiritualist never pronounced the term “death” or announced the dead as “dead”, instead, he expressed death as the “passing to the spirit” and the deceased as the one who “passed to the spirit”.

The term “Promethean” embodies the hybridity which constitutes a reaction to the political order in a spiritual sense. The Promethean figures were significant especially in the poems of William Blake and Lord Byron as the forms of liberatory spiritual democratisations in faith, science, and sexuality. The revolutions of 1798-1848 with the rise of pragmatism and materialism downshifted the orthodox discourse of the Catholic Church (Russell, 2019: 261). On the other hand, Blake and Byron granted an enormous place for feelings and emotions against a determinist reason in which the conflicts between good/evil, God/Devil were transitional. The collaboration of reason and feelings manifested themselves in artistic expressions. The emigration from rural to cities, the idea of revolution against an oppression and the conflicts between science/faith constituted such nonconcurrences that the literary environment of Romanticism righteously comprised them all and preferred to portray them into the medieval environment from the perspective of their progressive world. Gothic fictions constituted the haunting ghosts which would furtherly be adopted and theorised as telepathy, especially by SPR (The Society for Psychical Research) who documented the

spiritualist phenomena in "The Phantasms of The Living". The manifestations of the moribund to the remaining required to bring forward detailed research without even hesitating a skepticism about the time/space of these manifestations. Romantic writers adopted supernaturalism to portray subjectivities on religious and anti-conservatist discourses. There was no longer a pantocrator God nor an antipodean Devil. The literary works of Blake and Byron framed the interchanging position of God and The Devil. The omnipotence of God became interpretable as the enforcement of His strict rules in an unemancipated act of free will while The Devil liberated the discourse of fall as the enlightenment of free will which realised to interrogate and inspire arts, philosophy and science. The visualization of evil's hybridity has been encoded in Blake's lithography in which The Devil has been portrayed as a handsome man who was clasped by a snake. Russell states that "the Devil is a figure that we invent in order to project our own vices upon something external. It is we who are the source and center of evil, not he" (Russell, 2019: 187). The acts of sacrificial deeds, rebellion and free choice did not seem apparent to be accredited specifically to God or the Devil. Blake's poems attributed importance on the synthesizing of these oppositions which have been required to make progress. His syntheses were the allegorizing of the oppositions in which he defended and agglomerated social, national and sexual equality. Blake wrote his poem "America: A Prophecy" in 1793 which has been followed by "Europe: A Prophecy" in 1794. Both poems depict how Blake was assailed with doubts about the violence, political and military progressions occurring in America and plague, hunger, disasters, fear and imprisonment in Europe. Blake represented American revolution under Orc's personality who is the spirit of rebellion. Orc fought against the spirit of Europe; Urizen who represented the fallen world. Urizen is the virile representation of reason, order, architecture, construction and horizon who is the fallen and demonized embodiment of God. Los is the opposition of Urizen who represents literature and poetry in terms of creative imagination (Ökten 2014, pp. 9, 10, 55, 93). Blake's poems oppose the conservatism which block the progress. Urizen's three daughters represent the parts of a human body while his four sons represent the four elements. Thiriel represent the Air, Utha represent the Water, Grodna represent the Earth and Fuzon represent the Fire. Enitharmon who represent spiritual and moral beauty and emanated from Los generated five children who all represent the sentimental values. Ocalytron symbolizes the feminen rage, Elynitria is the permissive wife, Oorthoon is the repressed love, Bromion is the virile mind and Rithrah is the virile rage. Blake's distraction from the contradictory image of the Revolution presented the liberalism as an imperial and industrial wealthiness. The ostensible wealthiness did not reckon the increase in population, mechanization of the laborer, inequality of income and pollution (Marshall 2019, pp. 15, 40). The Romantic poets chose to portray the figure of Prometheus rather than God or The Devil since "Satan was ambitious, envious, aggressive, and vengeful as well as a rebel (ibid.). Moreover, Prometheus was an exact representation of the poet's himself who acted his sacrificial deeds for the love of humanity while his rebellious acts could have been ascribed to evil (Russell, 2019: 188).

The portrayal of Prometheus unveiled the acts of sexual independencies within public and sparked off a future revealment of spiritual arcanums. The former was socially extinguished in Byron's time while the latter was supposed to be hermetically sealed. Byron was the influential figure of presenting the exoticness of the Orient where he recklessly poetized his homosexual intercourses throughout his journeys in his poem "Childe Harold's Pilgrimage". Byron's repudiation in aristocracy designated his acts as the promoter of liberation which harassed aristocracy. Seniha Gülderen-Krasniqi and Salih Okumuş state that: "Byron showed impact with his works as much as with his personality. Being a free thinker, supporter of liberation movements in Europe and not rarely rebellious of English life-style gave him the status of an outsider and struggling character" (Gülderen-Krasniqi and Okumuş, 2014: 197). The publication of his poem "Childe Harold's Pilgrimage" and of his sexual intercourses in his work attracted a great deal of attention that Byron was today declared as the first superstar with a tagline "sex, drugs and revolution" (Waldman, 2009: 0:1:42). The Promethean representation of Byron was his seductive and aristocratic charisma even though he was excluded from aristocracy. His rebellion resides in his literary works as much as they evoke his own scandalous acts as what have been poetized. Byron's image was also Promethean. Polidori who was

regarded as the author of the first vampire fiction "The Vampyre" validates Charles E. May's assessment on short fiction which he states that the visions or miracles rise from "the extraordinary confluence of events which could not be foreseen or controlled" (May, 1991: 4). Lord Ruthven who was fictionalized by Polidori as the charming and seductive aristocratic villain of the high society was the portrayal of Byron's own image. It was Ruthven's unforeseen deeds which ascribed a supernatural on Byron rather than a supernatural inferred on him. The portrayal of Byron by Polidori also resembles the mediumistic seances of Blavatsky in which she characterizes the vampire elementaries with a metaphor of "fall upon the people like a cloud or a big octopus, and disappear within them as if sucked in by a sponge" (Manning, 2018: 87). Ruthven who was half dead/half alive and also a benefactor as much as his seductiveness disappeared within his victims as parts of his social standing, his liberal actions, his financial income, his good looks. Ruthven manifested himself where his mediatory existence overlapped with thought, material and spiritual. Vampiric supernatural was only a handicap to legitimate his acts. Blavatsky's elemental entities which had the capacity to manifest themselves within an etheric ocean has been metaphorized in Polidori's work in relation with his real life. His fiction was first published under the name of Byron since Polidori was not known within literary scene and the amount of sales has concerned the publisher. It was critically acclaimed and defended by Byron that the actual writer was Polidori. Nevertheless, Polidori has remained his state under the shadow of Byron. Ruthven's vampiric existence did not only haunt a fictitious Aubrey but also Polidori as Byron dwelling within an imaginary realm. Byron who fell upon Polidori like a cloud or a big octopus was represented as a disruptive manifestation of a vampiric elementary.

Conclusion

This article has examined how spiritualists accessed death in the 19th century. It has been stated that accessing death has been evolved from communal to individual and been developed from the fear of someone's and especially individual's own death. Therefore, spiritualists contextualized death in terms of a "survival" rather than a loss. Spiritualists claimed that there has been a life after death and the dead could still guide or communicate with the living. These claims were different than the holy scriptures since the clergy in the 19th century were rather hypocrites. That's why the evaluation and intermingling of death with spiritualism have constituted such reactions against the political and social inequalities and injustices while dealing with the fear of death. The preservation and the continuity of the political order have resided in the necessity of an individual's death. The immortality of soul has necessitated mortality. Spiritualism has defended that life and death were interlaced with each other. "Passing to the spirit" was the "survival of death" which meant that spirits dwelled both on Earth and in afterlife. Hence, it has been possible to communicate with spirits. This approach has avoided such oppositions of life/death, God/Devil, Good/Evil and stated that these oppositions were rather transitional than the prevailing of a single side. For this reason, this article has evaluated the term "Promethian" which has been coined by Russell in terms of how the transition functioned in the doctrines of Blavatsky, Kardec, Crowley who managed to design spiritual beliefs and oppose the social and political injustices by this hybridity. The hybridity has functioned for faith since ancient civilizations and the attribution of superstitions to these civilizations was rather religious and political injustice. That's why these spiritualist figures have consolidated the terms Reason, Ego and Will which enabled religious, social, political and also sexual liberations in order to reject dogmas, religious and political corruptness. Therefore, it has not been a coincidence that these consolidations were responded by such literary figures as Blake and Byron who manifested liberations against imposed regulations and mentioned how distinct regions agglomerated the embracement of spiritualism for the hybridity.

Reference

Adkins, B. (2007). *Death and desire in Hegel, Heidegger and Deleuze*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

- Blavatsky, H. P. (2019). *Gizli Öğreti 2. cilt: Bilim, din ve felsefenin sentezi*. R.S. Uğurlu (Tr.) İstanbul: Mitra.
- Blavatsky, H. P. (2013). *Isis unveiled: A master key to the mysteries of ancient and modern science and theology* Vol.1. Mass Market Paperback.
- Burton, R. (2016). *Melankolinin anatomisi*. M. Tokmakçıoğlu (Tr.) İstanbul: Aylak Adam (original publishing date 1621).
- Büker, C. (2019). *Mısır'ın ölümler kitabı: Gün ışığına çıkma kitabı*. İstanbul: Okyanus Yayıncılık.
- Cadwallader, Jen (2008). *Spirit photography: Victorian culture of mourning*. Modern language studies. 37 (2). pp. 8-31.
- Çüçen, K. (2003). Dasein'in varlığı olarak kaygı. *Heidegger'de varlık ve zaman*, İstanbul: Asa Kitabevi, pp: 78-85.
- Critchley, S. (2009). *Being and time: Death, Guardian*, [online] 13 July 2009, <https://www.theguardian.com/commentisfree/belief/2009/jul/13/heidegger-being-time> [accessed 5 May 2019].
- Doyle, A. C. (1926). *The history of spiritualism*, London: Cassell & Co., Ltd.
- Freud, S. (2010). *Freud: Complete works*. Smith, I. (Ed.) [online] <https://holybooks.com/sigmund-freud-the-complete-works/> [accessed 5 May 2019].
- Grant, G. (Director) (2000). *Aleister Crowley: The other Loch Ness Monster* [Film]. UK: Celtic Broadcasting, BBC Scotland.
- Kardeç, A. (1859a). Self serving mediums. *The spiritist review - The Journal of Psychological Studies*. March, pp. 56-57.
- Kardeç, A. (1859b). Hurdles to the mediums. *The Spiritist Review - The Journal of Psychological Studies*. February, pp. 31-35.
- Kardeç, A. (1893). *Spiritualist philosophy, The spirits' book*. Boston: Colby And Rich.
- Kerrigan, M. (2017). *Ölümün tarihi*. S. Erduman (Tr.), İstanbul: Paris (originally publishing date 2017).
- Krasniqi, S. G., Okumuş, S. (2014). A Study of Lord Byron's the Turkish tales in terms of Orientalism. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. 49 (49): 195-214.
- Manning, P. (2018). Spiritual Signal and Theosophical noise. *Journal of Linguistic Anthropology*, 28 (1): 67-92.
- Maroney, T. (2019). *İradenin buyurduğunu yap: Aleister Crowley üzerine altı ders*. B. Tanyeri (Tr.), İstanbul: Subyayın.
- Maroney, T. (2002). *Do what thou wilt*. Introduction to Crowley, [online] http://tim.maroney.org/CrowleyIntro/Do_What_Thou_Wilt.html [Accessed: 26 April 2021].
- Marshall, P. (2019). *Bir anarşist olarak William Blake*. E. Acar (Tr.), İstanbul: Subyayın.
- May, C. (1991). *Edgar Allan Poe: A study of short fiction*. Boston: Twayne Publishers.
- Meinwald, D. (1990). *Memento mori: Death and photography in 19th century America*, [online], UCLA University, <http://vv.arts.ucla.edu/terminals/meinwald/meinwald7.html> [accessed 18 February 2019].
- Nirun, A. (2016). *Ruhlar: Dünyada ve Türkiye'de ruhçuluk*. İstanbul: Wizart Edutainment.
- Ökten, K. (2014). Önsöz, *William Blake: Vahiy kitapları*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, pp. 9, 10, 55, 93.

- Renouf, P. Le Page, Naville, Edouard (1904). *The Egyptian Book of the dead: Translation and commentary* Vol.1. London: Society of Biblical Archaeology.
- Ruhselman, B. (1990). *Metapsişik Tetkikler ve İلمي Araştırmalar Derneği, Ruhlar arasında*. İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları.
- Russell, J. B. (2019). *Mephistophelers: Modern dünyada şeytan*. E. Çelik (Tr.) Ankara: Panama Yayıncılık.
- Sarıdoğan, K. (2018). Ünlü Okültist Aleister Crowley ve onun Anti-Sherlock detektifi Simon Iff. *Edebiyat Gizemleri*. Antalya: KalemKahveKlavye, pp. 26-31.
- Swedenborg, E. (2016). *Evren ve dünyaları, Son yargı günü*. Ed. Şendoğan, N., Mavi Kalem Yayınevi.
- Swedenborg, E. (2018) *Last judgement/supplements*. G.F. Dole, J.S. Rose (Tr.), Pennsylvania: Swedenborg Foundation.
- Hill, M. (Producer), Michael Waldman (Director) (2009). *The Scandalous adventures of Lord Byron* [Film]. UK: Blast Film Producton for Channel 4.

Masterchef Türkiye Yarışmasının Kullanımlar Doyumlar Yaklaşımı Çerçevesinde Sosyal Medya Üzerinden İncelenmesi

An Investigation of the 'Masterchef Turkey' Contest on Social Media within the
Framework of Uses and Gratifications Approach

Selma Kasım¹

Geliş Tarihi (Received): 07.03.2022

Kabul Tarihi (Accepted): 27.04.2022

Yayın Tarihi (Published): 30.04.2022

Öz: Bireyler bazı gereksinimlerini karşılamak için kitle iletişim araçlarına yönelmektedirler. Elihu Katz, kullanımlar ve doyumlar kuramında insanların medya ile ne yaptığını ilgilendirerek oluşan gereksinimlerle ve sonucunda ulaşılan doyum kavramlarına ulaşmaktadır. Bu çalışmada kullanımlar ve doyumlar kuramı çerçevesinde Masterchef yarışma programı yarışmanın resmi Instagram sayfalarındaki izleyici yorumları içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Kullanımlar ve doyumlar kuramı çerçevesinde yapılan araştırmada bireyler kitle iletişim araçlarını bilgilendirme ve eğitim, medya içeriklerinin sunduğu karakterlerle özdeşleşme, sosyal etkileşim, bir topluluğa aidiyet duygusu, gündelik yaşamın stresinden uzaklaşma veya basitçe eğlenme gibi çeşitli amaçlar doğrultusunda kullanabilmektedirler. Çalışma ile kullanımlar ve doyumlar yaklaşımının günümüzdeki etkisi araştırılmaya çalışılmıştır. Çalışma izleyicilerin yarışma programından haz, doyum aldığını ve kişisel ihtiyaçlarını tatmin ettiği varsayımı ile sosyal medyada yapılan izleyici yorumları üzerinden yürütülmüştür. Sonucunda, yarışma programı izleyicisinin desteklediği yarışmacının kazanmasıyla heyecan duyması, kaybetmesiyle üzülüp nefretini kusakarak rahatlaması, herhangi bir yarışmacıyı tutma ve rekabet duygusuyla hareket ederek tam da kuramın dediği hissi duyduğu saptanmıştır. Ayrıca kullanımlar ve doyumlar kuramının mantığında yatan, izleyicinin gereksinimlerine medya vasıtasıyla doyum sağlaması durumu bu çalışmada televizyon ile eğlenceli vakit geçirme ve günlük hayatın sıkıntısından uzaklaşma düşüncesini bir kez daha desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kullanımlar ve Doyumlar Kuramı, Televizyon, Materchef, Sosyal Medya

&

Abstract: Individuals turn to mass media to meet some of their needs. Elihu Katz, in the theory of uses and gratifications, deals with what people do with the media and reaches the concepts of gratification, which are formed as a result and as a result. In this study, within the framework of uses and gratifications theory, the audience comments on the official Instagram page of the Masterchef competition program were examined by content analysis method. In the research conducted within the framework of uses and gratifications theory, individuals can use mass media for various purposes such as information and education, identification with the characters presented by media content, social interaction, a sense of belonging to a community, getting away from the stress of daily life or simply having fun. With this study, the current effect of the uses and gratifications approach has been tried to be investigated. The study was carried out on the audience comments made on social media, with the assumption that the audience enjoyed the competition program, got satisfaction and satisfies their personal needs. As a result, it was determined that the spectator of the game show was excited by the winner of the contestant, feeling sad and relieved by vomiting his hatred after losing, and acting with the feeling of holding any contestant and of competition, he felt exactly what the theory says. In addition, the fact that the audience's needs are satisfied through the media, which lies in the logic of the uses and gratifications theory, once again supported the idea of having fun with television and getting away from the boredom of daily life in this study."

Keywords: Uses and gratifications theory, Television, Masterchef, Social Media

Atıf/Cite as: Kasım, S. (2022) Masterchef Türkiye Yarışmasının Kullanımlar Doyumlar Yaklaşımı Çerçevesinde Sosyal Medya Üzerinden İncelenmesi, Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi, 7 (13): 33-39.

İntihal-Plagiarizm/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akader>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2016 – Bolu

¹ Yüksek lisans öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Medya ve Kültürel Çalışmalar Ana Bilim Dalı, e-posta: selmaik92@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0171-3606

Giriş

Kitle iletişim araçlarının günümüzde toplumsal değişimde ve gelişimde etkin rolü olduğu bilinmektedir. Teknolojinin hızla gelişimi kitle iletişim araçlarını, hayatın her alanına dahil etmiştir. Eğitim, coğrafya, kültür, ekonomik durum gibi faktörlerin etkisiyle kitle iletişim araçları, insanlar üzerindeki etkisini daha da artırabilmektedir.

“Kitle iletişim araçlarından televizyonun, insanların günlük yaşamlarında oldukça etkili ve baskın bir konumu olduğu ortadadır. Oturma odalarının düzenlenmesinden, sohbet konularına, haz algılarına, geleceğe bakış açısına, çocuklarına davranış tarzına ve insanların yaşadığı dünyayı keşfetmelerine kadar televizyonun etkisini gözlemlemek mümkündür” (Koçak, 2001: 32). Bireylerin boş zamanları değerlendirme biçiminden, düşünme, hissetme, aile içi ve toplumsal ilişkilerin şekline kadar, bireylerin yaşantı biçimlerini kapsayacak şekilde hayatın her yönü üzerinde televizyonun oldukça etkili olduğu kabul edilmektedir. “Televizyon; hem haber ve eğlence içerikli teknolojik bir araç, hem kültürün ve sanatın üretildiği bir kaynak, hem de siyasal ve toplumsal bir kurum olarak tanımlanabilir” (Işık, 2007: 90).

Televizyon izleyicisi, seçtiği programlarla gereksinimlerini doyuma ulaştırmayı amaçlamaktadır. Televizyon izleyicisinin aldığı bu doyum karşısında aktif olduğunu savunan yaklaşım “kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı”dır. “Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı aktif izleyiciyle en fazla doğrudan ilgilenmeye yönelik tek kuramsal alandır” (Severin ve Tankard, 1994: 493). “Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı pasif izleyici yerine aktif izleyiciyi koymaktadır. Böylelikle ortaya konulan aktif izleyici yaklaşımı izleyiciyi; arayan, seçen ve kendi etkisini kendi yaratan kişi konumuna getirmektedir” (Erdoğan ve Alemdar, 1990: 114).

Yayınlandığı dönemde prime time kuşağında yer alan Masterchef programı büyük bir izlerkitleye sahiptir. İzlerkitleyi içinde gastronomiyle ilgilenenlerin yanı sıra boş vakitlerini değerlendirmek isteyen, eğlenmek isteyen, günlük hayatın stresi ve gerçeğinden kaçmak isteyenler de bulunmaktadır. Bu çalışmada kullanımlar ve doyumlar kuramı ile Masterchef programı izleyicisinin program ile ilgili yaptıkları yorumlar incelenmiştir. Yorumların analizi sonucu programı izleme gereksinimlerine ve alınan doyumlara ulaşılmıştır.

Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı

Yaklaşım, 1959'de Elihu Katz'ın “Medya ile insanlar ne yapar?” sorusuyla başlamış ve yaklaşımın temeli ortaya çıkarılmıştır. Bu yaklaşımdan önce izleyici pasif olarak görülmekte ve medyanın seyirciyi yönlendirip, yönettiği fikrine inanılmaktadır. Katz'ın sorusuyla birlikte ilk kez izleyicinin medyayı kullandığı ve belirli bir tatmin sağladığı fikri gelişmeye başlamıştır (Küçük Kurt, Hazar, Çetin, Topbaş 2009: 38).

Bu yaklaşımın temelinde izleyici merkeze konmaktadır. İzleyici sunulan etkinlikler arasından kendi düşünce yapısına hitap eden, amaçlarına uygun olanı seçme gücüne sahiptir. Bu düşünce ile araştırmalar kullanıcı/seyirci üzerine yoğunlaşmaya başlamıştır (Windahl, 1981: 176, Akt, Cevher, 2019: 816).

İzleyici aktivitesi fayda, amaç, seçicilik ve etkiye kapalı olma alanlarında kendisini göstermektedir. Fayda, kullanıcıların iletişim kurması için nedenleri veya motivasyonları, amaç, iletişime girerken planlanan iletişimin doğasını, seçicilik, kullanıcıların tecrübelerinden ve toplumsal yapısının etkisi altındaki iletişim kurma yöntemindeki seçimini, etkiye kapalı olma ise iletişim araçlarından gelen uyarıcılara kapalı olma ve karşı koymayı ifade etmektedir (Blumler, 1979: 10 Aktaran, Cevher, 2019: 817).

Bu kuram, bireylerin medyayı nasıl ve hangi ihtiyaç için kullandığı, bunun üzerine nasıl tepki geliştirecekleri konusunu incelemektedir. Ortaya çıkan etkileşim ile toplumsal yeniden üretim sürecinde bireyin aktif olduğu kabul edilmiştir. Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı herhangi bir programın izlenilmesinin nedenini belirli bir ihtiyaca bağlamaktadır.

Program seçiminde ihtiyaçların olduğu kadar uygunluk, günü, saati, ve program çeşitliliğinin azlığı ya da çokluğu gibi faktörlerin etkili olduğu belirlenmiştir (Bauer akt. Kars, 2003: 34-35)

Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımının bazı hususları da eleştirilmiştir. Bu eleştirilerden biri izleyicinin kendi tercihiyle ve ihtiyacı üzerine program seçmesi sonucunda, alınan doyumları kendileri oluşturmaları. İzleyici tercihlerinin sonucundan da kendisi sorumlu olmaktadır. Bu durumun sonucunda medya araçlarının etkisiz olduğu düşüncesinin doğarak sadece izleyicinin önemli ve etkin olduğu düşüncesidir (Erdoğan ve Alemdar, 2005: 166-167).

Elliot (1974) ise kullanımlar ve doyumlar yaklaşımlarını yöntem, varsayım ve sonuçları itibariyle eleştirmektedir. Buna göre, kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı araştırmalarının toplumsal karakterden uzak olduğunu ifade etmiştir. O'na göre kitle iletişim süreçleri, diğer sosyal süreçlerden izole edilmektedir. Bu noktada eleştirilen bir diğer konuda yaklaşımın açıklama gücünün düşük olmasıdır (Temel, 2019: 56).

Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımının Temel Kavramları Aktif İzler Kitle Kavramı

Bu kavram ile izleyicinin faal olduğu ihtiyacı olduğu gereksinimlerini en iyi şekilde doyuma ulaştırmak amacıyla iletişim araçlarına yöneleceği düşünülmektedir. Bireylerin farklı doyumları vardır ve her bir birey bu doyumlara ulaşmak için kendine göre seçim yaparak doyumlarına en iyi şekilde ulaşmasını sağlayacak iletişim aracına yönelir (Erdoğan ve Alemdar, 2005: 188).

Aranan Doyum Kategorileri

Kişiler, kendi ihtiyaçlarını karşılamak için iletişim araçlarını kullanırlar. Bu durum ise belirli bir tatmin aradıklarını göstermektedir. McQuail ve meslektaşları yaptıkları çalışmalar sonucunda televizyonun aktif izleyicilerinin ihtiyaçlarını aşağıdaki gibi sınıflandırmıştır: (Mutlu, 1999: 81-85)

- 1- Eğlenme (Oyalanma / zaman geçirme) a) Gündelik yaşamın sınırlamalarından kaçış, b) Sorunların verdiği sıkıntılardan kaçış, c) Duygusal boşalma
- 2- Sosyal etkileşim kurma (Bireysel ilişkiler / saygınlık ve güven), a) Arkadaşlık, b) Kişiliğin güçlendirilmesi, c) Toplumsal fayda
- 3- Kişisel Kimlik (Toplumsal uyum / bireysel kimlik), a) Kişisel referans, b) Gerçekliğin keşfi, c) Değer pekiştirme
- 4- Gözetim işlevi (Bilgi ve fikir sahibi olma), a) Enformasyon edinme (Fiske, 2003: 198,199)

Gereksinimler-Güdüler

Kullanım ve Doyumlar yaklaşımının temel kavramları; gereksinim, güdü, ihtiyaç ve motivasyon kavramlarıdır. Katz ve arkadaşları, kitleli medyanın sosyal ve psikolojik açıdan oluşturduğu gereksinimleri 5 kategoride ifade etmişlerdir: (Severin ve Tankard, 2001: 296 Akt, Karadağ, 2019: 26).

1. Bilişsel gereksinimler, 2. Duygusal gereksinimler, 3. Kişisel bütünleştirici gereksinimler, 4. Sosyal bütünleşme gereksinimleri, 5. Gerginlikten kurtulma gereksinimleri.

Bu ihtiyaç duyulan doyumları sağlamak için iletişim aracının seçimi tamamen izleyicinin inisiyatifindedir. Eğitim seviyesi, cinsiyet, yaş, gelir durumu gibi demografik özelliklere bağlı olarak, tercih edilen kitle iletişim ortamı değişmektedir (Karadağ, 2019: 26).

Elde Edilen Doyum Kavramı

Yapılan çalışmalar incelendiğinde, ulaşılmak istenen doyumlar ile sonrasında elde edilen doyumların birbirinden farklı olduğu görülebilir. İstenen ve alınan tatminler arasındaki fark derecesi de doyumlar düzeyiyle yakından ilişkilidir. Memnun doyumları beklenen tatminleri karşılar ve hatta aşarsa, aracın kullanımı bir tüketim alışkanlığına dönüşebilir. Alışkanlığa dönüşmeyen tüketimin bir süre sonra

takibinde bir azalma olacaktır. Bu durum, kişilerin başka araçlara yönelmesine sebep olabilir (Köseoğlu, 2012: 58).

Katz, insanların psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarının olduğunu ve bu ihtiyaçlarının karşılanması gerektiğini belirtmektedir. Bu ihtiyaçların bazıları günlük hayatlarının stresinden kurtulmak, kaçış, eğlence ve boş zamanların değerlendirilmesi, olarak tanımlanmaktadır (Demir ve Demir, 2013: 5).

Kişilerin bu gereksinimlerinin medya aracılığı ile doyuma ulaşması, doğabilecek psikolojik sıkıntıların, bunalımların önüne geçebileceğini düşündürmektedir.

Amaç

Türkiye’de Masterchef programının izlerkitesini kullanımlar doyumlar yaklaşımı çerçevesinde inceleyerek izleme gereksinimleri, aldıkları doyumların neler olduğunu ve programın izlenme nedenlerini ortaya çıkarmaktır.

Sınırlılıklar

2020 Masterchef Türkiye programının 17.07.2020 /17.12.2021 tarihleri arasında sosyal medya platformu olan Instagram’daki resmi sayfasında yarışma ile ilgili yapılan izleyici yorumları çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

Yöntem

Masterchef Türkiye programı izleyicilerinin sosyal medya aracılığıyla yaptıkları yorumlar, içerik analizi yöntemi kullanılarak yorumlanacaktır.

“İçerik analizi, araştırmanın özüne ilişkin kalıpları, temaları, önyargıları ve anlamları belirlemek hedefiyle verilerin dikkatli, detaylı ve sistematik olarak incelenmesi ve yorumlanmasıdır. İçerik analizi tümevarımcı bir analiz türü olması sebebi ile araştırılan olgu veya olayın kökenlerine odaklanır. Kodlama yoluyla verilerin altında yatan kavramlar ve bu kavramlar arasındaki ilişkiler ortaya çıkarılır” (Baltacı,2019,370).

Örnekleme

Çalışmada sistematik örnekleme yöntemi seçilmiş olup, yarışmanın sürdüğü 6 ay boyunca her ayın ilk günü programın resmi Instagram sayfasında yapılan yorumlar analiz edilmiştir.

Sistematik örnekleme daha büyük bir popülasyondan örnek üyelerinin rastgele bir başlangıç noktasına göre ancak sabit, periyodik bir aralıkla (örnekleme aralığı) seçildiği bir tür olasılık örnekleme yöntemidir (turkau.com).

Bulgular

Masterchef Türkiye 2020 programı

Program, İngiltere kökenli aşçılık yarışması MasterChef’in Türkiye uyarlamasıdır. Türkiye’de 2011’de bir sezon boyunca Show TV’de yayımlandıktan sonra 2018’de Acun Medya yapımıcılığında TV8’de yayımlanmaya başlamıştır. Masterchef bir reality şov programıdır. Amatör veya profesyonelleşme yolunda ilerleyen, yemek yapmayı seven şeflerin katıldığı programda master yani usta şefi belirlemek için yarışmalar düzenlenmektedir (acunmedya.com).

Masterchef prime time kuşağında yayınlanan ve iyi reytingler alan bir yarışmadır. Programda her hafta bir yarışmacı elenmekte ve farklı yarışma formatlarının uygulandığı görülmektedir. Yarışma, kazanan kişiyi belirlemek için şefleri belirli yarışlardan geçirmektedir. Bunlar; Masterchef eleme haftası, takım oyunu, ödül oyunu, dokunulmazlık oyunu, kaptanlık oyunu, eleme oyunu’ dur. Bu oyunlardan galip gelen yarışmacılara kimi zaman ünlü şeflerden 1 gün boyunca ders alma (masterclass) fırsatı ya da para ödülü gibi ödüller de verilebilmektedir. Programın Türkiye’deki yapımcısı Acun Ilıcalı ve yapım şirketi de Acun Medyadır.

Yarışma, bir reality şov olduğu için Masterchef Türkiye hem elenen yarışmacılarıyla hem programa devam eden yarışmacılarıyla gündeme oturmayı başarmaktadır. Öyle ki Masterchef elenen yarışmacıların veda anları YouTube'da en çok izlenen videolar arasına bile girebilmektedir. Yarışmanın sosyal medyadaki hesaplarında da binlerce kişinin takibi ve yorumları görülmektedir. İzleyiciler yarışma hakkındaki düşünce, yorum, istek ve beklentilerini burada yazarak paylaşmaktadır.

İnstagram kullanıcıların Masterchef yorumları

Masterchef yarışmasının resmi Instagram sayfasında 17.07.2020-17.12.2020 tarihleri arasında paylaşılan görsellere yapılan seyirci yorumları dikkate alınarak söylem analizi yöntemi ile araştırma oluşturulmuştur. Araştırma, yarışmanın başladığı ilk gün olan 17.07.2020 tarihinde yapılan yorumları incelemeye başlamakta, her ayın ilk günü yapılan yorumlarla devam etmektedir. Toplamda 6 ayın ilk günlerinde yapılan yorumlar incelenmiştir. Araştırmada 64.331 beğeni/izlenme sayısına ulaşılmıştır. Toplam 3751 yorum yapıldığı tespit edilmiştir. Bu yorumlardan 1713'ü (%45,67) olumlu içeriklerden oluşurken, 1518'i (%40,47) olumsuz yorumlardan oluşmakta, 520 (%13,86) yorum ise emojiilerden oluşmaktadır.

	TOPLAM	64.331	3751	1713	1518	520
	%			45,67%	40,47%	13,86%
	Tarih	Beğeni/izleme sa	Yorum sayısı	Olumlu yorumlar	Olumsuz yorumlar	Emoji yorumlar
1.AY 1.GÜN	17.07.2020	12.300	401	203	133	65
2.AY 1.GÜN	17.08.2020	7.015	423	150	200	73
3.AY 1.GÜN	17.09.2020	9.987	557	235	270	52
4.AY 1. GÜN	17.10.2020	8.026	717	385	295	37
5.AY 1. GÜN	17.11.2020	13.000	448	190	220	38
6.AY 1.GÜN	17.12.2020	14.003	1205	550	400	255

Araştırmada Masterchef programı izleyicilerinin programı izlerken ulaştıkları doyum kavramlarına ulaşılmıştır. Yorumlarda aşağıda belirtilen doymulara ulaşılmıştır. Masterchef programı izleyicilerinin yorumlarının 724'ünde öfke/nefret söylemlerine, 248'inde tehdit, 359'unda hırs söylemlerine, 187'sinde hakarete dair söylemlere ulaşılmıştır.

Yorumlar	Öfke/Nefret	Tehdit	Hırs	Hakaret	Özdeşleşme	Sahiplenme	Sempati	Heyecan
401	78	15	33	7	48	62	54	39
423	90	35	58	17	60	42	35	13
557	124	25	76	45	82	67	49	37
717	114	68	65	48	152	105	98	30
448	108	40	55	17	85	72	17	16
1205	210	65	72	53	224	198	90	38
toplam= 3751	724	248	359	187	651	546	343	173

Seyirci yorumlarından yarışmayı izleyen seyircilerin yarışmacılar üzerinden nefret ve hırs gibi duygularını tatmin ettikleri, ayrıca sinir ve streslerini bu yol ile attıkları anlaşılmaktadır. İzleyicilerin favori yarışmacılarının yaşadığı adaletsizlik ve elenme tehlikeleri, izleyiciyi medya aracını kullanımdan vazgeçmeye yönlendirmektedir. Sevilen ve favori gösterilen yarışmacılarının elenmesi gibi bir durumda, program yapımcıları adeta izlenmezsiniz tehdidi almaktadır. Seyircilerin yarışmacılar ile özdeşleşme yaşadığı görülmektedir. İzleyiciler yarışmacıları adeta ailesinden biri gibi görmekte, onlarla sevinip, onlarla üzülebilmektedirler. İzleyicilerin yaş, medeni durum ve cinsiyetine göre yarışmacıları anne, kardeş ya da çocuğu gibi gördüğü yorumlardan anlaşılmaktadır. Masterchef seyircisinin kaos, kavga, nefret, intikam, hırs, gibi durum ve duyguların tatmin etmek ve doyuma ulaşmak için programı izlediği anlaşılmaktadır. Yarışmayı maça giden seyircilerin amaçlarına benzer bir şekilde bir 'rahatlama' mecrası olarak görmekteyiz.

Sonuç

Yapılan yorumların ışığında araştırmada içerik analizi yöntemi kullanılarak izleyicilerin Masterchef programını izleme gereksinimleri ve elde edilen doyumları şunlardır;

Eğlenme, günlük hayatın stresinden, sıkıntısından kurtulma, gerçek hayattan bir süreliğine de olsa kaçma, yarışmayı maça giden seyircilerin amaçlarına benzer bir şekilde bir 'rahatlama' mecrası olarak görme, destekledikleri yarışmacıyla özdeşleşme, (destekledikleri yarışmacıya yapılan iyi ya da kötü her söz ve davranışa sosyal medya aracılığıyla tepki göstermek, savunma, sahiplenme) söz konusudur. Gerçek hayatta kazanamayan ya da kazanmak isteyenlerin (iş, kariyer, aşk) ve aynı zamanda heyecan yaşamak isteyenlerin yarışmada kendilerini destekledikleri yarışmacının yerine koyarak yarışmacı ile özdeşleşerek kazanma arzusuna ulaşmaktır. Burada herhangi bir maddi kazanç ya da kaybediş söz konusu değildir. Psikolojik haz, heyecan, mutluluk beraberinde manevi bir tatmin oluşturarak izleyiciye doyumunu yaşatmaktadır. Tuttuğu veya desteklediği yarışmacının kaybedişi, yarışmanın dilediği şekilde işlememesi sonucunda izleyici nefretini, kızgınlığını; küfür, hakaret, tehdit yolu ile yansıttığı görülmektedir. Böylece izleyici duygusal rahatlama yaşayarak arzuladığı doyuma ulaşmaktadır.

Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımına göre bireyler medyayı, bazı ihtiyaçlarını giderme amacıyla, bilerek ve isteyerek kullanmaktadırlar. Bireyler kitle iletişim araçlarını bilgilenme ve eğitim, medya içeriklerinin sunduğu karakterlerle özdeşleşme, sosyal etkileşim, bir topluluğa aidiyet duygusu, gündelik yaşamın stresinden uzaklaşma veya basitçe eğlenme gibi çeşitli amaçlar doğrultusunda kullanabilmektedirler.

Bu çalışma ile kullanımlar ve doyumlar yaklaşımının günümüzdeki etkisi araştırılmaya çalışılmıştır. İzleyicilerin yarışma programından haz, doyum aldığını ve kişisel ihtiyaçlarını tatmin ettiği varsayımı ile izleyici yorumları üzerinden çalışma yürütülmüştür. Sonucunda, yarışma programı izleyicisinin desteklediği yarışmacının kazanmasıyla heyecan duyması, kaybetmesiyle üzülp nefretini kusarak rahatlaması, herhangi bir yarışmacıyı tutma ve rekabet duygusuyla hareket ederek tam da kuramın dediği hissi duyduğu saptanmıştır. Ayrıca kullanımlar ve doyumların mantığında yatan, izleyicinin televizyon ile eğlenceli vakit geçirdiği, günlük hayatın sıkıntısından uzaklaştığı düşüncesi bir kez daha desteklenmiştir.

Kaynakça

- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*. 5(2): 368-388.
- Cevher, R.; Ustakara, F. (2019). Kullanımlar ve doyumlar teorisi bağlamında sosyal medya kullanımına yönelik bir araştırma. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*. 5. 812-831. 10.31589/Joshas.166.
- Demir, M. Ö. ve Demir, Z. Gök. (2013). The uses and gratifications approach of TV series viewers in Turkey. *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Akademik Bakış Dergisi*. 39: 1-20.
- Erdoğan, İ. ve Alemdar K. (2005). *Ötekikuram: Kitle iletişim kuram ve araştırmalarının tarihsel ve eleştirel bir değerlendirmesi*. Ankara: Erk Yayınları.
- Fiske, J. (2003). *İletişim çalışmalarına giriş*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Özer, S. (2007). Söylem Çözümlemesi ve rivayetlerin anlaşılmasına yönelik katkıları. *İslami Araştırmalar Dergisi*. 20(1): 39- 57.
- Köseoğlu, Ö. (2012). Sosyal ağ sitesi kullanıcılarının motivasyonu: Facebook üzerine bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi İletişim Dergisi*. 7(2): 58-81.
- Küçük Kurt, M.; Hazar, M.; Çetin, M. ve Topbaş, H. (2009). Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı perspektifinden üniversite öğrencilerinin medyaya bakışı. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*. 6(1): 37.

Masterchef Türkiye Yarışmasının Kullanımlar Doyumlar Yaklaşımı Çerçevesinde Sosyal Medya Üzerinden İncelenmesi
(An Investigation of the 'Masterchef Turkey' Contest on Social Media within the Framework of Uses and Gratifications Approach)

Temel, G. (2019). *Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı bağlamında sosyal medya kullanımı ve gençlik* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karadağ, E. (2019). *Kullanımlar ve doyumlar ölçeğinde Survivor 2018 Allstar programının izleyici temelli araştırması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

<https://www.instagram.com/masterchefturkiye/?hl=tr> (Erişim Tarihi: 07.06.2021).

<https://www.britannica.com/biography/Elihu-Katz> (Erişim Tarihi: 03.06. 2021).

Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi

Abant Journal of Cultural Studies

2022, 7(13): 40 – 59,

Dörtdivan Âyanı Kalınbacakoğlu İsmail Ağa'nın Faaliyetleri

Activities of Kalınbacakoğlu İsmail Ağa the Local Noble of Dörtdivan

Emre KABADAYI*

Geliş Tarihi (Received): 31.01.2022

Kabul Tarihi (Accepted): 10.02.2022

Yayın Tarihi (Published): 30.04.2022

Öz: XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti, "idari, sosyal ve ekonomik" alanlardaki bozulmalardan dolayı merkeziyetçi yönetim melekelerini kaybetmiştir. Bu bunalımlı dönemde, kazâ ve vilayet yönetimlerinde, valilerin yerine "âyan" olarak bilinen mahallî otoriteler aktif olmuştur. Devlete bağlılığı bulunmayan bu mahallî otoriteler, XVII. yüzyılın ortalarından, XIX. yüzyıl başlarına kadar, devleti çoğunlukla olumsuz yönde etkilemiştir. Âyanların aktif olduğu yerlerden biri de Bolu olup, bu bölgede birçok âyan bulunmaktadır. Bolu âyanlarından olan Kalınbacakoğlu, mahallî ayaklanmalar çıkararak, devleti zor durumda bırakan diğer âyanlardan farklı olarak devletin yanında durup, Bolu'ya ve ülkeye büyük hizmetlerde bulunmuştur. Bu çalışmada, ilk olarak âyanlar ve âyanlık kurumu hakkında umumî bir malumat verilerek, Bolu'nun bu devirdeki durumuna değinilmiştir. Akabinde, Kalınbacakoğlu'nun hayatı ve faaliyetleri ele alınarak, onu muteber kılan hizmetleri ile alakalı bilgi verilmiştir. Çalışma, Kalınbacakoğlu'nun ahfadı hakkında bilgi verilerek, tamamlanmıştır. Çalışmada bu plan dikkate alınarak, Kalınbacakoğlu'nun devlete olan fayda ve hizmetleri tetkik olunurken, devletin hizmetinde bulunan âyanların faaliyetlerine dair bazı ipuçları da verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kalınbacakoğlu, Âyan, Dörtdivan, Bolu, Mahallî Ayaklanma.

&

Abstract: Since 17th century, The Ottoman Empire lost its centralist management capabilities due to the deterioration in the "administrative, social and economic" areas. In this depressed period, local forces known as âyan became active instead of governors in town and province administrations. These local forces, who were not loyal to the state, had a bad influence on the state from the middle of the 17th century to the beginning of the 19th century. One of the places where the âyan are active is Bolu, and there are many âyan in this region. Kalınbacakoğlu, one of the notables of Bolu, stood by his state and rendered great services to Bolu and the country, unlike other notables who caused local uprisings and left the state in a difficult situation. In this study, firstly, by giving general information about the notables and the institution of âyan, the situation of Bolu in this period is mentioned. Then, the life and activities of Kalınbacakoğlu were discussed and information was given about the services that made him respectable. The study was completed by giving information about the lineage of Kalınbacakoğlu. Considering this plan in the study, while examining the benefits and services of Kalınbacakoğlu to the state, some clues about the activities of the local forces in the service of the state will be tried to be given.

Keywords: Kalınbacakoğlu, Local Noble, Dörtdivan, Bolu, Local Rebellion.

Atıf/Cite as: Kabadayı, E. (2022). Dörtdivan Âyanı Kalınbacakoğlu İsmail Ağa'nın Faaliyetleri, Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi, 7 (13): 40-59.

İntihal-Plagiarizm/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/pub/akader>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2015 – Bolu

Giriş

"Â'yân" tabiri köken bakımından Arapça bir kelime olup, "bir topluluk üzerinde nüfuzu bulunan kişileri" ifade etmektedir (Devellioğlu, 2015: 60). Bu konu ile alakalı önemli çalışmaları bulunan Baykal belgelere dayanarak âyanları, "Ahâlî-i vilâyetin ale'l-umûm ittifak ve ihtiyar eyledikleri zatlar" biçiminde tanımlamaktadır (Baykal, 1964: 223). Ahali tarafından, vekil kabul edilen âyanlar, dönemin kayıt ve belgeleri üzerinde umumiyetle, "â'yan-ı vilâyet, vücûh-ı memleket, â'yan-ı belde, â'yan-ı memleket" vb. biçimde tarif ve tabir olunmaktadır (Özkaya, 1994: 8). Yine, özellikle XVII. yüzyıldan itibaren bazı kayıt

* Tarih Bilim Uzmanı, emre.kabadayiiii.14@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0675-4148

ve belgelerin üzerinde (Merkeze itaat etmemeleri veya buldukları bölgelerde zulüm yapmaları halinde) âyanlar için, “derebeyi” ve “mütegallibe” vb. ifadeler kullanılmıştır (Mert, 1991: 195). Bu belgeler üzerinde bulunan “derebeyi” tabiri, Avrupa’da kullanılan anlamından farklıdır. Avrupa’daki derebeyleri merkezî hükümet tarafından tanınmazken, Osmanlı Devleti’nde bulunan âyanlık kurumu ve âyanlar, merkezî hükümet tarafından tanınmaktadır. Bununla birlikte, Osmanlı Devleti’deki âyanlık, hemen hiçbir devirde, devlete bağlı bir vazife olarak kabul edilmemiştir. Yalnız, 1765 yılında merkezî hükümetin izniyle âyan unvanı alan kişiler, bölge halkının vekili olarak kabul edilmiştir (İnalçık, 2016: 75). Âyan, XVI. yüzyılda halkın vekili olup hemen her konuda halk için aracılık yapan bir konumda idi. Merkezin emir ve taleplerinin halk tarafından idrakını mümkün kılmak, halkın dilek ve taleplerini devlet katına aktarmak, âyanların temel vazifeleriydi. Yine bu vazifelerin yanında âyanlar; vergi toplamada, türlü harcamaların dağıtımında, bölgenin muhtelif ihtiyaçlarının hallinde ve temininde, nihayet bölgede bulunan vakıfların tevliyet ve nezaretinde, “vali ve kadı”lar ile birlikte vazife almaktaydı. XVII. yüzyılda, dönemin idarî ve ekonomik buhranlarından yararlanan âyanlar, mültezim sıfatıyla iltizama katılarak ve çiftçiye borç para vererek topraklarını büyütüp, kazançlarını arttırmışlardır. Bu dönemde, borç alan çiftçiyi kendine bağımlı yapan âyanlar, mültezim olmaları itibariyle buldukları kazâlar özelinde, hükümet tarafından birer vazifeli olarak tanınmıştır. Mültezim olan âyan, iltizam olarak aldığı topraklardaki vergileri toplamakla kalmamış, bunun yanında mahallî bir idareci hüviyeti kazanmıştır. Netice olarak, idarî ve ekonomik anlamda kuvvetlenen âyanlar, buldukları kazâlarda devlete ait bazı yetkileri kullanabilme imkânı bulmuştur (Pakalın, I., 1993: 120; Mert, 1991: 196). Âyanlar, ikamet ettikleri bölgelerin varlıklı ve nüfuzlu zatları olmaları itibariyle, idarî düzenin bozulduğu devirlerde mahallî idarecilere büyük menfaatler temin ederek, kazâlarda voyvoda olarak vazife dahi almışlardır. Hatta, voyvoda olan âyanların vefat etmeleri durumunda hanedan üyelerinden biri onun vazifelerini devralabiliyordu. Ancak, bilâhare âyanlar buldukları bölgelerde kendi başlarına hareket etmeye başlayıp hükümetin nüfuzunu tanımaz oldular. Nihayet, durum öyle bir hal aldı ki, eyalet merkezi olan bölgelerde, valiler bunlara arka çıkmaya başladılar (Pakalın, I., 1993: 120). Bunun yanında 1726’da çıkarılan bir fermanla Enderun’dan tayin edilen valiler yerlerini, yerli âyanlara bırakmıştır. Âyanlara tanınan bu ayrıcalık, onların icabında merkezî hükümete başkaldıracak biçimde kuvvetlenmelerine yol açmıştır. Zira, Âyanlar halihazırda, toprak düzenindeki bozulmalardan beri, kazâlarda han, hamam ve özellikle köylerde çiftlikler edinerek, kapılarına ordu yığmaya başlamıştı. Netice olarak, âyanlar uhdelerinde topladıkları vali ve mültezim yetkileriyle, bölgede tam bir derebeyi olma imkânı kazanmışlardır (Akdağ, 1975: 51). Âyan ve mütegalliblerin iktidar dönemi olarak bilinen bu devir, XVIII. yüzyılda valilerin ve merkezî yönetimin yerini aldıklarında başlamıştır. Âyanlar burada, valilerin uhdelerinde bulunan bütün yetkiyi, fiilen ve hukukî olarak ellerine almışlardır (İnalçık, 2016: 75-76). XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren âyan tabiri çok farklı bir boyut kazanmıştır. Merkezî hükümetin vilayet ve kazâlardaki yönetim kabiliyetini yitirmeye başladığı bu dönemde, II. Mahmud âyanlar ile bir ittifak imzalayarak onların vilayet ve kazâlardaki nüfuzlarını tanımıştır. “Sened-i ittifak” olarak bilinen ve merkezî yönetim ile âyanların ittifakını içeren bu belge, Merkezî hükümet tarafından, âyanların nüfuzunu ve varlığının kabulünü bildirmektedir. Âyanlara bu muafiyetleri tanıyan II. Mahmud, zamanla kazâ ve vilayetlerde otorite kurup âyanların kuvvetini kırarak ve yahut ortadan kaldırarak kazâları, Merkez’in yönetimi altına almıştır (Mert, 1991: 196-198).

II. Mahmud’un kazâ ve vilayetlerde merkezi otoriteyi tekrar kurmak adına aldığı tedbirler dahilinde, kaldırılan âyanlık kurumunun bütün vazifeleri, devlet memurlarına devredilmiştir. Ancak, mahallî âyanlar ve onların kurdukları hanedanlar, kazâlardaki varlık ve nüfuzlarını devam ettirmiştir. Hatta, bu âyanların torunları, Cumhuriyet dönemi de dahil olmak üzere yakın bir zamana kadar, politik kimliklerini muhafaza etmişlerdir. Âyanların kurdukları bu hanedanlar, mahallî (vilayet veya ilçe yöneticileri) veya umumî politika (millet vekili, bakan), ticaret ve tarım alanlarında, âyan olan dedelerinden kalan nüfuz ve kuvveti de kullanarak, öncü olmuşlardır (Mert, 1991: 198). Çalışma

konumuzu teşkil eden, Dörtdivan âyanı Kalınbacakoğlu'nun torunları "Mehmet Bey ve Hakkı Bey", ve onların oğulları, buna paralel biçimde dedelerinin yolunu takip ederek politikada aktif olmuşlardır.

XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren Anadolu ve Rumeli'nin birçok yerinde aktif olan, "âyanlık rejimi" Bolu merkezinde ve Bolu'ya bağlı bulunan kazâlarda, XIX. yüzyılın başlarında kurulmaya başlamıştır (Özkaya, 1963: 10-11). Bolu'da, XIX. yüzyıl İbrahim Ağa'nın voyvodalığı ile başlamıştır. İbrahim Ağa, vazifede bulunduğu dönemde, Nizam-ı cedid hareketine katkıda bulunarak, reformlar dahilinde Bolu'da iki bölük teşkil etmiştir. Ancak, Nizam-ı Cedid'in lağviyle neticelenen yeniçeri ayaklanmaları, Ağa'yı zor durumda bırakmıştır. II. Mahmud döneminde tekrar önem kazanan İbrahim Ağa, devletin durumunu müzakere etmek için Bolu âyanları nâmına Merkez'e davet edilmiştir. Kâğıthâne müzâkerelerine katılan Ağa, bu toplantının bitiminde burada alıkonulmuştur. Akabinde, devam eden ayaklanmaların nihayetinde İbrahim Ağa, yenilikçi olduğu iddia edilerek idam edilmiştir. Ağa'nın katli, Bolu vilayetini kötü yönde etkilemiştir. İbrahim Ağa'nın yerine voyvoda tayin olunan, Yümnî İbrahim'in otorite bakımından zayıflığı, Bolu âyanlarının başıboş bir biçimde hareket etmelerine yol açmıştır. Bu itibarla, Bolu'da âyan ve hanedanlarının hakimiyet dönemi başlamıştır. Bu dönemde Bolu vilayeti, Bolu, Mudurnu, Dodurga, Pavlı, Dörtdivan, Gerece, Çağa, Mengen, Dirgene, Göl pazarı, Alaplı, Akçakoca ve Konrapa başta olmak üzere, on dokuz kazâdan oluşmaktaydı. Takriben kırk, elli parça köyden oluşan bu kazâların başında, umumiyetle bir "âyan" bulunmaktaydı (Mithat Kemal, 2008: 32). Bolu Merkez'de; Kolçak Paşazâde Hacı Bey, Çorazoğlu Halil, Alaybeyzadeler, Emir Haliloğulları, Ramazanbeyzadeler (Çıknar mah.), Velioğulları, Dörtdivan'da; Kalınbacakoğlu, Çağa'da: Hendekçioğlu, Mengen'de; Küçük Haliloğlu, Çerkeş'te; Kadı Kıran, Virânşehir'de; Haydutoğlu Mehmet Ağa, Eflânî'de; Tölemenöğlu, Kızılbil'de; Kahvecizâde Mehmed, Konrapa'da; Topçuoğulları, Bartın'da: Çalıkzade (Çalık-oğlu), Ereğli'de; Ali Molla, Alaplı'da; Pehlivanoğlu Ahmed Ağa, Mudurnu ve Çehârşenbe'de; Paşa Beyzâde Abdullah Bey, Bolu'nun dâhilinde bulunan ve mütegalibe olarak bilinen başlıca mahalli âyanlar olup, bunlar buldukları kazâların yönetiminde aktif rol almaktaydı (Mithat Kemal, 2008: 15). Yine bu dönemde, âyanların yanında, bazı köy ağaları da yaptıkları zulüm ve zorbalık faaliyetleriyle anılmaktaydı (Konrapa, 1960: 357-58).

Yümnî İbrahim Bey'in voyvodalığı devrinde, vilayetin nüfuzlu âyanlarından olan Ali Molla ve Küçük Haliloğlu Halil Ağa, uzun zamandır bekledikleri otorite boşluğunu bu dönemde bularak, âyanı oldukları kazâlarda tahakküm düzeni kurmaya başlamışlardır. Bunun yanında, aralarında bir ittifak kurarak, Bolu vilayetini aralarında pay etmişlerdir. Bu iki âyan tarafından planlanan ittifakta, Ali Molla'nın yardımını alacak olan Halil Ağa, Bolu üzerine taaruz ederek, kazâ merkezini zapt edip ve voyvodalık makamına oturacaktı. Yine, bu yardımın mukabilinde vilayetin kuzey bölümü de, Ali Molla'nın yönetimine bırakılacaktı. Bu durumu devlete kabul ettirmek kolaydı. Nitekim, bu dönemde hükümet, zorbalık ile yapılan bu tarz emrivâkileri aynen kabul ediyordu (Mithat Kemal, 2008: 23). Ali Molla ve Küçük Haliloğlu Halil Ağa'nın kurduğu bu ayaklanma planı, "1811" yılında yürürlüğe konulmuştur. Ancak, bu ayaklanma, Kalınbacakoğlu'nun hükümete yardımı ile başarılı olamamıştır.

Âyanlık düzeni devri olarak bilinen dönemde, Bolu kazâları ile alakalı hemen hemen bütün konularda âyanlar tek yetkiliydi. Bilinen âyan profiline paralel bir biçimde, zulüm yaparak halkı nüfuzları altına alan bu âyanlar, ahaliyi emir ve hükümlerini kabüle mecbur bırakmaktaydı. Yine, bu dönemde Bolu âyanları, kazâlardan fazla mal ve para toplayabilmek için zorbalık yapmaktan çekinmeyerek, ahalden kendi namlarına vergi toplamaktaydı (Mithat Kemal, 2008: 33). Özellikle, Âyanların tevzi defterlerine akçe eklemelerinin önü bir türlü alınamıyordu. Bazı kazâlarda âyan ve voyvodaların, bölgeden toplanacak vergilerin tutuldukları defterlere, kendi namlarına "akçe zam ve ilâve" ederek, halkın fakirliğine yol açmaktaydılar (Özkaya, 1969: 1862-63). Yine bu dönemde, vilayet harcamaları, yılda iki defa toplanan, "âyan ve ihtiyâr" kurulunda müzakere edilmekteydi. Her kazânın âyanı, yanında birkaç ihtiyar ve bir iki bölük adamı ile beraber toplantıya katılırdı. Burada, harcamalar tek tek okunarak, yekûn kazâların ihtiyaçlarına ve âyanların nüfuzuna paralel olarak pay edilirdi. Bolu vilayeti dahilinde Kolçak Paşazâde Hacı Bey, nüfuz bakımından öbür âyanların önünde olup zulüm ve zorbalığıyla tanınmaktaydı. Yine Alaybeyoğlu ve Çorazoğlu Halil Ağa, bu dönemde yürüttükleri zulüm faaliyetleriyle öne çıkan

diğer mahallî âyanlardı (Mithat Kemal, 2008: 32). Çalışma konumuzu teşkil eden Kalınbacakoğlu'nun halka zulüm yaparak veya yapılan zulümlere ortak olarak, kazanç temininde bulunduğu dair kayıtlar da bulunmaktadır. Bolu dahilinde âyanların nüfuzu, 1811 yılında çıkan ve yine bölge âyanları tarafından durdurulan, ayaklanmanın akabinde azalmıştır. Bu durum bölge halkını bir nebze rahatlatmıştır. Bu ayaklanmada hükümetin yanından olan âyanlar, yardımlarından dolayı hükümet tarafından belli vazifelere tayin olunmuştur. Yine bu dönemde, çıkan bazı ayaklanmalarda, Bolu âyanlarının yardımına başvurulmuştur. Nitekim, Rize âyanı Tuzcuoğlu Memiş Ağa'nın başlattığı ayaklanmada, Merkez'den yollanan Ocak 1816 tarihli bir ferman ile, Bolu vilayetinde de yardım talep edilmiştir. Bu ferman dahilinde, Dörtdivan'dan da 15'i atlı ve 25'i piyade olmak üzere, toplamda 35 nefer çıkarılmıştır. Bu dönemde, kazâlardan çıkarılan birliklere umumiyetle âyanlar komuta etmekteydi (Özkaya, 1969: 1860). Bu itibarla, Dörtdivan'dan çıkarılan birliklere de bir âyanın komuta ettiği tahmin edilmektedir. Nitekim, Kalınbacakoğlu'nun 1832 yılında vilayet dahilinden toplanan birliklere komuta etme durumu, bu ihtimali kuvvetlendirmektedir.

Yukarıda belirtildiği üzere voyvodalık ile yönetilen vilayet, bu dönemde âyanların tahakkümü altında bulunuyordu. Voyvodalık döneminde, Bolu vilayetinin durumu harap bir vaziyette olup, merkezî yönetim tarafından yapılan bir dizi müdahale ve düzenlemeler, vilayetin kontrolüne bir türlü yetmiyordu. Nihayet, bu durumun farkında olan II. Mahmud tarafından çıkarılan ferman bir ile , "1811 yılında voyvodalık yönetimi kaldırılıp", bunun yerine, "Viranşehir ve Bolu livâları birleştirilerek", yeni bir vilayet düzeni kurulmuştur. 1864 yılına kadar, devam edecek olan bu idarî düzenleme, bölgede âyanlık rejimini ortadan kaldırarak, hükümetin otorite ve nüfuzunu bölgede hakim kılmak amacı ile tatbik edilmiştir (Bayraktar, 2009: 35-36).

Mehmed Paşa'nın yönetimiyle başlayan yeni vilayet düzeni daha büyük bir felakete yol açmıştır. Kocaeli vilayetinin yönetimini de elinde bulunduran Paşa, âyanlık düzenini yıkararak merkezî otoriteyi tekrar hakim kılmak için bulunduğu Bolu'da, yalnız beş-altı ay kadar kabılmıştır. Burada, bir dizi tedbirler alıp, derbentlerde emniyeti hakim kılan Paşa, vazifeye tayin olduğu yılın ilk baharında, harp için Tuna'ya hareket etmek üzere toplanan birliklere katılmıştır.

Mehmed Paşa'nın yerine kaymakam olarak Naim Efendi'yi bırakıp, Bolu'yu terki, Ali Molla ve Küçük Halil Ağa'nın planladıkları büyük ayaklanmaya zemin hazırlamıştır. Neticede, âyanların tahakkümünü kırmak ve devlet düzenini hakim kılmak üzere, kurulan yeni vilayet düzeni, âyanları durdurmak yerine beklenmedik bir biçimde ayaklanmalarına yol açmıştır. Zira, Mehmet Paşa'nın âyanlar için yeteri kadar tedbir almadan vilayeti terki, kurulumu amaçlanan otorite beklentilerini boşa çıkarmıştır (Mithat Kemal, 2008: 25). Çalışmanın İleriki bölümlerinde teferuatlı olarak ele alınacak bu mahallî ayaklanma, Bolu âyanlarının nihaî ayaklanmaları olup, 1811 yılını takiben bu âyanlar Merkezî hükümete bağlanmıştır.

Dörtdivan Âyanı Kalınbacakoğlu İsmail Ağa

XIX. yüzyılın başında, Bolu vilayetine bağlı on dokuz kazâ biriminden biri olan, "Dörtdivan'ın üç âyanı" bulunmaktaydı. Kalınbacakoğlu'nun yanında âyan olarak bilinen "Ahmed Ağa" (Karahasanoğlu) ve "Mehmed Ağa" (Karslıoğlu) hakkında elimizde kâfi derecede bir bilgi bulunmamaktadır. Vilayet politikalarında Kalınbacakoğlu kadar aktif olamayan bu âyanların, nüfuz ve kazanç bağlamında birbirleriyle olan rekabetleri ve kazâ yönetimindeki rolleri de bilinmemektedir. Bu âyanlar ve kurdukları hanedanlar ile alakalı ilk kayıtlar, "Dörtdivan kazâ müdürlüğü"nin kurulduğu döneme aittir. Bu dönemde, Dörtdivan'a kazâ müdürü olarak, ilk Ahmed Ağa'nın tayin olunduğu, Ahmed Ağa'yı müteakiben, Kalınbacakoğlu Halil Ağa'nın müdür tayin olunduğu ve Ahmed Ağa'nın oğlunun bu tayini tanımayarak, kendinin vazifeye talip olduğu malumumuzdur (BOA, A.}MKT.UM., 56/16). Yine, Halil Ağa'nın azliyle vazifeye atanan Abdülkadir Ağa'nın, Mehmed Ağa'nın oğlu olduğuna dair birtakım ipuçları bulunmaktadır. Görüldüğü üzere, âyanlık döneminde vilayet ve kazâ özelinde, Kalınbacakoğlu kadar aktif olamayan bu âyanlar ve hanedanları, hükümet tarafından âyanlık kurumunun iptalinin

akabinde, müdür olabilmek için birbirleriyle daima rekabet halinde olmuşlardır. Dörtdivan'da müdürlük makamını ellerine alan bu âyan hanedanları umumiyetle, bu vazifelerini kötüye kullanarak, yürüttükleri mezalim faaliyetleriyle anılmışlardır. Bu itibarla âyan veliahtları, babalarından kalan nüfuzu kullanarak, birçok alanda hakimiyet ve nüfuzlarını korumaya muvaffak olmuştur.

Kalınbacakoğlu İsmail Ağa'nın hayatı

Dönemin belge ve kaynaklarında umumiyetle, Kalınbacakoğlu olarak tabir olunan âyan, Dörtdivan Avarız defterleri üzerinde bulunan hicri tarihlendirmelere göre takribi olarak, "1787-1788" yılında, Bolu vilayetine tabi olarak bulunan, Dörtdivan'ın, "Çalköy" köyünde doğmuştur (BOA, D..MKF.d..., 31628).

Yörede belli bir dönem vazifeli olarak bulunan, Ali Rıza Ünlü'nün belirttiği üzere, Kalınbacakoğlu lakabı, İsmail Ağa'ya pederinin fiziki özelliklerinden dolayı verilmiştir. Ünlü'nün belirttiği üzere, "âyanın pederi, uzun boylu ve çok kilolu biri olup, kalınbacak" lakabıyla anılmaktadır (Ünlü, 1925: 160). Ancak, Ünlü'nün verdiği bu bilgi tamamen çıkarımdan ibarettir. Nitekim, nüfus defterlerinde, âyanın amcaları ve kuzenleri de aynı lakap ile verilmiştir (BOA, NFS.d., 9670: 1).

Kalınbacakoğlu İsmail Ağa, bölgenin nüfuzlu zatlarından, yine bu lakap ile anılan Mehmed Ağa'nın en büyük oğlu olup, Ünlü'nün de belirttiği üzere, bu ailenin kökeni Ümmî Kemal Hazretleri'ne dayanmaktadır (Ünlü, 1925: 160). XIX. yüzyılda tutulan Dörtdivan Nüfus Defterlerinde, Kalınbacakoğlu hanedanını nitelemek için kullanılan "Kemaloğlu" ve "Kemalzâde" lakapları bize, bu ailenin kökeninin, Ümmî Kemal Hazretlerine dayandığını kanıtlar niteliktedir.¹ Nitekim, Ümmî Kemal Hazretleri'nin bir dönem (XV. yüzyıl) Çalköy'de bulunduğu, yine yörede ahfadına ait türbelerin varlığı ve ahfadının kadı defterlerinde "Kemalzâde" biçiminde belirtilmeleri, Kalınbacakoğlu'nun kökeni hakkında, bize yeterli malumatı vermektedir. Bunun yanında, Yörede, "Tepegöz" lakabıyla tanınan Kalınbacakoğlu, 1831 yılı avarız kayıtlarında "uzun boylu kara bıyıklı"; 1840-41 tarihli nüfus defterinde, "uzun boylu kırca bıyıklı" biçiminde, tarif olunmaktadır (BOA, D..MKF.d..., 31628). Mithat Kemal Bey'in verdiği bilgilere göre, yiğit ve kuvvetli olan bu âyan, beşbacak nâmındaki atına bindiği zaman önünde hiçbir yiğit duramazdı. Özellikle, ciritte (cündîlik) oldukça mahir olan bu âyan, nâmını İmparatorluk merkezinde dahi duyurmuştur. Hatta, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın yenilmez denilen binicilerini Mihaliçli Hacı Bekir Ağa ile birlikte, Kâğıthane'de oynanan bir cirit oyununda mağlup etmiştir. Burada, onun attığı değnek üzeniyi vurup, bir cündînin incik kemiğini parçalayarak yaralamıştır (Mithat Kemal, 2008: 49-50).

¹ "Kazâ-i mezbûr Â'yânı Kalınbacakoğlu kebir İsmail bin Mehmed... (BOA., NFS.d., 688: 45)."; "Nâhiye- i mezbûr Â'yânı Kemalzâde es-Seyyid İsmail bin Mehmed... (BOA., NFS.d., 9670: 1a)."

Görsel 1: 688 Nolu Bolu Eyaleti Nüfus Defterinde Kalınbacakoğullarına Ayrılan Alan

Yukarıda orijinali verilen kayıt örneğinde de belirtildiği üzere, Kalınbacakoğlu'nun "beş oğlu" bulunmaktadır (bkz. Tablo 1). Bunlardan yalnız Halil Ağa, pederinin vefatının akabinde kazânın yönetiminde aktif olmuştur. Kadınların tahrire tabi tutulmamalarından dolayı defterlerde, kızlarına dair bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak, Kalınbacakoğlu'nun varlığından haberdar olduğumuz iki kızı bulunmaktadır. Kalınbacakoğlu'nun kendinden küçük bir de biraderi bulunmaktadır. Ancak biraderi yörede onun kadar aktif olamamıştır. 1832 yılı tahririnde, "kırk beş yaş"ında olan Kalınbacakoğlu, nihai olarak 1841 tahririnde yazılmıştır. Aralık 1845 tarihli Temettuat Defterine yazılmayan Kalınbacakoğlu, kuvvetle muhtemel bu dört yıl içinde (1841-1845) vefat etmiştir. Kalınbacakoğlu'nun nerede defnedildiğine dair bir kayıt bulunmamakla beraber, Çalköy köyüne defnedildiği tahmin edilmektedir.

Çalköy köyünde tarafımızca yürütölen tetkiklerde âyanın mezarını bulamadık. Ünlü, 1925 yılında yayımlanan kitabında, Kalınbacakoğlu'nun köyüne defin olduğu yönünde kayıt bulanmaktadır. Yine, Ünlü'nün belirttiği üzere bu âyanın, Çalköy'de otuz beş hane, evlat ve ahfadı bulunmaktadır (Ünlü, 1925: 160).

Mithat Kemal Bey'in nazarında, vaktiyle Bolu'nun en ünlü yüzlerinden biri olan âyan, "yiğitlikte öbür âyanların önünde" olup, 1811 yılında çıkan âyan ayaklanmalarında, hükümetin yanında durup, Bolu'yu, zorba âyanların yönetiminden kurtararak, hükümete yardımcı olmuştur (Mithat Kemal, 2008: 47). Kalınbacakoğlu, bu ayaklanmanın akabinde alalade mahalli bir âyan olmaktan çıkarak, devletin yararına hareket etmeye başlamıştır. Nitekim, Mehmed Ali Paşa'nın, Akka'ya taaruzu üzerine, 1832 yılında Halep'te bulunan Vali Mehmed Paşa'nın maiyetine katılmak üzere, vilayetten toplanan birliklerin başına komutan olarak tayin edilmiştir. Merkezi hükümet tarafından yapılan bu vazifelendirme, Kalınbacakoğlu'nun devlet nezdinde oldukça muteber bir konumda bulunduğunu kanıtlar niteliktedir (Kutluoğlu, 2002: 63). Kalınbacakoğlu'nun dikkat çeken bir diğer faaliyeti, Eylül 1832 tarihinde vuku bulmuştur. Bu tarihte, Kavalalı'yı ardına alan "Hacı Mustafa", Batı Karadeniz taraflarında etkili olan

büyük bir ayaklanma çıkarmıştır. Bu ayaklanmayı durdurmada zorlanan merkezî hükümet, çevrede bulunan âyanlardan da yardım almıştır. Burada vazife alan âyanlardan biri de Kalınbacakoğlu olup, ayaklanmadaki hizmetlerine mükâfeten madalya ile ödüllendirilerek, “silahşorân” unvanı almıştır. İleriki bölümlerde ayrıntılı olarak incelenecek olan Kalınbacakoğlu’nun bu hizmetleri, ona kazâ yönetiminin yolunu açmıştır. Kalınbacakoğlu, “Mart 1838” tarihinde tayin olduğu vali vekilliğinde, “1839 Eylül” tarihine kadar durabilmiştir. Bu tarihte, vazifeyi kötüye kullanıp, adam kayırdığı iddia edilerek vali vekilliğinden alınmıştır. Kalınbacakoğlu’nun, “1839-1841” yılları arasında vazifede bulunduğu dair birtakım kayıtlar da bulunmaktadır (Bayraktar, 2009: 43). Kadı defterlerinin üzerinden yapılan bu tarihlendirmeden farklı olarak bizim yaptığımız tetkiklerde Kalınbacakoğlu, 1840 yılından önce vazifeden alınmıştır. Nitekim, “Mart 1840” tarihli kayıtlar bu tarihte, Ahmed Ağa’nın vazifede olduğunu bildirmektedir (BOA, C..DH., 14-699).

Görsel 2: Kalınbacakoğlu’nun Vazifede Kullandığı Mühür

“Hasbüne’llâhü ve ni’me’l-vekîl İsmail Abduhu (BOA, HAT., 1246-48333).”

Yukarıda da belirttiğimiz üzere merkezî hükümetin yararına birçok faaliyette bulunan Kalınbacakoğlu, “Şubat 1838” tarihinde, Mahzar Paşa’nın miriliva (tümamiral) olarak terfiinin hemen akabinde, “vali vekili” olarak, Bolu vilayetinin yönetimine tayin olunmuştur. Yine, devletin yararına bulunduğu hizmetlerindeki özveri ve başarılarından dolayı, Kalınbacakoğlu’na bir paye olarak, “İstabl-ı Âmire” den müdür unvanı verilmiştir. 1837-1838 yılında mîrâhur unvanı kaldırılarak, yerine kurulan bu kurumdan verilen müdür unvanları, burada fiilî olarak vazife alanların yanında, devlete büyük hizmetlerde bulunanlara da paye olarak verilebilmekteydi. Bu itibarla, bu müdürlük birçok vazifeliye verilmiştir. Kalınbacakoğlu’na bu paye mahallî ayaklanmalardaki başarılarına binaen, “Mart 1838” tarihinde verilmiştir.²

Devlete olan hizmetlerinden dolayı, Bolu vilayetine vali vekili olarak tayin olunan Kalınbacakoğlu bu vazifede çok uzun kalamamıştır. Aynı yıl vuku bulan bir vakada taraflı bulunup, vazifeden azil olunmuştur. Mithat Kemal Bey’in verdiği bilgiye ve dahiliye kayıtlarına göre, “Aralık 1838” (H. Ramazan 1254) tarihinde, Kolçak Paşazâde Hacı Bey’in hizmetkarlarından tüfenkçibaşı ve kol zabiti olan Mehmed Ali, Bolu’nun orta yerinde zavallı bir adamı darp edip, “peygamberîye nâmına” hakarete bulunmuştur. Bu küfrü duyan halk, Mehmed Ali’nin üzerine yürüyerek, bu adamı onun elinden almıştır. Peygambere

² Ayrıntılı bilgi için bkz. (BOA, HAT., 680/33168; BOA, HAT., 755/35649).

hakaret, bu dönemde elbette büyük bir cezâyı zarurî kılmaktaydı. Nitekim, vilayet dahilinde yankı uyandıran bu durum üzerine Bolu halkı, yaptırım talebiyle vali vekiline başvurmuştur.

Vali vekili olan Kalınbacakoğlu, Hacı Bey'in telkini ile halkın taleplerini dikkate almayarak, Mehmed Ali'yi yargılamadan bırakmıştır. Yine Hacı Bey'den çekinen mahallî kadı, vazifeli olduğu halde bu vakaya dahil olmamıştır. Ancak, yörede Kör Müftü olarak da bilinen muteber bir zat, vali vekili olan Kalınbacakoğlu ve Hacı Bey'in kuvvet ve nüfuzlarından çekinmeden, ahaliye önder olmuştur. Mehmed Ali'nin azil olunmayıp, "tüfenkçibaşı ve kol zabiti" olarak vazifeye devamı, ahaliyi daha fazla öfkelenmiştir. Akabinde, Bolu vilayetinde muallim olarak vazifeli bulunan Kalınbacakoğlu'nun damadı Trabzonî Mustafa, Mehmed Ali'yi zan altından kurtarıp, temize çıkarmak için bir layiha hazırlamıştır. Vilayet dahilinde büyük tepki çeken bu hareketin üzerine ahali, bu konunun vilayette çözümlenemeyeceğinin farkına varıp, kendi layihalarını hazırlayarak, konuyu İmparatorluk merkezine bildirmiştir.

Temmuz 1839 tarihli adliye kayıtlarında, olayı aydınlatmak üzere bir muvellanın vazifelendirildiği belirtilerek, dahili olanların Merkez'de toplanmaları emredilmektedir. Yapılan detaylı bir tahkikatın nihayetinde başvekâletten Hacı İbrahim'in yediyle yollanan ferman üzerine Mehmed Ali, Bolu meydanında idam olunmuştur. Yine, idamda hazır bulunmak üzere bütün kazâ halkı idam mahalline davet edilmiştir (BOA, C..ADL., 66-3987; Mithat Kemal, 2008: 40).

Muvella'nın tahkikatı dahilinde, İmparatorluk merkezinde toplanan taraflar, Mahkeme-i Ahkâm-ı Adliyede, muhakemeye tabi tutulmuştur. Bu mahkeme nihayetinde, Kalınbacakoğlu'nun Gelibolu'da, Hacı Bey'in Limni'de, Trabzonî'nin Midilli'de tutuklu kalmaları yönünde bir karar verilmiştir. Yine, Nafi Efendi'nin, bundan böyle devlet hizmetinde bulunmamak üzere, kadılıktan azline karar verilmiştir. Ancak, II. Mahmut'un vefatı ile, alınan kararlar uygulanamamıştır. Nihayet, Temmuz 1839 tarihinde tahta çıkan, Abdülmecit'in "umûmî af" ilanı ile bu tutukluların, memleketlerine dönmelerine karar verilmiştir (Mithat Kemal, 2008: 41). Bunlardan, Trabzonî, ancak Eylül 1839 tarihinde Bolu'ya dönebilmıştır (BOA, İ..DH., 2-75).

"Mart 1838" tarihinde, Bolu'da vali vekiliğine tayin olunan Kalınbacakoğlu'nun, "14 Eylül 1839" tarihli dahiliye kayıtlarında, vazifeden azil olunduğunu bildiren birtakım ipuçları bulunmaktadır (BOA, İ..DH., 2-75). Bu tarihten önce vazifeden alınan âyanın, bu tarihten itibaren memleketi Dörtdivan'da ikamet ettiği kuvvetle muhtemeldir. Nitekim "1841 yılı tahrirlerinde kendileri, Çalköy"de bulunmaktadır. 1845 tahririnde yazılmayan âyan, kuvvetle muhtemel bu dört yıl içinde vefat etmiştir. Afganîler Dergâhı'na, 1845 yılında eklenen hayrat üzerinde bulunan tarihlendirmeler; onun, 1845 yılından önce vefat ettiğini kanıtlamaktadır. ³

Kalınbacakoğlu İsmail Ağa'nın faaliyetleri

Yörede aktif rol alana kadar, alalade mahallî bir âyan konumunda bulunan Kalınbacakoğlu, İmparatorluk topraklarında çıkan "mahallî ve umumî" ayaklanmalarda, merkezî hükümetin yanında durarak, "vali vekilliği"ne kadar yükselmiştir. Bunun yanında Kalınbacakoğlu, büyük hizmetlerinden dolayı devlet nezdinde muteber bir âyan olmuştur. Nitekim, İmparatorluk merkezinin tam orta yerinde, vefatının hemen akabinde, ona ithafen bir hayrat yapılmıştır. Bu durum, Kalınbacakoğlu'nun, yalnız Bolu'da değil, Bolu'nun haricinde de muteber bir konumda olduğunu kanıtlar niteliktedir (Mithat Kemal, 2008: 39-41).

Devlete büyük hizmetlerde bulunan âyanın faaliyetleri, dönemin karakterine bağlı olarak biçimlenmiştir. Âyanlık düzeni devri olarak bilinen bu dönemde, İmparatorluk dahilinde bulunan bütün kazâlar, âyanların tahakkümü altında bulunuyordu. Vilayetlere, devlet tarafından yapılan düzenlemeler, bir türlü

---

³ Üsküdar'daki Afganîler Dergahında bulunan çeşmenin kitabesi şu şekildedir; "Sâhibu'l-hayrat ve'l-hasenat / Merhum ve mağfurlehb esbâk Bolu Mütesellimi / İsmail Ağa ruhuna el-Fatiha. 1261 (1845) (Haskan, 2001)."

merkezî kontrole yetmiyordu. Bu yüzden, devlet bazı kritik durumlarda âyanlardan yararlanabiliyordu. Kalınbacakoğlu, ihtiyaç halinde merkezî hükümetin yanında olup hizmetlerinden dolayı itibar kazanmıştır. Yine, bu dönemde yararlı faaliyetlerinin yanında âyanın, vazife ve nüfuzunu kötüye kullanarak, belli durum ve dönemlerde kazanç temininde bulunduğu yönünde bazı kayıtlar bulunmaktadır.

Kalınbacakoğlu'nun bilinen ilk faaliyeti, voyvada yönetiminin bitiminin akabinde, Bolu ve kazâlarının, mahallî birer âyanın hükmünde olduğu bir dönemde vuku bulmuştur. Bolu mahkeme kayıtlarına göre, davacı olan taraf, âyanın hanelerine hücumda bulunarak, "pederini yatağından kaldırıp koca bir köy içinde katlettiği" yönünde bir ifade vermiştir. Yine davacı, pederinin katlinin akabinde bazı kıymetli mallarının da katırlara yüklenerek, çalındığını belirtmiştir. Temel olarak, bu vakayı kanıtlamak kolaydı. Nitekim, olay köy halkının önünde vuku bulmuştu. Ancak, Mithat Kemal Bey'in de belirttiği üzere, köy halkı âyanın nüfuzundan korkarak, aleyhte ifade vermekten kaçınmıştır. Neticede, âyanın eline bir beraat hücceti verilerek, bu dava bir daha açılmamak üzere kapatılmıştır (Mithat Kemal, 2008: 47).

Bolu Müdafii Kalınbacakoğlu İsmail Ağa

Kalınbacakoğlu'nu, Merkezî hükümet ve halkın nezdinde mühim ve muteber kılan olay, "Ekim 1811" tarihinde vuku bulmuştur. Kalınbacakoğlu'nu Bolu müdafii yapan bu olay, Ali Molla ve Küçük Halil Ağa'nın, vilayet yönetimi ellerine almak için çıkardıkları büyük bir ayaklanma olup, Bolu özelinde "âyanlık düzeni devri" biçiminde tabir olunan döneme damga vurmuştur.

Yukarıda da belirttiğimiz üzere, vilayet yönetimini ellerine almak için ittifak yapan, Ali Molla ve Halil Ağa'nın planladıkları ayaklanma, Mehmed Paşa'nın harp için Bolu'yu terkiyle uygun zemini bulmuştur. Bu minvalde, ayaklanmayı başlatan Ali Molla, Bendereğli'de müftünün evine hücum ederek, Müftü Efendi'yi bütün "evlâd u iyâliye" birlikte katletmiştir. Halil Ağa da, zaten halihazırda uzun zamandır, Bolu'yu tahakkümü altında tutuyordu. Mehmed Paşa, vilayetten çıkar çıkmaz, Çorazoğlu Halil Ağa'ya hücum edip, dağa kaldırmıştır. Vilayet dahilinde korku ve telaş başlamışken, bu keyfiyyet derhal Merkez'e bildirilmiştir. Bunun akabinde, Ali Molla ve Halil Ağa, "fermanlı" ilan olunup, ayaklanmayı durdurmak üzere, Kethüda Küçük İbrahim Paşa kaymakam olarak Bolu'ya yollanmıştır.

Küçük İbrahim Paşa daha Bolu vilayetine varmadan evvel, yapılan ittifak dahilinde Ali Molla, kuvvetlerinin büyük bir bölümünü, Halil Ağa'nın mahiyetine katılmak üzere, Bolu'ya yollayarak ayaklanmayı başlatmıştır. Yine, bu yardım kuvvetlerine ilave olarak, vilayet dahilinde bulunan birçok âyan, Halil Ağa'nın yanında yer almıştır. 23 Ekim 1811 tarihli bir belgede, yalnız Gerede'de "mütegallibe takımından" iki yüz neferin toplandığı belirtilmektedir (BOA,TS.MA.e., 597-20). Nihayet, bütün kuvvetlerini Çele'de toplayan Halil Ağa, vakit kaybetmeden buradan hareket ederek, yakalardan Alpagut'a kadar kazâ merkezinin kuzey taraflarını tutmuştur. Bu arada, bazı mahallî âyanlar kapılarındaki bütün kuvvetleri ile, İbrahim Paşa'ya katılmak üzere, Bolu'da toplanmıştır. Zira, Halil Ağa'nın muvaffakiyeti, bu âyanların nüfuzlarını kaybetmelerine yol açabilirdi. Mudurnu ve Düzce âyanlarına ilaveten, yiğitlikte diğer âyanların önünde olan ve ayaklanmada, Bolu'nun müdafii olacak olan Kalınbacakoğlu da, kazâ merkezine davet edilmiştir. Ünlü, Kalınbacakoğlu'nun bu esnada Gerede'de olduğunu, Dörtdivan ve Gerede'den topladığı adamlarını alıp, Bolu'ya hareket ettiğini ifade etmektedir (Ünlü, 1925: 41). İlk olarak, Bolu'nun yollarını tutan Halil Ağa, burayı harp etmeden alamayacağını farkında varıp, Gölyüzü tarafına bir taaruz planlamıştır. Bu kritik bölgede, Kalınbacakoğlu'nun emrinde Gerede ve Dörtdivan neferatı bulunmaktaydı. Halil Ağa'nın hücumunda, burayı müdafa eden Kalınbacakoğlu, Gölyüzü'nde bulunan bayırdan (bugün karga tepe) taaruz ederek, Halil Ağa'yı bozmuştur. Âyan'ın bu büyük zaferi, Halil Ağa'yı çekilmeye zorlayarak, ayaklanmaya yön vermiştir. Akabinde Halil Ağa, Alpagut tarafına çekilirken, Dörtdivan ve Gerede kuvvetleri de onu takiben İbrahim Paşa'ya katılmıştır. İbrahim Paşa, Alpagud taraflarına büyük bir taaruzda bulunup, Halil Ağa'nın bütün kollarını bozarak, onu Çele taraflarına firara zorlamıştır. Nihayet, bu ayaklanma büyümeden bitmiştir. Akabinde, yürütülen takip nihayetinde, Dirgene (Devrek) taraflarında yakalanan Halil Ağa'nın başı vurulup, kazâ meydanında, ahalinin önünde teşir olunmak üzere, Bolu'ya

yollanmıştır. Arşiv kayıtlarında, Mithat Kemal Bey'in verdiği malumattan farklı olarak Halil Ağa'nın, Çankırı taraflarında yakalanıp Bolu'ya yollandığı yönünde malumat bulunmaktadır.⁴ Bunun yanında, harpten dönen Mahmed Paşa da bütün kuvvetleriyle birlikte, Dirgene'de bulunan Haydutoğlu ve İbrahim Paşa'ya katılarak, Ali Molla'nın üzerine yürümüştür. Bendreğli'yi ablukaya alan bu kuvvetler, Ali Molla'nın firarına kadar, burada kalmıştır. Ali Molla'ya dair nihai kayıt, 31 Ekim 1811 tarihli olup onun, Ahyolu taraflarına firarını bildirmektedir (Mithat Kemal, 2008: 47-50).

Yukarıda da belirttiğimiz üzere, 1811 yılında vuku bulan bu büyük ayaklanmada, Halil Ağa'yı bozarak, Bolu'yu kurtaran Kalınbacakoğlu'nu, buradaki hizmetinden dolayı, "Bolu müdafii" olarak nitlendirebiliriz. Bu ayaklanmada kendini devlete kanıtlayan âyan, 1832 yılında Kavalalı'nın üzerine çıkarılan, 250 neferlik birliğe komuta etmek üzere, vazifelendirilmiştir.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa Muhalefeti

İmparatorluk özelinde, XIX. yüzyılın büyük felaketlerinden biri olan, kavalalı muhalefeti, Anadolu'nun hemen hemen her yanını etkilemiştir. Düzenli ordunun yeterli olmadığı bu ayaklanmada, Anadolu'ya bağlı bulunan bazı vilayetlerden de yardımcı kuvvetler talep olunmuştur. Bu tarihte, Bolu'ya yollanan bir emirname, Mehmed Ali Paşa'nın, devlet tarafından yollanan emirlere lakâyk kalıp Halep ve Rakka'yı uzun zamandır tehdit altında tuttuğu, bu yüzden Mehmed Paşa'nın bu bölgeye vali olarak tayin olunduğu belirtilerek, Vali Mehmed Paşa'nın maiyetine katılmak üzere, Bolu'dan, "yüz elli piyade ve yüz atlı" olmak üzere toplamda, tam teçhizatlı 250 neferin tertibi talep olunmuştur (BOA, HAT., 907/39763).

Bolu naibi tarafından tanzim olunan ilamda, Bolu'dan toplanacak olan neferâtın, deneyimli⁵ olmaları ve bunlara komuta etmek için, ordu yönetimine kadir ve ehil bulunan Kalınbacakoğlu'nun komutan olarak tayin edildiği belirtilmektedir.⁶ Nüfus defterlerinde Halil Ağa'nın da pederiyle beraber harbe katıldığı yönünde kayıtlar bulunmaktadır. Yine, bu defterlerde kafilenin yola çıkma tarihi, "13 Şubat 1832" olarak verilirken, Bolu naibi tarafından tanzim olunan ilamda bu tarih, "9 Şubat 1832" biçiminde verilmiştir. Bu birlik yola çıkmadan evvel, yol üzerinde bulunan bütün kazâların kadı ve nâiblerine yollanan hükümlerde, neferât ve atlarının ihtiyaçları olan, yem ve yiyeceklerinin, bu kazâlardan temini tenbîh edilmiştir (bkz. Ek-1). Bolu vilayetinden yola çıkan 250 neferlik kafilenin, "Ankara, Konya, Adana ve Antep" yönünde hareket ederek, Halep vilayetine ulaşmıştır. 1000 km'nin üzerinde olan bu yolu kat eden birlik, kuvvetle muhtemeldir ki Mart'ın başında Halep'e varmıştır.⁷ Vali Mehmed Paşa'nın maiyetine dahil olan Bolu neferâtının, Temmuz 1832 tarihine kadarki faaliyetlerine dair hiçbir malumatımız bulunmamaktadır. 8 Temmuz 1832 tarihinde, Kalınbacakoğlu ve ona bağlı neferâtın da içlerinde bulunduğu Vali Mehmed Paşa'nın öncü kuvvetleri, Kavalalı'nın önünde duramayarak, bozulmuştur. Kalınbacakoğlu'nun, 29 Temmuz tarihinde Belen (Beylân) dahilinde vuku bulan harplere katılıp, katılmadığını bilmiyoruz. Ancak, Kavalalı tarafından Halep'in bu tarihte tutulma durumu, Kalınbacakoğlu'nun burada bulunma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Nihayet, burada da zafer kazanan Kavalalı'ya Anadolu'nun yolu açılmıştır. İlk olarak, Adana'ya, Aralık 1832 tarihinde, Konya'ya yürüyen Kavalalı İbrahim, burada da zafer kazanmıştır. Kavalalı'nın buradaki zaferiyle İmparatorluk merkezi tehlike altında kalmıştır. Bu tarihte, Kavalalı ile harp nihayet bulup, diplomatik müzakerelere başlanmıştır. Elimizde bulunan nüfus defterlerinde kayıt olunduğu üzere, Bolu neferâtı, Konya

⁴ Kengiri kazâsında ele gecüb cezâsı tertib ve ser-i maktû'u (kesik başı) Bolu'ya irsâl... (BOA, TS.MA.e., 597-20).

⁵ harb ve darbe kâdir ve tüvânâ ve bahâdır yiğitler... (BOA, HAT., 907/39763).

⁶ Asker-i mezkure üzerlerine idâre-i askere muktedir, Bolu Nevâhisinden Dörtdivan kazâsı â'yanı İsmail Ağa kullanı başbuğ tayin kılınmış... (BOA, HAT., 907/39763)."

⁷ Dönemin ticari konvoyları olan kervanlar bir günde, 30 ila 40 km kat edebilmektedir. Sefere çıkan ordunun hızı daha düşüktü... (Ekin, 2017).

harplerine katılmamıştır. Zira, Kalınbacakoğlu ve Bolu neferâtı, 6 Ekim 1832⁸ tarihinden önce Bolu'ya dönmüştür (Kutluoğlu, 2002: 62-65).

Kavalalı İbrahim Paşa, cephe faaliyetlerinin yanında, Anadolu'ya bağlı bulunan vilayetlerde aktif biçimde, devlete yönelik propaganda faaliyetlerinde bulunarak, mahallî ayaklanmalara zemin hazırlamıştır. İbrahim Paşa'nın niyeti, hükümete muhalif bulunan âyanları tarafına çekerek, kamuoyunun kendi yanında olduğu yönünde algı uyandırmaktır. İbrahim Paşa böylelikle, Avrupa'ya ve İmparatorluk Merkezi'ne kuvvet ve nüfuzunu kanıtlayarak, pederi Mehmed Ali Paşa ile birlikte başlattıkları bu hareketi haklı kılacaktır. "Hacı Mustafa Ağa" (Tahmiscioğlu), Kavalalı'ya hizmette bulunan âyanlardan biri olup, "Kastamonu Vakası" olarak bilinen ve Batı Karadeniz taraflarını tümüyle etki altına alan, büyük bir ayaklanma başlatmıştır.

Yukarıda belirtildiği üzere, İbrahim Paşa'nın propaganda ve telkinlerine dayanan ayaklanma, Eylül 1832 tarihinde çıkmıştır. Merkezî hükümetin zafiyetinden yararlanarak, ayaklanmayı çıkaran "Hacı Mustafa ve biraderi Kör Hacı Ahmed", bölgede bulunan firari yeniçerileri de yanlarına alarak, vilayet yönetimini ellerine alıp ayaklanma bitene kadar Batı Karadeniz taraflarını tahakkümde tutmuştur. Burada, diğer mahallî ayaklanmalardan farklı olarak halkın büyük bir bölümü, devlet politikalarından dolayı, Hacı Mustafa'nın yanında yer almıştır. Zira, 1833 yılı kayıtlarına göre, "yöreden beş binden fazla haydut", bu ayaklanmaya katılmıştır (BOA, HAT., 371/20385). Yine, "yirmi-otuz bin haydut"un, katılımına dair kayıtlar da bulunmaktadır. Bu katılım, mahallî bir ayaklanma için oldukça abartılı olup, durumun vehametini ortaya koymaktadır. Burada, beklenmedik bir biçimde mahallî âyanlar, devletin yanında durarak, ayaklanmayı durdurmaya yardım etmişlerdir (BOA, HAT., 689/33379).

Ayaklanmanın önünde duramayan vali vekili Mehmed Emin Ağa ve mahallî kadı, "20 Ekim 1832" tarihinde, Çankırı tarafına iltica ederek, merkeze bu ayaklanma hakkında ayrıntılı bir malumat vermişlerdir. Bu tarihe kadar, ayaklanmadan bihaber olan hükümet, ayaklanmanın yayılımına önlem olarak birdizi tedbir almıştır. Bu tedbirlerin dahilinde, bölgede bulunan valilere ve âyanlara yazılarak, yardımda bulunmaları talep olunmuştur (BOA, HAT., 1233/48020). Kalınbacakoğlu'nun, böyle bir davet aldığına dair elimizde mutlak bir delil bulunmamaktadır. Ancak, Ekim 1832 tarihli belgelerin üzerinde bulunan, "Gerde âyanları" tabiri bize, onun davet alan âyanlardan biri olduğunu bildirmektedir. Âyanların yanında, Tahir Bey (vali vekili) ve Bolu'dan toplanan neferât da, ayaklanmayı durdurmak üzere Çankırı'ya yollanmıştır. Çankırı'da toplanan hükümete bağlı kuvvetler, Araç'ta toplanan "yedi bin" haydutu bozarak kaçmaya zorlamıştır. Bu harbin akabinde, bölgede tutunamayan Hacı Mustafa, ilk olarak Çorum'a, oradan Anakara'ya firar etmiştir (Uzunçarşılı, 1937: 139-152). Kalınbacakoğlu, bu ayaklanmada devlete yardımcı dokunan âyanlardan biri olup, ayaklanmanın nihayetinde, buradaki hizmet ve çabalarından dolayı, "iftihar madalyası"yla (Nişân-ı iftihâr) ödüllendirilerek, madalyanın yanında paye olarak, "silahşorân-ı hâssa"ya dahil edilmiştir (bkz. Ek-1). II. Mahmud tarafından kurulan, fakat 1850/1851 yılında kaldırılan ve ilk Osmanlı silahşörlük payesi olan bu mücevher madalya yalnız büyük hizmetlerde bulunan kişilere verilmekteydi.

Kalınbacakoğlu İsmail Ağa Ahfadı

Kalınbacakoğlu, kökeni "Ümmi Kemal Hazretleri"ne dayanan bir aileye dahil olup, onun tarafından muteber kılınan, bu hanedanın ilk kolunu (bugün Kalınbaçoğlu) idame ettiren "beş oğlu" bulunmaktadır. Yine, âyanın tahrirî tâbî' tutulmayan, iki kızı bulunmaktadır. "Sıddıka Hanım", İsmail Ağa'nın kızlarından biri olup, Bolulu Emin Bey ile evlenmiştir (Üstünel, 2015: 1). Kalınbacakoğlu'nun bu kızından olma ahfadı, Bolu'da muteber olup, "Gülezoğulları" olarak bilinmektedir.

Kalınbacakoğulları (Kalınbaçoğulları)

Kalınbacakoğlu'nun, oğulları tarafından idame ettirdiği bu kol, muteber bir aile olarak Dörtdivan'da nüfuz ve varlıklarını korumaktadır. Çalköy dahiline yayılan aile, bugün, "Kalınbaçoğulları" olarak

⁸ Âmed ber-ordu-yı Anadolu, ber-müceb-i yoklama, Fi 11 CA sene 248 (BOA, NFS.d., 688: 45a).

bilinmektedir. İsmail Ağa'nın vefatının akabinde oğullarından yalnız Halil Ağa, kazâ yönetiminde aktif olmuştur. Mehmed Ağa'nın, biraderine kazâ yönetiminde yardımda bulunduğunu bilmekteyiz. Buna ilave olarak, Mehmed Ağa'nın, "31 Mart 1849" tarihinde, Zeliha Hanım ile yaptığı evlilik ile alakalı birtakım kayıtlar da bulunmaktadır. İsmail Ağa'nın diğer oğulları ile alakalı "nüfus kayıtlarından başka" kayıt bulunmamaktadır (BOA, A.}MKT.UM., 192/53). Altındaki tabloda, aile üyeleri ile alakalı defter kayıtları verilmiştir.

Tablo 1: Kalınbacakoğulları (Kalınbaçoğulları/Gallanbaçoğulları)

Akrabalık Bağı	688 Nolu Defter (1832) (yaş)	9678 Nolu Defter (1838)	702 Nolu Defter (1841) (yaş)	İzahat
Oğlu Mehmed	32		Uzun boylu kumral bıyıklı (40)	Takriben 1800/1801 yılında doğmuştur.
Oğlu Halil	30		Uzun boylu kara bıyıklı (35)	Takriben 1802/1803 yılında doğmuştur.
Oğlu Hasan	23		Uzun boylu sarı bıyıklı (30)	1832 tahririnde mücerred (evli) olarak kayıt olunmuştur.
Oğlu Ali	12		Uzun boylu ter bıyıklı (20)	Takriben 1825/1826 yılında doğmuştur.
Oğlu Ahmed	6		Şabb-ı emred (18)	Takriben 1820/1821 yılında doğmuştur.
Torunu Said (Hasan oğlu)	3		(8)	Takriben 1837/1838 yılında doğmuştur.
Biraderi Hüseyin	42	Fevt şude Fi 12 RA 54		Takriben, 1790/1791 yılında doğup, 5 Haziran 1838'de vefat etmiştir.
Yeğeni Süleyman	3			Takriben 1828/1829 yılında doğmuştur.
Torunu Akif (Halil oğlu)			(3)	Takriben 1837/1838 yılında doğmuştur.
Torunu Arif (Hasan oğlu)			(1)	Takriben 1839/1840 yılında doğmuştur.

Dörtdivan Kazâ Müdürü Halil Ağa

Halil Ağa, yukarıda da belirtildiği üzere Kalınbacakoğlu'nun ikinci oğlu olup, pederinin vefatının akabinde, kazâ yönetiminde aktif bir rol alarak, hanedanının nüfuzunu devam ettirmiştir. Halil Ağa, 1802 yılında, Dörtdivan'a tâbi bulunan, Çal köyü'nde doğmuştur. Nüfus defterinde bulunan derkenârlara göre, 1831 yılında pederinin yanında harbe katılıp, Ekim 1832 tarihinde, Halep'ten pederiyle beraber, Bolu'ya avdet etmiştir (BOA, NFS.d., 688: 45a). Kalınbacakoğlu Halil ile alakalı ilk belge, 31 Mart 1849 tarihli olup, Ağa'nın, "Dörtdivan'da kazâ müdürü"⁹ olarak, vazifede bulunduğunu bildirmektedir (BOA, A.}MKT.UM., 192/53)

Kalınbacakoğlu Halil Ağa'nın vazifeye tayin tarihi katî olarak bilmemekle beraber, "1848/49-1863" yıllarında aralıklı olarak vazifede bulunduğuna dair birçok kayıt ve belge bulunmaktadır. Halil Ağa'nın, vazifeyi aralıklı olarak ifâ etme durumu, yörede bulunan âyan hanedanlarının aralarında vuku bulan rekabet ortamı ve bulunduğu vazifeyi kötüye kullanarak, nüfuz ve kazanç temininde bulunmasıyla açıklanabilir. Dörtdivan dahilinde bulunan, "kadim âyan hanedanları"nın, kazânın yönetimini yedlerine almak için, bölgede mahallî hizipler kurup, uydurma dilekçe tertip ederek, vazifeyi devraldıkları yönünde birçok kayıt ve belge bulunmaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere, bu dönemde bölgede "üç farklı âyan hanedanı" bulunmaktaydı. Bu hanedanlar, Kalınbacakoğlu'nun nüfuzuna paralel olarak, XIX.

⁹ Tanzimat reformları dahilinde, Mart 1842 tarihinden itibaren, İmparatorluk topraklarında kurulmaya başlanan kaza müdürlüklerine umumiyetle, "âyan ailelerinin" veya "itibarlı hanedan" üyelerinden biri müdür olarak atanmaktaydı. Bu durumda, bu mahalli hanedanlar elde ettikleri müdürlük mevkileri ile, kendi bölgelerindeki nüfuz ve hakimiyetlerini perçinleyebiliyordu. Neticede bu aileler bölge hakimiyetini elde tutmanın bir yolu olarak, buldukları kazaya müdürü olarak tayin olabilmek için, birbirleriyle rekabet halinde olmuşlardır.; Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz.; (Çadırcı, 1989: 237-257).

yüzyıl ortalarına kadar bölgede aktif olamamıştır. Ancak, Tanzimat döneminde, yürürlüğe konulan yeni düzenlemeler, bu hanedanların önünü açarak, onlara vilayet yönetiminde aktif bir politika izleme imkanı vermiştir (BOA, A.}MKT.UM., 304/79).

Dörtdivan'ın kadim âyan hanedanları, bölge hakimiyetini elde tutmanın bir yolu olarak, "Dörtdivan kazâ müdürü" olabilmek için, birbirleriyle daima rekabet halinde olmuşlardır. Bu doğrultuda, vazifeye tayin olunan müdürler, umumiyetle bu hanedanların bünyelerinden çıkmıştır. Bunlardan, Ahmed Ağa, Dörtdivan'ın ilk kazâ müdürü olup kazâ halkının talepleri üzerine azil olunmuştur. Ahmed Ağa'nın azlinin hemen akabinde, vazifeye "1848/1849" yılında Halil Ağa tayin olunmuştur. "18 Mart 1851" tarihli belgeye göre, Ahmed Ağa'nın oğlu bu atamaya uymayarak, vazifenin kendilerine devrini talep etmiştir. Ancak, bu talep, Dörtdivan halkının Ağa'dan, "bi'l-vücûh hoşnûd" olmalarından dolayı kabul edilmemiştir.¹⁰ Akabinde, "Ekim 1857" tarihinde Kalınbacakoğlu Halil Ağa vazifeyi kötüye kullanıp, kazanç temininde ve mezalimde bulunduğu bahane edilerek, vazifeden azil olunmuştur.

Halil Ağa'nın, müdürlük dönemine dair kâfi derecede bilgi bulunmamaktadır. "Mart 1858" tarihli bazı kayıt ve belgelere göre Halil Ağa, vazifede bulunduğu dönemde, vazifeyi kötüye kullanarak, halka zulüm yapmıştır. Yine, "16 Eylül 1859" tarihli belgeye göre, Halil Ağa, kazâ dahilinde tahakküm düzeni kurarak, nüfuz ve kazanç¹¹ temininde bulunmuştur. Netice olarak, bu vazifeyi kötüye kullanmakla itham olunan Halil Ağa'nın azlinin akabinde vazifeye, kazânın kadim hanedanından Abdülkadir Ağa, tayin edilmiştir. Abdülkadir Ağa, bu vazifede iki yıl kadar kalabilmiştir. Nitekim, "Ocak 1860" tarihinde, Halil Ağa tekrar vazifeye tayin edilmiştir. "Aralık 1859" tarihli kayıtlara göre; Halil Ağa, biraderi Mehmet ile beraber, Vilayet merkezinde babalarından kalan nüfuzu kullanarak, Bolu kaymakamını yanına çekip, kazâ müdürü olarak tekrar vazifeye tayin olunmuştur (BOA, MVL., 596/20). Abdülkadir Ağa tarafından, Merkez'e yollanan mektuplarda, Halil Ağa'nın, vergi namına halktan fazla para topladığı ve Bolu kaymakamı tarafından kayırılarak, vazifeye tayin edildiği ifade edilmektedir. Mart 1863 tarihine kadar, vazifede bulunan Halil Ağa'nın aleyhine, Abdülkadir Ağa ve halk tarafından bir düzine dilekçe yollanmıştır. Kazâ halkı tarafından yollanan dilekçelerde, Ağa'nın "def' olunarak yerine" Abdülkadir Ağa'nın tayini talep olunmuştur.¹²

Kazâ halkı tarafından yollanan dilekçelerin akabinde, vazifeden alınan Halil Ağa, "Eylül 1864" tarihinde, beklenilenin aksine, büyük bir terfi alarak, "Gerede kazâ yönetim kurulu azalığı"na tayin olunmuştur. Kalınbacakoğlu Halil Ağa ile alakalı nihai kayıtlar, "27 Mart 1865" tarihli olup, Ağa'nın üzerine açılan bir davaya dair teferruatlı malumat vermektedir.¹³

Gülezoğulları

Kalınbacakoğlu'nun, "kızından olma evlat ve torunları" tarafından idame ettirilen bu kol, "Gülezoğulları" veya "Gülezer" olarak bilinmekte olup, Bolu'ya ve ülkeye büyük hizmetlerde

¹⁰ Bolu Kâim-Makâmına; Bolu Sancağı dahilinde vâki' Dörtdivan kazâsı müdürü, sâbık Karahasanzâde Ahmed Ağa nâm kimesne müdürlükten azline muhâsibesi lede'r-rû'ye tebeyün eden otuz iki bin gurus zeylinin te'diyesine kazâ-i mezkûr ahâlîsinden ma'lûmü'l-esâmî kesâne kefil irâe olunarak yerine müdir olarak nasb olunan Kalınbacakoğlu Halil Ağa'dan ahâlî-i merkûme bi'l-vücûh hoşnûd oldukları hâlde müdir-i sâbık merkûmun oğlu Mustafa Ağa bir takrib Dersâdet'e gelüb sarrâf tedârik ederek kazâ-i mezkûr müdürlüğünü tahsile kalkışmış ve bu sûretle kalkışması fukarayı tecrim etmek ve babası merkûmun dahi mezkûr zeylini kapatmaktan ibâret bulunmuş olduğu beyânının icrâsı ahâlî-i merkûme tarafından bâ-arzuhâl istid'â kılınmaktan nâşi keyfiyyet Meclis-i Vâlâ'ya lede'l-havâle hakikat-i hâl keyfiyyetin ve bunların ahvâl-i sâbika ve hâzîraların tarafınızdan isti'lâmı tezekkür kılınmış olmağla ol vechile keyfiyyetin hakikati vechile bi't-tahkik bâ-mazbata inhasına mübâderet eylemeniz siyâkında şukka... (BOA, A.}MKT.UM., 56/16).

¹¹ Aşçıbaşı Süleyman Ağa'nın Dörtdivan kazâsı kurâsından Camaller karyesinde bulunan dört sene mukaddem Hacı Abdullah nâm kimesneden ba-hüccet-i şer'îyye mübâya'a eylemiş olduğu bir bâb mülk menzil ve bir kıt'a mülk harman yeri ve bir bâb samanlık ve bir bâb anbar ile karye-i mezkûre haricinde tahminen on beş dönüm iki evlek miktarı altı kıt'a tarlaları kazâ-i mezkûre müdürü Kalınbacakoğlu Halil nâm kimesne mahlûdür diyerek Hacı İbrahim nâm kimesneye fûruht etmiş... (BOA, A.}MKT.UM., 366/27).

¹² Bolu Sancağı dâhilinde kâin Dörtdivan kazâsı müdürü bulunan Kalınbacakoğlu Halil nâm kimesnenin sürrâk ve kuttâ'-i tarik makûlelerine müsâade ve vergüden fazla fukarâya akçe tevzi' ve ferâğ ve intikâlat tahrîrini menâfi'-i zâtîyyesiçün iki üç def'a icrâ ile beraber vukû' bulan de'âvide haksız taraftan rüşvet alarak haklı olan müdde'inin hükûkünü ibtâl eylemek gibi ahâlî haklarında envâ-i zulm ve te'addîye ictisâr etmekte olduğu beyânıyla merkûmun azliyle yerine kazâ-i mezbûr ahâlîsinden Abdülkadir Ağa'nın ta'yini ahâlî nâmına olarak bâ-arzuhâl istid'â olunmuş olmayla... (BOA, MVL., 628/3).

¹³ Bu kulları Bolu Sancağı dâhilinde Dörtdivan kazâsına tâbi' Kabaklar karyesi ahâlîsinden olup bundan üç sene akdem kazâ-i mezkûrun esbak müdürü bulunan Kalınbacakoğlu Halil Ağa karındaşım Mehmed'i fuzûlî hapse ilkâ idüb ve bıçak ile darb iderek telef-i nefis itmiş olmağla... (BOA, MVL., 465/11).

bulunmuşlardır. Ailenin kökeni hakkında malumat veren, torun Akın Önalp, atalarının temelde Dörtdivanlı olup, Bolu'nun kazâ merkezinde daha iyi imkanlarda ticaret yapmak üzere, buradan ayrıldıklarını bildirmektedir. Akın Önalp'ın, ilginç tarafları diyerek verdiği malumatta, Gülezler'in aile yapılarını korumak için yalnız kendi içlerinde kız alıp verdiklerini ifade etmiştir. Bu bilgi bizi, "Sıddıka Hanım ile Emin Bey" in nikahı yoluyla birbirine bağlanan bu iki ailenin aralarında kan bağı bulunduğu fikrine itmektedir. Ancak, verilen bu malumata dair hiçbir kanıt bulunmamaktadır (Üstünel, 210: 1-2). Kalınbacakoğlu'nun, birinci koldan torunu olan Akif Kalınbaçoğlu da, iki ailenin nikah yoluyla birbirine bağlandını ifade etmektedir (Röportaj, 2020). Konukçu, buna paralel biçimde, Gülezleri, bugün Çalköy köyünde ikamet eden birinci kolun, bir devamı olarak tanımlamaktadır (Konukçu, 2006: 15).

Kuvâ-yi Milliye'ye büyük hizmetlerde bulunup Bolu dahilinde hareketi amil kılan, "Mehmet Bey"¹⁴ ve "Hafız Hakkı Bey", Kalınbacakoğlu'nun torunları olup, Bolu'ya ve ülkeye büyük katkı ve hizmetlerde bulunmuşlardır. Hafız Hakkı Bey, Millî Mücadele döneminde, "Bolu Belediye Başkanlığı"na tayin olunurken; Mehmet Bey, Bolu Millet Vekili (I., II. III., IV., V. dönem) olarak vazifede bulunmuştur. Cumhuriyet döneminde, politikada aktif olan bu aileden, "Ali İhsan Gülez" (DP Millet Vekili) ve "Turgut Gülez" (Bayındırlık Bakanı) başta olmak üzere önemli politikacılar çıkmıştır.

Vekil olarak vazifede bulunduğu dönemde yakınlık kurduğu, Atatürk tarafından, "bütün inkılaplarda en önde" olarak tarif edilen Mehmet Bey, Millî Mücadele döneminde, fiilî (birçok yerinden yaralanmıştır) ve yayım (Dertli adında bir mahallî gazete çıkararak, Bolu halkını bilinçlendirmiştir) faaliyetlerinde bulunarak, Bolu'da milli hareketi amil kılmıştır. Mehmet Bey, Milli hareketin hilafına, Düzce dolaylarında çıkan ayaklanmanın, Bolu ve Gerede dolaylarına yayılımını önlemek, bölgede duruma hâkim olmak ve Millî Mücadele hakkında bölge halkını bilgilendirmek üzere, Ankara'dan çıkarılan heyete katılarak, bu hareketin yayılımı için çabalamıştır. Heyette bulunan, Fuat Bey'in belirttiği üzere Atatürk'ün kurduğu bu heyet, Mehmet Bey'in bölgedeki nüfuzundan yararlanarak, "Gerede ve Dörtdivan" dahilinde Kuvâ-yi Milliye hareketine taraftar olanlardan kuvvet oluşturmayı amaçlamıştır. Zira, Mehmet Bey'in, dede toprağı olan bu bölgede, vazifenin muvaffakiyeti içten bile değildi. Ancak, bu plan tatbik olunamamıştır. Nitekim, bu heyet Gerede dolaylarında tutuklanarak, Düzce'ye yollanmıştır. Düzce'ye varana kadar, milli harekete karşı olan bölge halkı tarafından, kötü muameleye maruz kalan heyet üyeleri, Çerkez Ethem tarafından kurtarılanaya kadar, burada tutuklu kalmıştır. Nihayet, bu fiilî vazifenin akabinde, aktif politika hayatına atılan Mehmet Bey, vekillikten emekli olana kadar, beş dönem (1920-1939 yılları arasında), Millet Vekilliği yapmıştır. Mehmet Bey, Millî Mücadele dönemindeki büyük katkı ve hizmetlerinden dolayı, Atatürk başta olmak üzere, yalnız 79 kişiye verilen kırmızı-yeşil madalyayla ödüllendirilmiştir (Üstünel, 2015: 1-46).

Sonuç

Âyanlık döneminde, İmparatorluk topraklarına yayılan mahallî otoriteler, kazâ ve vilayet yönetimlerini tahakküm altında tutup, halka mezâlîm yaparak veya bölgede ayaklanma çıkartarak, devleti birçok kez zor durumda bırakmışlardır. Devlete muhalif hareketlerde bulunan bu âyanların yanında devletine bağlı ve itaatkâr bir tutum takınan âyanlar da bulunmaktadır. Kalınbacakoğlu İsmail Ağa, devletine bağlı olan âyanlardan biri olup, Bolu'ya ve ülkeye büyük hizmetlerde bulunmuştur. Yörede aktif olana kadar, alalade mahallî bir âyan olan Kalınbacakoğlu, İmparatorluk topraklarında vuku bulan, "mahallî ve umumî" ayaklanmalarda, hükümetin yanında durarak, "vali vekilliği"ne kadar terakki almıştır.

Kalınbacakoğlu'nun faaliyetleri, dönemin karakterine bağlı olarak biçimlenmiştir. Yukarıda belirtildiği üzere, bu devirde İmparatorluk dahilinde bulunan vilayet ve kazâlar, ayanların tahakküm altında bulunuyordu. Vilayetlere devlet tarafından yapılan reformlar, kontrole yetmiyordu. Özellikle, Batı Karadeniz olarak bilinen bölge devlet kontrolünden uzaktı. Çünkü, bu bölgede hemen hemen her

---

¹⁴ Mehmed Şükrü Gülez" hakkında teferruatlı malumat için ayrıca bkz. Üstünel, 2015.

kazânın bir mahallî âyanı bulunmaktaydı. Kalınbacakoğlu, Ekim 1811 ve Eylül 1832 tarihlerinde âyanların böyle bir ortamdan faydalanarak, çıkarttıkları ayaklanmalarda, devletin yanında bulunup, büyük hizmetlerde bulunmuştur. Bunların yanında, devlete bağlılığını kanıtlayan Kalınbacakoğlu, ilk olarak “komutan” akabinde, “vali vekili” olarak da vazifeler almıştır. Bu vazifelere ilave olarak, birçok paye ve madalyayla ödüllendirilmiştir. Yine, Kalınbacakoğlu’nun yararlı hizmet ve faaliyetlerinin yanında, vazife ve nüfuzunu kötüye kullanarak, bazı durumlarda kazanç temininde bulunduğu yönünde, birtakım kayıtlar da bulunmaktadır. Bu tür kayıtlar bize, Kalınbacakoğlu’nun ihtiyaç halinde devletin yanında duran bir vatanperver iken, özelde kendi menfaatlerine paralel olarak hareket eden bir âyan olduğunu bildirmektedir. Kalınbacakoğlu’nun vefatının akabinde, oğulları ve ahfadı onun yolunu takip ederek, vilayet ve kazâ yönetiminde, bilahere politikada aktif olmuşlardır. Neticede, II. Mahmud döneminde devlete büyük hizmetlerde bulunan bir dededen, Atatürk’ün taktirini kazanan bir toruna, daima devletin yanında olan aile, bugün dahi bölgede nüfuzunu muhafaza ettirmektedir.

Kaynakça

- Akdağ, M. (1975). Osmanlı tarihinde âyanlık düzeni devri 1730-1839. *AÜDTCFD*, 8-12 (14-23): 51-61.
- Baykal, B. S. (1964). Ayanlık müessesesinin düzeni hakkında belgeler. *Belgeler*, T.T.K. Yay., 1 (2): 221-225.
- Bayraktar, D. (2009). *Tanzimat’ın ilk yıllarında Bolu (Şer’iye Sicilleri 1838-1850)*. Bolu: Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- BOA, A.}MKT.UM., 192/53.
- BOA, A.}MKT.UM., 304/79.
- BOA, A.}MKT.UM., 366/27.
- BOA, A.}MKT.UM., 56/16.
- BOA, C..ADL., 66-3987.
- BOA, C..DH., 14-699.
- BOA, D..MKF.d..., 31628.
- BOA, HAT., 1008/42390.
- BOA, HAT., 1233/48020.
- BOA, HAT., 1246-48333.
- BOA, HAT., 371/20385.
- BOA, HAT., 680/33168.
- BOA, HAT., 689/33379.
- BOA, HAT., 755/35649.
- BOA, HAT., 907/39763.
- BOA, İ..DH., 2-75.
- BOA, MVL., 465/11.
- BOA, MVL., 596/20.
- BOA, MVL., 628/3.
- BOA, NFS.d., 688.
- BOA, NFS.d., 702.

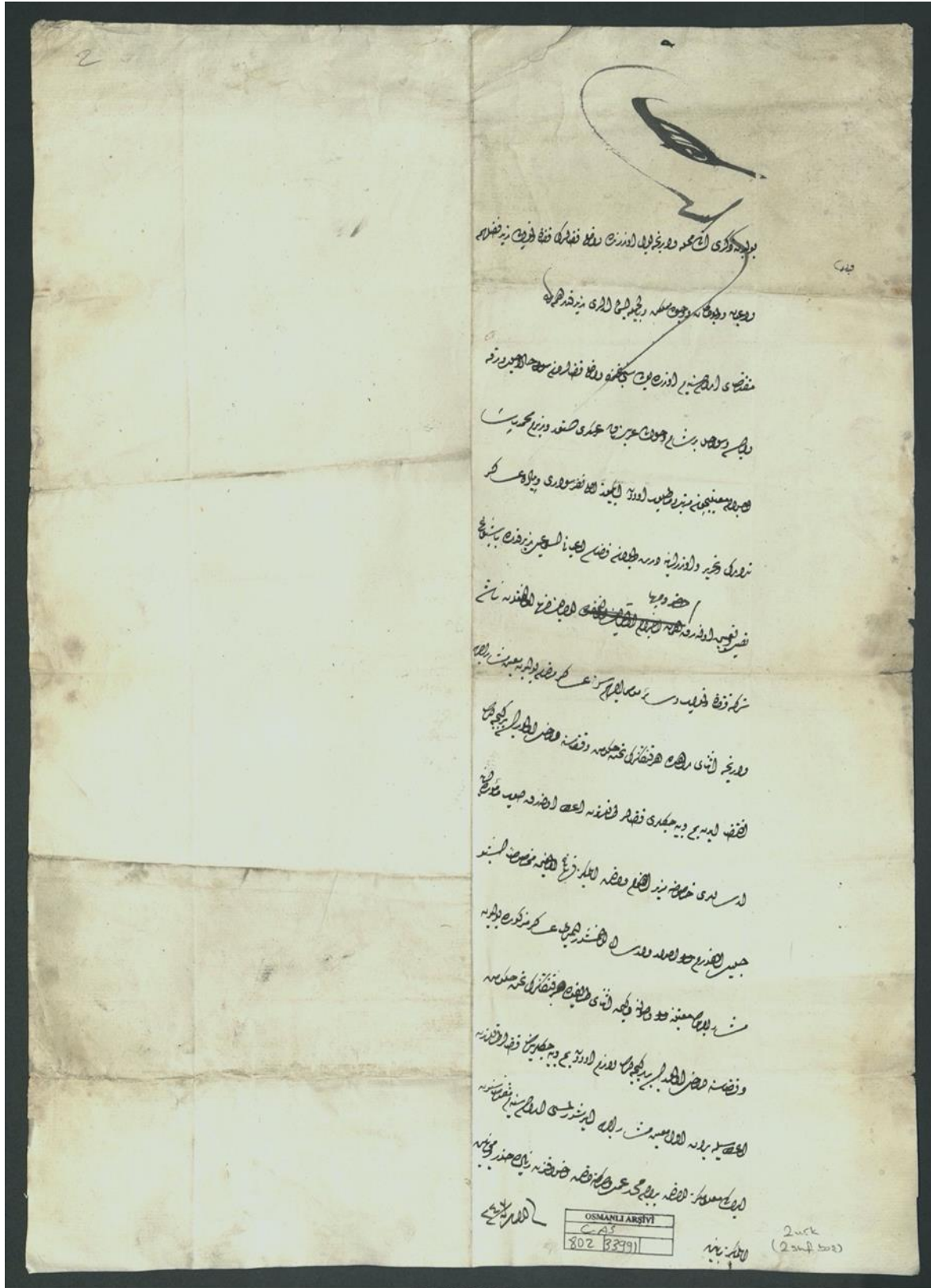

- BOA, NFS.d., 9670.
- BOA, NFS.d., 9678.
- BOA, NFS.d., 9671.
- BOA,TS.MA.e., 597-20.
- Çadırcı, M. (1989). Türkiye'de kaza yönetimi (1840-1876). *Belleten*, 53 (206): 237-257.
- Devellioğlu, F. (2015). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yay.
- Ekin, Ü. (2017). Klasik dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda karayolu ulaşımını ve nakliyatı etkileyen faktörler (1500-1800). *Belleten*, 81 (291): 387-418.
- Haskan, M. N. (2001). *Yüzyıllar boyunca Üsküdar*. C. 1., İstanbul: Üsküdar Yayınları.
- İnalçık, H. (2016). *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar IV, Âyânlar, Tanzimat, Meşrutiyet*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Konrapa, M. Z. (1960). *Bolu Tarihi*. Bolu: Bolu Vilayet Matbaası.
- Konukçu, E. (2006). Cumhuriyetin İlk Bolu Valisi Ahmed Fahreddin. *Atatürk Dergisi*, 1 (1): 1-23.
- Kutluoğlu, M. H. (2002). Kavalalı Mehmed Ali Paşa. *DİA*, 25: 62-65.
- Mert, Ö. (1991). Âyan. *DİA*, 4: 195-198.
- Mithat Kemal. (2008) *Âyanlar devrinde Bolu*, Haz. Hamdi Birgören. Bolu: Bolu Belediyesi Bolu Araştırmaları Merkezi.
- Özcan, A. (1999). İstabl. *DİA*, 19: 203-206.
- Özkaya, Y. (1963). 1750-1800 Arasında Bolu'nun sosyal durumuna kısa bir bakış. *Çele*, 1 (3): 10-12.
- Özkaya, Y. (1969). II. Mahmut döneminde Bolu'da askeri düzen ve âyanlık iddiaları. *AÜDTCFD*, 24 (3-4): 1853-1866.
- Özkaya, Y. (1994). *Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık*. Ankara: TTK Yay.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*, C. I., İstanbul: MEB Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1937). Kastamonu'da Tahmiscioğlu vak'ası. *Tarih Semineri Dergisi*, 1 (2): 139-152.
- Ünlü, A. R. (1925). *Tarih boyunca Gerede*. (Sadeleştiren: Hacı Ömer Cevahircioğlu, Yayınlayan: Adem Çevik), Gerede Tarih ve Kültür Ansiklopedisi I., İstanbul
- Üstünel Gül, S. (2015). *TBMM Bolu Mebusu Mehmet Şükrü Gülez (1920-1939)*. Bolu: Bamer Yayınları.
- Akif Kalınbaçoğlu ile Yapılan Görüşme, Bolu, 12.10.2020.

EKLER

EK: 1. A. Belgenin Orijinali

C.AS.00802.33991.001

EK:1. B. Belgenin Transkripsiyonu

Bolu'dan zikrî âtî mahalle varınca yol üzerinde vâki' kazâların kuzât ve nüvvâb(ı) -zîde fazluhûm(â)- ve a'yân ve voyvodagân ve vücûh-ı memleket ve bi'l-cümle iş erleri -zîde kadruhum-a hüküm; Muktezâ-yı irâde-i seniyyem üzre Bolu Sancağında vâki' kazâlardan hâlâ Haleb ve Rakka Vâlîsi ve sevâhil-i berr-i Şam ve havâli-i Arabistan Ser-'askeri vezîrim düstûr-ı vezîrim Mehmed Pâşâ -iclâlehû- ma'iyetiçün mürettib ve matlûb olân iki yüz elli nefer süvâri ve piyâde 'asakir tedârik ve tahrîr ve üzerlerine Dörtdivan Kazâsı Â'yânı İsmail -zîde kadrihû- başbuğ nasb u ta'yin olunarak hâzır ve müheyyâ olduğu inhâ olunmakdan nâşî siz ki kuzât ve nevvâb vesâir-i mûmâileyhimsiz, 'Âsâkir-i merkûm Bolu'dan mu'ayyen müşârünileyhaya varınca esnâ-yı râhda her kangınızın taht-ı hükûmet ve kazâsına dâhil olunur ise bir gecelik iktizâ eden yem ve yiyecekleri kazâlar taraflarından i'tâ olunarak savb-ı me'mûrlarına irsâlleri husûsuna mezîd-i ihtimâm ve dikkat eylemeniz fermânım olmağın mahsûsan işbu celîlü'l-kadrim ısdâr ve irsâl olunmuştur. İmdi 'Âsâkir-i mezkûre Bolu'dan müşârünileyhin ma'iyetine vusûlüne değin esnâ-yı tarîkde her kangınızın taht-ı hükûmet ve kazâsına dâhil olur ise gecelik lazım olan yem yiyeceklerinin kazâlar taraflarından îtâsıyla bir an evvel ma'iyet müşârünileyhe erişilmesi irâde-i seniyyem muktezâsından idüğü ma'lûmunuz oldukda ber-vech-i muharrer 'amel ve harekete dikkat ve hilâfından ziyâde hazer ve mücânebet eylemeniz bâbında.

Fî Evâil-i N (Ramazan) sene 1247 (Şubat 1832).

EK: 2. B. Belgenin Transkripsiyonu

Mâruz-ı kullarıdır ki;

Bolu sancağı muzâfâtından Dörtdivan Nâhiyesi hânedân-ı kadimden olub hala nâhiye-i mezbûre Âyanı İsmail Ağa kulları öteden berü asdikâ-yı Devlet-i Aliyye'den olub bundan akdem nice nice hizmet mûcibi'l-mefharet devlet-i 'aliyyede cânsipârâne gayret ve İbrâz-ı hamîyyet eyleyüb husûsuyla bu defa Kastamonu vak'asında merkûz zât-ı ubûdiyyet-simâtî olan fart-ı gayret ve kemâl-i şecâ'at-ı lâzimesi mûceb-i sâpaş ve tahsin olacak hidemât-ı mebrûre istihsâline muvaffak ve makrûn olunmağla bu makule uğur-ı meyâmin-mevfûr-ı hâzret-i şâhânedede ibrâz-ı sadâkat ve liyâkat edenlere inâyet ve merhamet hazret-i pâdişâhî mebzûl buyurulageldiği ma'lûm-ı 'âlemiyân olan hâlâtdan olduğuna mebnî ağa-yı mûmâileyh kulları dahi 'inâyet-i bî-gayât-ı hazret-i şâhânededen hisse-yâb olarak zümre-i silahşorân-ı hassâyâ ilhâk ve ilsâk birle müceddeden çerâğ-ı efrûza buyurulmak niyâzî-(i) pâye-i serîr-i a'lâya min gayr-i haddin arz olunduğu inşaallahu teâlâ Muhât-ı 'ilm-i âlem-ârâ-yı veliyyü'n-ni'amâneleri buyuruldukda; bu bâbda ve herhâlde emr u fermân ve avâtıf-ı bî-pâyân veliyyü'n-nîmet-i bî-minnetim merhametlü efendim sultânım hazretlerindir.

Fî gurreti CA sene 48/ 1 Cemâziyelevvel 1248 (26 Eylül 1832).

Bende-i es-Seyyid Hüseyin
ser bevvâbîn-i mütesellim-i
Viranşehir ve Kengiri Kastamonu,
hâlen.

Post-Apokaliptik Yapımlara Talep Artışında Pandemi Sürecinin Etkisi

The Effect of Pandemic Period on Increased Demand for Post-Apocalyptic Genre

Melike Zeynep Korkmaz¹

Geliş Tarihi (Received): 28.02.2022

Kabul Tarihi (Accepted): 27.04.2022

Yayın Tarihi (Published): 30.04.2022

Öz: 2019 yılında ortaya çıkan ve 2020 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını, eğlence, iletişim, çalışma şekli gibi hayatın birçok alanında olduğu kadar bireylerin seyir alışkanlıklarında da değişiklikler yaratmıştır. Bu çalışmada “post-apokaliptik tür” olarak adlandırılan kıyamet sonrası anlatılara olan talebin, Covid-19 salgını ile artıp artmadığı araştırılmış, arttı ise ardındaki sebepler incelenmiştir. Çalışma, bilgi çağının yeni gelenekseli olarak tanımlanabilecek dijital platformlar arasında Netflix Türkiye üzerinden yürütülmüştür. Öncelikle Netflix’in algoritmik sistemi çözümlenmiş, bir talep artışı olup olmadığı bu talebi karşılamak için arzın artacağı fikrinden yola çıkılarak, Netflix Top 10 listesindeki post-apokaliptik anlatı sıklığına bakarak anlaşılmıştır. Makine öğrenimi ve veri madenciliği özellikleri bulunan Cinematch adlı sistem, hangi içeriklerin izleyiciye servis edileceğini kullanıcı geri bildirim, popülerlik, çeşitlilik, içerik meta verileri ile kişiselleştirme arasındaki en efektif noktada belirlemektedir. Bu nedenle belirli bir içerik türünün Netflix’te hangi yoğunlukta yer aldığı bize hangi talebin karşılandığına dair somut fikirler vermektedir. Buradan yola çıkılarak özellikle felaket ve kriz dönemlerinde post-apokaliptik kurguya olan ilginin muazzam artışı incelenmiş, tarihteki örnekleri irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Post-apokaliptik, Netflix, Covid-19, izleyici algoritması, dijital platformlar

&

Abstract: The Covid-19 epidemic, which emerged in 2019 and affected the whole world in 2020, has created changes in the viewing habits of individuals as well as in many areas of daily life such as entertainment, communication and work models. In this study, it’s investigated whether the demand for post-apocalyptic narratives increased with the Covid-19 epidemic, and if it did, the reasons behind it is examined. The study was carried out among the digital platforms that can be defined as the new traditional of the information age, through Netflix Turkey. First of all, it is understood how Netflix’s algorithmic system works, then it is decided whether there was an increase in demand, based on the increase in supply. The system called Cinematch which has machine learning and data mining features, determines which content will be served to the audience based on user feedback, popularity, diversity, content metadata and personalization. Therefore, the frequency of a genre appears on Netflix hazards an opinion about which demand is supplied. From this point of view, the enormous increase in interest in post-apocalyptic fiction especially in periods of disasters and crisis was examined and its examples in history were intellectualized.

Keywords: Post-apocalyptic, Netflix, Covid-19, audience algorithm, digital platforms

Atıf/Cite as: Korkmaz, M. Z. (2022). Post-apokaliptik yapımlara talep artışında pandemi sürecinin etkisi, Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi, 7 (13): 60-69.

İntihal-Plagiarizm/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akader>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2015 – Bolu

¹ Arş. Gör., İstanbul Medipol Üniversitesi Medya ve İletişim Ana Bilim Dalı, eposta: melike.korkmaz@medipol.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7942-9402

Giriş

Sanayi Devrimi ile başlayan geleneksel endüstriden bilgi teknolojilerine dayalı bir endüstri modeline hızla geçiş yaptığımız Bilgi Çağı'nda, toplumsal ve kültürel modeller ile iletişim modelleri de dönüşüm sürecine girmiştir. Dijital Çağ olarak da adlandırılan bu dönemde teknolojilerin günlük hayatın her aşamasını sarmasıyla birlikte toplumsal yapılar ağlar tarafından kuşatılmış ve bunun bir sonucu olarak zaman ve mekân sınırı ortadan kalkmıştır (Yurdakul, 2019).

Geleneksel iletişim araçlarının yerine dijital teknolojiyle birlikte yeni iletişim araçları ortaya çıkmış, bu sayede toplumsal alanda zamansızlık ve mekânsızlık kavramları hayatlarımıza girmiş, adetâ dünya bilgi iletişim teknolojileri ile birtakım ağlar çerçevesinde yeniden oluşmuştur. Ancak yeni medya araçları gelenekselin yerini alabildiği gibi geleneksel olanla da yakınsamaya ve biri diğerinin işlevlerini artırarak yerine getirecek şekilde dönüşmeye ve yenilikler sunmaya başlamıştır. Televizyon yayınları, radyo programları ve sinemanın yanı sıra çeşitli dijital medya platformları oluşmuş, bu alanlar da birer endüstri formuna dönüşerek hem içerikleri hem de onları taşıyan mecraları birbirine yakınlaşmıştır. Bilgi çağında sinema ve televizyon artık dijital taşınmış ve yeni medyanın doğasındaki çift yönlü etkileşim burada da işlemeye başlamıştır (Geray, 2003). Seyirci, yayımlanan içerikler için yayıncı olan dijital platforma geri bildirimde bulunabilmekte, platformlar da seyircinin talep ettiği içerik türlerini devamlı olarak tedarik etmektedirler. IPTV, Web TV ve OTT gibi çeşitli internet tabanlı yayın servisleri gelişmiş, her bir mecra farklı bir gelir modeli ve farklı pazarlama stratejileri geliştirmiştir. Özellikle OTT (over the top) sektöründe lider olan Netflix'in algoritmasının hangi parametrelere dayandığını anlamak, platformun üyelerine sunduğu yapımların rastgele olmadığını bilincinde olarak ardındaki toplumsal sebepleri araştırmak önemlidir. Bu çalışmada, Netflix'teki post-apokaliptik türündeki kurguların sayısı ve sıklık olarak fazlaca yer aldığı tespit edilmiş, Netflix algoritması göz önüne alındığında bunun sebebinin kitlesel bir talep olabileceği varsayılmış ve bu talebi tetikleyebilecek unsurlar araştırılmıştır.

Yöntem

Bu çalışmada pandemi sürecinin post-apokaliptik yapımlara olan talebi tetikleyip tetiklemediği incelenmiş ve Netflix Türkiye üzerinden yorumlanmıştır. Araştırmada nitel bir metodolojik yaklaşımla doküman analizi yapılmış ve konu, alanında uzman kişiler ile yapılan derinlemesine görüşmelerle desteklenmiştir. Wach'e göre (2013) doküman analizi yazılı belgelerin içeriğinin sistematik ve özenli bir analizidir. Araştırılmak istenen konuyla ilgili veri sağlayan her türlü yazılı belge, gazete makaleleri, röportajlar, günlükler, resmi yazışmalar, şirket bilançoları, sözleşmeler vb. doküman olarak tanımlanmaktadır. Doküman analizi ise tek başına bir araştırma yöntemi olabildiği gibi sıklıkla gözlem ve görüşme gibi diğer nitel araştırma yöntemleriyle birlikte sıklıkla kullanılmaktadır (Yin, 1994; Kıral, 2020).

İnsan deneyimlerinin, düşünce ve davranışlarının titiz bir yaklaşımla incelebildiği, tefsir edilebildiği ve tanımlanabildiği araştırma türü nitel araştırma olarak tanımlanır. Nitel araştırmalar nicelin aksine olayların sayısı, ortalaması gibi ölçülebilir özellikler yerine, 'neden, nasıl' sorularının yanıtlarını aramaktadır (Denzin & Lincoln, 1998) ve gözlem, görüşme, dokümanlar yoluyla toplanan verileri analiz etmektedir (Berg & Lune, 2015; Merriam, 2009). Doküman analizi ise, basılı ve elektronik materyaller olmak üzere tüm belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli bir yöntemdir. Ancak doküman analizinin sınırlılıkları ve zorlukları da mevcuttur. Merriam'a göre (2009) araştırmacı, araştırmasını yaparken bilimsel kanıtlara dayalı, araştırma problemine ve araştırmaya daha uygun olabilecek diğer kanıtlar ve kavramsal çerçeveyi dikkate alarak araştırmasını yürütmeli ve tamamlamalıdır. Bu sebeple bu çalışmada iki farklı teknikten faydalanılmıştır: Araştırmada doküman analizi olarak bu konu kapsamında daha önce yapılan röportajlar incelenerek bu çalışmada toparlanmıştır. Öte yandan uzman görüşüne başvurmak için birincil veri olarak sektör profesyonelleri ile kişisel görüşmeler derinlemesine mülakat tekniğiyle yürütülmüştür.

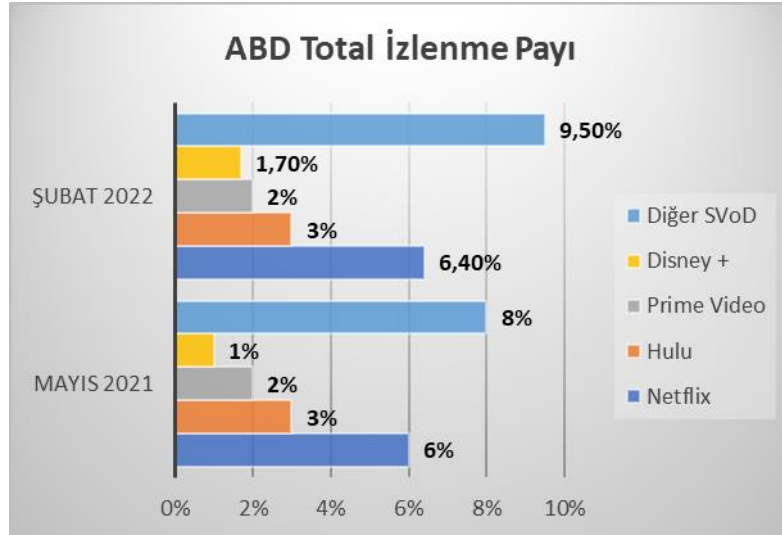

Görüşme esnasında ise öncelikle ses kayıt cihazı ile kayda alınmış daha sonra söyleşilerin çözümlemesi yapılarak yazılı metinlere dönüştürülmüştür. Post-apokaliptik senaryoların Netflix platformundaki artışın pandemi temelli olup olmadığını yorumlamak üzere Senarist / Yönetmen ve Dr. Öğretim Üyesi Aybars Bora Kahyaoglu, Senarist / Yapımcı Canol Balkaya ve Psikiyatrist Uzm. Dr. Sevda Uyar Baysal ile yüz yüze görüşülmüş, daha önce hazırlanmış sorulara bağlı kalınarak röportajlar gerçekleştirilmiştir. İkincil veri olarak ise Netflix CEO'su Reed Hastings, yazar Travis Andrews ve eleştirmen John Self gibi kişilerin konferans konuşmaları ve gazete röportajlarından alıntılar yapılmıştır. Böylelikle alanında uzman kişilere referans verilebilmiştir.

Örneklem olarak Netflix Türkiye tercih edilmiştir. Bunun üç sebebi mevcuttur. İlki, dijital çağda televizyon izleme alışkanlıkları yeni medyaya kaymıştır. Teknolojik gelişmeler sayesinde geleneksel medyada sınırlar dijital yayıncılığa doğru yeniden çizilmiştir. Teknolojideki bu gelişme “yöndeşme” kavramı ile açıklanmaktadır (Küçük, 2015). Henry Jenkins (2006) yöndeşme kavramını; belirli bir içeriğin çeşitli medya platformlarındaki akışını, birden çok medya endüstrisi arasındaki işbirliğini ve medya izleyicisinin aradığı eğlence deneyimi için farklı platformlara göç etmesi olarak tanımlamıştır. Bu noktada medya tüketicisi günlük içerikler arasında bağ kurmakta, dolayısıyla bir katılımcı kültürü oluşmaktadır. Yıllar boyu geleneksel televizyonun onlara sunduklarına muhtaç ve razı durumunda olan edilgen izleyici, artık dijital platformlar sayesinde kişiselleştirilmiş öneriler arasından seçmekte, seyir deneyiminden sonra geri bildirimde bulunmakta ve çoğunluğun beğenilerine göre talepte bulunabilmektedir. Lineer yayıncılığa, uzun içerik sürelerine, reklamlara ve film kuşaklarına alışkın BB (bebek patlaması) ve X kuşaklarının aksine özellikle Y ve Z kuşakları reklamsız, zamansız, sansüresiz ve yeni bölüm için 1 hafta daha beklemek zorunda olmadıkları bir yayın akışını tercih etmektedir.

İkinci sebep Netflix'in dünyanın en büyük, en çok abonesi olan ve en çok gelir sağlayan dijital içerik sağlayıcısı olması (Neumann, 2019) ve 190 ülkede yayımlanarak diğer uluslararası rakipleri (Amazon Prime, Hulu, HBO vb.) arasından liderliğini korumasıdır. Netflix, globaldeki abone sayısına 2021'in sadece 4. çeyreğinde 8.3 milyon yeni abone ekleyerek dünya genelinde 222 milyon aboneye ulaşmıştır (Gadgets 360, 2022). Netflix'in rakipleri ile globaldeki izlenme paylarında dair bir karşılaştırmaya rastlanmamış olsa da Nielsen'in ABD özelindeki araştırmasına bakıldığında Netflix 2022 yılında %6,4 izlenme payı ile rakiplerini geride bırakmaktadır (Netflixinvestors, 2022).

Tablo 1. ABD 2021-2022 SVoD Share Analizi

Üçüncü ve son sebep ise Ocak 2020'den itibaren dünyaya yayılmaya başlayan Covid-19 salgını olarak belirtilebilir. Pandemi sonrası alınan önlemler kapsamında tüm dünyada kısıtlama ve karantina uygulamalarına gidilmiş, ilk önlemlerden biri olarak sinema salonları kapatılmıştır. Dolayısıyla sinema sektörü durmuş, stüdyolar beyaz perde için yeni prodüksiyonlar üretmeyi durdurmuş, haliyle endüstrinin

lokomotifi olan film festivalleri de düzenlenememiştir. Hem salon işletmecilerinin, hem prodüksiyon şirketlerinin hem de sinema seyircisinin olumsuz etkilendiği bu noktada dijital video platformları yeni prodüksiyonların yayımlanabildiği tek mecra haline gelmiştir. Ayrıca Netflix'in kendisi de bir stüdyo gibi hareket etmekte ve kendi iç yapımlarını üretmektedir (Hastings, 2020). Bunun dışında, karantina sonucu insanların ev içi aktivite arayışına girmesi, ekran başında bulunma sürelerinin uzaması SVoD denilen 'talebe bağlı video servisleri'ne yönelmelerine sebep olmuştur. Bu talep, bu platformların çeşitlenmesine, yaygınlaşmasına ve talep edilirliliğinin artmasına yol açmıştır (Uluçay & Zararsız & Aytekin, 2021). Netflix'in abone sayısı 2021'in 3. çeyreğinde 4,4 milyon artmışken 4. çeyreğinde 8,3 milyon artmıştır ve dünya genelindeki üye sayısı 222 milyona ulaşmıştır (Gadgets 360, 2022).

Bulgular

Netflix algoritması

Bilgi teknolojilerinin televizyon yayıncılığında kullanılmaya başlanmasıyla yayınlar da değişim süreci içine girmiştir. Bu değişim, televizyon yayınları ve televizyon izleme alışkanlıkları üzerinde dönüşümlerin yaşanmasına neden olmuştur (Küçük, 2015). İnternetin televizyon yayıncılığında etkin rol oynaması üzerine öncelikle televizyon içerikleri zaman ve mekândan bağımsız olarak internet üzerinden tablet veya bilgisayar aracılığıyla izlenmeye başlanmış, daha sonra internete özgü içerikler oluşturulmuş (Youtube örneği), en nihayetinde dijital yayıncılık sistemlerinin gelişmesiyle birlikte ise internet televizyonları günlük yaşamımızın bir parçası haline gelmiştir. Geleneksel televizyonun sanal modelinden ortaya çıkan yeni nesil yayıncılık günümüzde 3 farklı sistem üzerinden yapılmaktadır: Web TV, IPTV (internet protocol television) ve OTT (over the top) olarak sınıflandırılan sistemler talebe bağlı kültürün gelişmesini sağlamıştır. IPTV, televizyon kanallarının depolanan içeriklerinin özel atanmış geniş bant tabanlı bir ağ aracılığıyla iletilmesidir. Tivibu, Vodafone TV, Turkcell TV+ Türkiye'deki IPTV örnekleridir. Web TV, açık internet ara yüzü kullanılarak video içeriklerinin doğrudan kullanıcının cihazına gönderilmesi yoluyla yayın yapmaktadır (Rekabet Kurulu, 2017). İsteyen her birey kendi Web televizyonunu kurabilmektedir, yüksek maliyetli bir altyapıya ihtiyaç yoktur. Açılımı "kablo kutusunun en üstünde" anlamına gelen OTT ise video içeriğinin uydu ve kablo erişimi gerektirmeden direkt çevrimiçi olarak yayımlandığı sistemlerdir. "Talebe bağlı video servisleri" olarak da tanımlayabileceğimiz OTT sistemlere genel bir örnek olarak Apple TV, Netflix, Youtube, Playstore verilebilir. 3 farklı gelir modeli ile çalışan bu OTT'lerin bir kısmı "üyelik tabanlı gelir modeli" geliştirmiştir; Netflix, HBO, Amazon Prime gibi platformlar için kullanıcılar oldukları süreç boyunca aylık belirli bir mebla ödemektedir. Öte yandan reklama dayalı gelir modeli geliştiren OTT'ler, kullanıcılarından üyelik için bir ücret istemezken yayınları arasında atlama seçeneği bulunmayan reklamlar yerleştirmiştir. Hulu, Youtube, Spotify (ücretsiz versiyonu) bu modele örnektir. Üçüncü bir OTT modeli ise gösterilen/ indirilen içerik başına gelir elde eden modeldir; iTunes ve Google Play bu örneklerdendir.

Geleneksel televizyon yok olup internet yayıncılığına dönüşmemiştir ancak internet ve televizyon birbirine yakınsayarak internet tabanlı video platformlarını ortaya çıkarmıştır. Bu dijital çağın yeni medyası, post-modern bir tüketim aracı olarak talep edilen içerik türünü tespit etme ve fazlasını üretme kabiliyetine sahiptir. Bu türün ilk örneği; 1997 yılında ABD, Kaliforniya'da Reed Hastings ve Marc Randolph tarafından bir DVD kiralama şirketi olarak kurulan Netflix'tir (Netflix, 2022). Şirket, DVD kiralama şirketi olarak çalışırken müşterilerine beğendikleri yapımların benzerini önerebilecekleri kategorilenmiş bir arşiv sunmaktaydı. 2007 yılında iş modelini tamamen değiştiren Netflix, internet üzerinden film yayınları yapmaya başlamış ve 2010 itibari ile Kanada ve Latin Amerika'ya açılmıştır. Günümüzde 190 ülkede yayım yapan Netflix, dünya çapındaki en yaygın kullanılan OTT olarak tanımlanmaktadır (Gadget 360, 2022). Netflix'e ilk abone olunduğunda en az üç içeriği beğenme zorunluluğu vardır ki burada Netflix'in algoritması devreye girerek seçilen içeriklere göre beğenileceği düşünülen yapımlar kullanıcıya sunulmaktadır (Can& Tanyeri, 2021). Bu algoritmanın arka planında, 1988 yılında yapay zekâ alanında Stanford Üniversitesi'nden MSCS diploması alan Netflix CEO'su ve kurucularından Hastings vardır. Reed

Hastings (2018), platformu ilk kurduğunda bu algoritmayı uygulayarak seyircinin platformdaki devamlılığını sağlamayı başardığını dile getirmiştir. Üyelerine sunduğu önerileri iyileştirmenin yeni yollarını arayan Netflix, 2006 yılında film derecelendirme tahminini geliştirmek adına 50,051 yarışmacının katıldığı bir yarışma düzenlemiştir. Makine öğrenimi ve veri madenciliği ile mevcutta var olan Cinematch adlı sistemlerinin doğruluğunu en az %10 arttıran ekibe 1 milyon USD ödül vereceğini açıklamıştır. 3 yıl sonra ödülü kazanan ekip Bellkor's Pragmatic Chaos (Buskirk, 2009) adlı bir algoritma geliştirmiştir. Netflix, tek başına bu algoritmayı kullanmamış olsa da nihai çözümün birçok bağımsız modelin bir araya getirilmesiyle elde etmiş bulunmaktadır. Burada toplulukların izleme alışkanlıklarını kullanarak reyting tahmini yapma, Netflix'in kişiselleştirilmesinin iyileştirilmesi ve tüketimi optimize eden bir sıralama işlemi harmanlanmıştır (Amatrian, 2013). Tüketimi optimize eden bir sıralama işlemi için en temel öğe popülerliktir, çünkü bir üyenin diğerlerinin izlediği içeriklere yönelmesi daha muhtemeldir. Ancak popülerlik kişiselleştirmenin tam tersidir; her popüler yapıyı sıralamak her üye için aynı öneri listesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Netflix, geliştirdiği algoritmada öneri sıralamasını popülerite ve kişiselleştirme arasındaki en optimize noktada yapmaktadır. Ayrıca bağlam, popülerlik, ilgi, kanıt, yenilik, çeşitlilik veya tazelik gibi faktörleri de hesaba katmaktadır. Netflix'in kullanıcıya öneride bulunmak istediği tüm farklı bağlamları desteklemek, bir dizi algoritma ve farklı türde veriler gerektirir. Daha fazla ve çeşitli veri kaynağına sahip olmak kullanıcı deneyimi ile ilgili yeni araştırma başlıklarını ortaya çıkarmaktadır.

Bireysel kullanıcıların beğenilerine uygun bir şekilde benzer nitelikte birçok içeriğin sunulması Netflix'in oyalayıcı ve dikkat dağıtıcı bir platform olduğunu göstermektedir (Aydın, 2019). Platformun öneri sistemleri, bir üyenin bir öğeyi seçme ve hizmete geri dönmek için bundan yeterince keyif alma olasılığını optimize etmektedir, bu yüzden kullanıcı derecelendirmeleri ve etkileşimlerinden içerik meta verilerine kadar mevcut tüm verileri kullanmaktadır. İzleyici yeni içerikler tükettikçe ve beğendikçe, platform bu talebe uygun benzer içerikleri iç yapımlar olarak üretmeyi veya benzer dış yapımları bünyesine katmayı amaçlamaktadır. Bu yaklaşımdan yola çıkarak, dünya genelinde 222 milyon aboneli ile talebe bağlı video servisleri arasında birinci olan Netflix'te son zamanlarda çok fazla post-apokaliptik türünde yapımların yer aldığı gözlemlenmiştir. Yapay zeka ile büyük veriyi işleyerek içerik hazırlayan Netflix algoritmasının hesapladığı toplulukların izleme alışkanlıkları ve aldığı kişiselleştirilmiş geri bildirimler ile bu yapımların türünden bu kadar çok örneğin Netflix'te tesadüfen yer almayacağı varsayılmaktadır. Bu çalışmada pandemi sürecinin post-apokaliptik kurgulara olan talepte etkisinin olup olmadığı Netflix Türkiye örneği üzerinden araştırılmıştır.

Post-Apokaliptik akım

Netflix'in algoritması göz önüne alındığında hangi içerik türlerinin giderek arttığı ve bize hangi talebin karşılandığına dair net bir fikir vermektedir. 2019 Aralık'ta ortaya çıkan ve 2020'de tüm dünyaya yayılan Covid-19 salgını sürecinde seyirci post-apokaliptik türdeki eserlere, film ve dizilere yönelmiştir. Washington Post'tan Travis Andrews'ın haberine göre (2020) Coronavirüs salgını Ocak ayında başladıktan sonra Steven Soderbergh'in 2011 yapımları *Salgın* filmi iTunes'da en çok kiralanan 10 film arasına girmiştir. Bunun yanı sıra AIDS salgını temalı, 1995 yapımları *Outbreak* filmi Mart 2020'de Netflix'te en çok izlenenlerde 9. sıraya yükselmiştir (Atasoy, 2020). Araştırmanın konusunu desteklemek için 01.01.2022'den itibaren 45 gün boyunca Netflix Türkiye'nin her hafta yayınladığı Top 10 listesi incelenmiş, mutlaka bir post-apokaliptik yapımların bu listede yer aldığı fark edilmiştir (*All of Us Are Dead*, *Mother/ Android*). Bulaşıcı hastalık ve kıyamet sonrası temalı yapımların arkasına rüzgârı alan Netflix, üst üste benzer içerikli yapımları üretmeye ya da satın almaya başlamıştır. 2022 Şubat ayı itibarıyla sadece Netflix Türkiye'de tam olarak 51 adet post-apokaliptik yapımların yer almaktadır.

Tablo 1. Şubat 2022’de *Netflix Türkiye*’de Yer Alan Post-Apokaliptik Yapımlar*

1. %3	19. Elysium Yeni Cennet	35. Salvation
2. 12 Maymun	20. Gerçeğe Çağrı	36. Sessiz Bir Yer
3. Aç Gözlüler	21. Hak Edenler	37. Silence
4. Alive	22. How It Ends	38. Snow Piercer
5. All Of Us Are Dead	23. I am Mother	39. Sound & Fury
6. Aşk ve Canavarlar	24. Into The Night	40. Terminatör Kurtuluş
7. Awake	25. La Valla	41. The Midnight sky
8. Ben Efsaneyim	26. Mad Max Fury Road	42. The Rain
9. Bird Box	27. Matrix	43. The Silence
10. Black Summer	28. Mother /Android	44. To The Lake
11. Blame!	29. Oats Studios	45. Tribes of Europa
12. Cargo	30. Ölümler Ordusu	46. Tükeniş
13. Cloverfield Paradoksu	31. Ölüm Günü Kan Bağı	47. Walking Dead
14. Daybreak	32. Ölümçül Deney (film serisi)	48. Yarının Sınırında
15. Destination IO	33. Resident Evil: Biohazard (dizi)	49. Z Nation
16. Dünya Üzerinde Son Çocuklar	34. Resident Evil: Vendetta (animasyon serisi)	50. Zamana Karşı
17. Dünyalar Savaşı		51. Zombieland
18. Dünya Savaşı Z		

*Yapım isimleri *Netflix Türkiye*’nin yayımladığı hali ile verilmiştir, çeviri yapılmamıştır. Devam filmleri olan seriler tek film başlığı altında gösterilmiştir.

Tablo 1’de dizi ve filmlerin yapım yılı dikkate alınmamıştır çünkü Netflix, eski yapımları da talebe bağlı olarak bünyesine ekleyerek yeniden vitrine koymuştur. Kahyaoğlu’na göre bir filmin izlenme macerası şu şekildedir: Film üretilir, sinemada gösterime girer, daha sonra dijital platformlarda gösterime girer, en son geleneksel televizyonlarda gösterime girer. Böylelikle o film izlenme macerasını tamamlar. Bir film, 2 sene içinde 100 milyon kişi tarafından izlendikten sonra tekrar gündeme gelene kadar çok fazla yeni izleyiciye ulaşamaz. Ancak bazı olaylar bazı filmleri yeniden gündeme getirerek yeniden izleme maceralarının içine sokar (A.B.K.; KG;2022). Netflix Türkiye’de, zombi salgını temalı 2013 yapımı Dünya Savaşı Z filminin Şubat 2022’de tekrar Top 10 listesine girmesi Kahyaoğlu’nun bu yaklaşımını kanıtlar niteliktedir.

Bir filmi bir türe göre sınıflandırmak görüldüğü kadar kolay değildir. Çoğu film, çeşitli türden öğeler içerecek ve bu nedenle net sınıflandırmayı sorunlu hale getirecektir (Pantzalis, 2001). Warshow (1971), filmleri türlere ayırmanın bir yolu olarak daha çok film endüstrisinin üretim süreci ve organizasyon yapısına ve izleyici beklentilerine odaklanır. Tablo 1’i oluştururken de Netflix Türkiye üzerinden tür araması yapılmış, post-apokaliptik ve distopik tür başlıkları altındaki filmler Curtis’in (2010) kıyamet-sonrası tanımına uygun olarak tespit edilmiştir. Curtis’e göre post-apokaliptik anlatı, yeryüzündeki insanlık neredeyse yok olduğunda ve kurulu sosyal düzen bozulduğunda kalan azınlıktaki insanların kaosta hayatta kalarak nasıl yeni bir başlangıç kurduğunu ele almaktadır. Tablo 1. için başlıklar altında sınıflanmış filmleri filtrelerken Warshow’un yaptığı üzere izleyicinin post-apokaliptik türden ne beklediğine odaklanarak konsept dışı kalmış yapımlar elenmiştir.

Bilimkurgunun alt türü olarak post-apokaliptik terimine ilk referans The Magazine of Fantasy and Science Fiction dergisinin 1970’teki sayısında yapılmıştır (Harris, 2016, s. 30). Post-apokaliptik kurguda, kıyamet gerçekleşmekte olan bir süreç olmaktan ziyade tarihsel olarak gerçekleşmiştir ve sağ çıkan bir grup insanın hayatta kalma dinamikleri işlenmektedir. Batı edebiyatındaki ilk kıyamet sonrası kurgu Mary Shelley’nin 1826’da yayımladığı The Last Man adlı kitabı olarak varsayılmaktadır. İlk Amerikan post-apokaliptik filmler 1933’te çekilen Deluge (Tufan) ve It’s great To Be Alive (Hayatta Kalmak Harika) isimli yapımlardır.

Bu ilk denemelerden sonra birinci post-apokaliptik dalga, II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1950'lerde ortaya çıkmıştır. Five (1951) ve The Flesh and The Devil (1959) gibi kıyamet sonrası filmler, "nükleer savaş sonrası yok olan dünyadan hayatta kalma" teması üzerine kurgulanmıştır. İkinci post-apokaliptik kurgu dalgası ise 2000'lerde, çeşitli çevresel, siyasi, biyogenetik ve ekonomik olayların sonucu olarak ortaya çıkmıştır: Yapay zeka teknolojisinin ucuzlaması, 11 Eylül saldırıları ve ardından gelen savaşlar; AIDS, SARS ve H1N1 gibi ölümcül virüsler; iklim değişikliği sonucu oluşan doğal afetler ve tüm bunların ardından gelen ekonomik krizler (Al-Aghberi, 2021). Bu noktada Topçu (2010, s.159), 11 Eylül saldırısının aslında Hollywood'un ABD'yi kaotik savaş alanına dönüştüren felaket klişesinin gerçeğe dönüşmesi olarak yorumlamıştır ve sonrasında üretilen Hollywood temsillerinin izleyiciyi hem yatıştırdığı hem de uyardığını belirtmiştir. Matrix Serisi (1999), Resident Evil (2002), 28 Days Later (2002), Dünyalar Savaşı (2005), Children of Men (2006), The Road (2009) ve gibi anlatılar sırasıyla yapay zeka istilası, virüs salgını, uzaylı istilası, kısırlık ve kuraklık temalarını işlemiştir. Bu durumda Moon'a göre (2014), kıyamet sonrası anlatılar hayali bir felaket olayını gerçekliğe yansıtarak içinde bulunulan çağın sorunlarının yeniden sorgulanabileceği kavramsal bir araç olarak işlev görmektedir.

Üçüncü post-apokaliptik kurgu dalgasının ise 2020'li yıllar olduğu iddia edilebilir. 2019 yılı sonunda başlayan Covid-19 virüsü salgınıyla birlikte kitleler tekrardan içinde buldukları felaketi tanımlayacak ve öngörecektir. Kahyaoglu'na göre; senaryo dediğimiz şey aslında öngörüdür. Fizikte "Bir insan ışık hızına ulaşırsa ne olur" sorusuna yapılan modellemeler de aslında senaryodur. Her türlü senaryo insanın iç dünyasına ve toplum içindeki yaşantısına dair öngörü yapabilmek, yaşadığımız şeyi anlamlandırabilmektir. 2019 sonunda birdenbire hiç hesapta olmayan bir salgın olduğunda insanlar ilk adımda bunu, "nereden geldi, nasıl oldu" diye anlamlandırmaya çalıştı. İkinci adımları ise öngörüdür bulunmak oldu. "Nasıl hayatta kalacağız, bu felaket ne kadar sürecek, aynı durumdaki karakterler hayatta kalmak için ne yapmış?". Bu iki duygu temel olarak bu filmlerin izlenme oranını arttırdı. Çünkü filmler bize koltukta otururken risk almadan katarsis yaşama imkânı sunmaktadır (A.B.K.; KG:2022).

Kıyamet sonrası hikayeler, organize medeniyetin yeniden inşasına veya yok edilmesiyle uğraşmaya odaklanırken, distopik anlatılar, genellikle yüksek düzeyde yapılandırılmış ama sorunlu devam eden toplumlarla ilgilenir (Eaton 2010). George Orwell'in 1984 kurgusu ya da Antony Burgess'in Otomatik Portakal romanı kontrol hükümetleri tarafından yönetilen distopik bir geleceği anlatırlar. Öte yandan post-apokaliptik hikaye denince akla gelen McCarthy'in Pulitzer ödüllü romanı Yol'da veya Jose Saramago'nun Körlük adlı eserinde birleşik bir toplum ya da bir hükümet yoktur, salgın /kıtlık sonrası kaos vardır. Bu noktada Combs (1993) post-apokaliptik ve distopik kurgu arasındaki farkın kontrol veya kaos temalarında yattığını söyler. Yine de her iki türün iç içe geçtiği yapımlar mevcuttur.

Post-apokaliptik türe ait yapımları büyük bir felaketten doğan geleceğin toplumunu gösteren bilim kurgu olarak tanımlamaktayız (Pantzalis, 2001). Öncelikle salgın, uzaylı istilası, kuraklık gibi bir felaket bildiğimiz toplumları kökten yok eder ve onu sistematik bir kaosa dönüştürür. Bu eserlerde hayatta kalan grubu ya da toplumu yöneten erk farklı biçimlerle mevcut tehlike ile savaşırken ayrıca birbirleri ile güvenlik, yiyecek veya barınak için mücadeleye girerler. Birçok anlatıda bu yönetimler düzeni sağlamak adına totaliter, hukuksuz ve adaletsiz olarak işlemektedir, gözetim toplumları oluşmaktadır. "Türler arası yapımlar" ise bu noktada yaratılmaktadır. Kıyamet sonrası kaostaki toplumu disipline sokmak isterken yapımların türü post-apokaliptikten distopiğe kaymaktadır. 2013 yapımı Snowpiercer filmi post-apokaliptik ve distopik türlerinin iç içe geçtiği yapımlara bir örnek olarak gösterilebilir. Küresel ısınma sonucu dünyanın 2. buzul çağına girmesi neticesinde donmamak için durmadan hareket eden bir trende geçen hikâye, vagonlar arası sınıfsal farklılıkları ve totaliter yönetimi anlatmaktadır.

Kıyamet sonrası anlatılar, modern dünyadan kaçışı ve hayatta kalma fantezisini sağlayan bir ortamdır. Bu senaryoların altında yatan duygunun, büyük bir felaketin akabinde hayatta kalma ve yenilenme olduğunu göstermektedir. Post-apokaliptik örgüde 3 bileşen tespit edilebilir: felaketin gerçekleşmesi, kaosta hayatta kalma ve yeniden inşa. Dolayısıyla post-apokaliptik senaryo sadece felaketin nihai olduğunu hatırlatmakla

kalmaz, aynı zamanda şimdiki zamanın hayal kırıklıklarının silinmesine ve alternatif bir dünyanın ortaya çıkmasına izin verir. Bu noktada Lisboa (2011) “yeni bir başlangıç beklentisiyle güverteyi temizlemek” için kıyamet senaryolarının hem korkuyla hem de ümitle izlendiğini belirtmektedir. Harris (2016) ise post-apokaliptik senaryoların “yıkım, yeniden inşa ve küllerinden doğma” geçişlerini temsil ettiğini ve bu temanın Amerikan ulusal kimliğinin bir parçası olduğunu iddia etmektedir. Nitekim, Amerika’ya ilk ulaşan beyaz kolonilerin ardından pek çok yerli, hem hastalıklar hem de katliamlar sebebiyle ölmüştür. Tüm bu yıkımların ardından bölgede ABD kurulmuştur (Boz & Takımcı, 2019). Amerikan sinemasındaki post-apokaliptik yapımların bir kısmında da ABD’nin kuruluşuna göndermeler yapılmış; Yarından Sonra, Walking Dead ve Falling Skies gibi yapımlarda “Biz de kurucu babalarımız gibi Amerika’yı yeniden inşa edeceğiz!” söylemlerine yer verilmiştir.

Bir sanat dalı olan sinemayı, bir bilim dalı olan psikoloji ile karşılaştırmak doğru gözükme de iki ayrı alan gibi görünmelerine rağmen birey davranışlarına odaklanma noktasında önemli bazı benzer özellikler gösterirler ve birbirlerinden beslenirler. Gençöz’e göre (2009) sinemanın hedefi bireylerin davranış ve alışkanlıklarını öznel yöntemlerle ve görsellik üzerinden anlatmak iken psikolojinin amacı bunları bilimsel yöntemlerle açıklamaktır. Pandemi sürecinin seyircide hangi içgüdüğü tetiklediği ve hangi duygu durumunun post-apokaliptik türündeki filmlere yönlendirdiği sorulduğunda Baysal, bu tür yapımların her dönem olduğunu ancak insanın felakete dair anksiyetesinin ve bununla ilgili oluşabilecek savunma mekanizmasının bu talebi tetikleyebileceğini belirtmektedir (S.U.B.; KG; 2022). Bireylerin felaket dönemlerinde uyanışa geçen hayatta kalma içgüdüğü, aynı şekilde post-apokaliptik yapımları izlerken de uyanmaktadır. Bu uyanışı ekran başından, konfor alanından yaşamak istemesi, duygu durumunu felakete hazırlamak için olabilir. İkinci bir ihtimal ise “kıyametin ön gösterimini” izledikçe daha kötüsü de olabilirdi diye düşünerek rahatlama sağlamak istemesi şeklinde yorumlanabilir. Öyle ya da böyle, kriz dönemlerinden sonra kıyamet sonrası türlerine olan ilginin arttığı yadsınamaz bir gerçektir. The Guardian yazarı John Self’e göre (2020) koronavirüs salgını distopik bir romanda yaşıyormuşuz hissiyatı uyandırmaktadır. Okuyucuların salgın temalı anlatılara yönelmesi ve içinde bulunduğumuz yeni dünyayı anlamlandırmaya çalışması sürpriz değildir (Atasoy, 2020). Öte yandan Balkaya bu fikrin tam tersinin de mümkün olabileceğini iddia etmektedir. “Distopik filmlerin birçoğu seyirciyi insanlığın sonuna hazırlar, bu anlamda kurgusalılıkta can bulan bu fantezi dünyası günümüz dünyasında fiziki bir anlamda gerçekleşmiştir. Sinema dünyası olarak yaratıcı süreçte bir nevi distopik fantezilerin gerçekliğine şahit olduk” diye belirtmiştir (C.B.; KG; 2022).

Bir sonraki adımda, kıyamet-sonrası anlatılarda “doğaya dönüş” hissiyatının işlendiği görülmektedir. Anlatılarda, dijital çağın imkanlarından kopan insanoğlu hayatta kalmak için şehirlerden uzaklardaki sığınaklara yerleşmektedir. İnsanların kendi suyunu taşıdığı, kendi gıdasını yetiştirdiği kabile düzenine geri döndüğü senaryolar, büyük şehirdeki izleyicinin doğaya dönüş özlemini, ona katarsis yaşatarak gidermektedir. Martin’e göre (2019) yapımcılar, filmlerdeki anlatılar aracılığıyla izleyicinin rahatlmasına yardımcı olabilmektedir. Ancak post-apokaliptik yapımların, felaket dönemlerinde fazlasıyla talep görmesinin ardında izleyiciyi aslında travmatize edebileceği gerçeğini de göz ardı etmemek gerekir. Bu noktada Kahyaoğlu önemli olanın doz olduğunu belirtmektedir. Sinemanın gerçekte bir afyon etkisi yarattığını, dolayısıyla fazla dozun izleyiciyi travmatize edebilirken doğru dozun izleyiciye katarsis yaşatabileceğini ifade etmektedir (A.B.K.; KG;2022).

Sonuç

Post-apokaliptik anlatı, yeryüzündeki insanlık büyük oranda yok olduğunda ve kurulu sosyal düzen bozulduğunda insanların kaosta hayatta kalarak nasıl yeni bir başlangıç kurduğunu ele almaktadır. Bu türdeki anlatılar 1900’lerden itibaren hep var olmakla birlikte bilhassa kriz dönemlerinde sayılarının daha da fazla arttığı gözlemlenmiştir. Post-apokaliptik akımlar 3 ayrı döneme ayrılmış; ilk dalga II. Dünya Savaşı sonrası, ikinci dalga 2000’lerde, 11 Eylül saldırıları, AIDS, SARS ve H1N1 salgınları ve iklim krizleri sonucu, üçüncü dalga ise 2020’lerde, Covid-19 dönemi salgın sonucunda ortaya çıkmış olarak

yorumlanmıştır. Witte'in belirttiği gibi (1941) bir dönemin anlatıları, muhakkak o dönemin sosyal, ekonomik ve siyasi olayları çerçevesinde şekillendirilir. 2022 yılı için bu anlatıları hem edebiyat hem de sinema olarak açabiliriz.

Özellikle son zamanlarda post-apokaliptik anlatılara olan ilginin hızla arttığı gözlemlenmiştir ve çalışmamızda bu artışa Covid-19 pandemisinin etkisi olup olmadığı Netflix örneği üzerinden araştırılmıştır. Örneklem olarak bilhassa Netflix'in seçilmesinin nedeni 2022 Şubat ayı itibarıyla globalde 222 milyon abonesi ile OTT piyasasında lider olmasıdır. Araştırmanın yapıldığı tarihte, Netflix Türkiye'de 51 adet post-apokaliptik yapım olduğu ortaya çıkmıştır. Covid-19 pandemisi başladığından beri Netflix'in yayımladığı Top 10 listeleri incelenmiş, her listede muhakkak bir ya da birkaç post-apokaliptik yapımın yer aldığı gözlemlenmiştir. Bilhassa 1995 yapımı *Outbreak* ve 2013 yapımı *Dünya Savaşı Z* gibi yeniden gösterime sokulan yapımların Netflix'te en popüler listesine girmesi göze çarpan bir talep olduğuna işaret etmektedir.

Bu noktada Netflix algoritmalarının hangi içeriklerin servis edileceğini; üyelerinin hangi türleri beğeneceğini düşündüğüne ve çoğunluğun talep ettiği özelliklere göre belirlediğinin altını çizmek gerekmektedir. Netflix'in algoritması, kişiselleştirme ve tüketim optimizasyonu arasındaki en efektif seviyede bir sıralama işlemi yapmaktadır. Popülerlik, ilgi, yenilik, çeşitlilik, kullanıcı derecelendirmeleri ve etkileşimleri, içerik meta verileri dahil tüm veriler bu algoritmanın bir parçasıdır. Böylelikle kullanıcıya hızlı tüketilen ve doyumsuzluk hissi veren, "fast-foodvârî" (Can & Tanyeri, 2021) içerikler sunmaktadır. Dolayısıyla bir yapım türünün Netflix'te ne sıklıkta yer aldığı, hangi talebin karşılandığına dair bize somut bir fikir vermektedir. Platform, özellikle toplumun ihtiyacı olan duyguya uygun yapımları yayına koymaktadır. Bireylerin özellikle felaket dönemlerinde post-apokaliptik türe yönelmesinin ardındaki belirli psikolojik güdüler incelendiğinde; felakete hazırlık, daha kötüsü olmadığı için katarsis yaşama, doğaya dönüş özlemini giderme veya benzer durumdakilerin yol haritasını öğrenme gibi amaçlarla kıyamet sonrası anlatılara yöneldiği varsayılmaktadır.

Post-apokaliptik kurguların arz talep durumunun olağanüstü zamanlardaki görünümüne tespitine yönelik çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı ümit edilmektedir. Çalışma sonunda bir öneri olarak ileride yapılacak benzer çalışmalarda, disiplinlerarası bir yaklaşımla hangi izleyici kitlesinin hangi tür yapımları, hangi psikolojik veya sosyal sebeplerle talep ettiğinin araştırılması öngörülebilir.

Kaynakça

- Al-Aghberi, M. A. (2021). Pandemic apocalypse in between dystopias: Observations from post-apocalyptic novels. *angles. New Perspectives on the Anglophone World*, (12).
- Amatriain, X. (2013). Big & personal: data and models behind netflix recommendations. international workshop on big data, streams and heterogeneous source Mining: Algorithms, systems, Programming Models and Applications, pp. 1-6.
- Andrews, Travis M. (19.03.2020). "Sure, binge 'Contagion' and other pandemic movies right now. But their creators urge you to watch with caution." *Washington Post*.
- Atasoy, E. (2020). Spekülatif kurguda salgın teması. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 60(2), 672-685.
- Aydın, Ş. O. (2019). Yeni izleme biçimleri ve Netflix içerikleri: Ritzer'in McDonalddlaşma tezi ekseninde bir değerlendirme. *Journal of International Social Research*, 12(63).
- Berg, B. L. & Lune, H. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Çev. H. Aydın. Konya: Eğitim Kitabevi.
- Bilgin, N. (2014). *Sosyal bilimlerde içerik analizi teknikler ve örnek çalışmalar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Boz, M. & Takımcı, D. (2019). Amerikan post-apokaliptik bilimkurgu sinemasında kıyamet ideolojisi (1924-2000). *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (31): 377-403.
- Can, E. N. & Tanyeri Mazıcı, E. (2021). Postmodern tüketim ve dijital ortama yansımaları: Netflix üzerine bir değerlendirme. *Selçuk İletişim*, 14(2): 832-858.

- Combs, J. (1993). 'Pox-eclipse now: The dystopian imagination in contemporary popular movies'. C. Sharrett (ed), *Crisis cinema: The apocalyptic idea in postmodern narrative film içinde* (110-135 ss.). Washington, D.C.: Maisonneuve Press.
- Deloitte. (2021). Digital Media Trends. 15th Edition.
- Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (1998). *The lanscape of qualitative research: Theories and issues*. Thousand Oaks: Sage.
- Eaton, L. (2010). Post-apocalyptic Narratives. *Encyclopedia of Comic Books and Graphic Novels*, Vol. 1 A-L. *Gadgets* 360, (2022, 21.01). Netflix Adds 8.3 Million users Worldwide. <https://gadgets.ndtv.com/entertainment/news/netflix-q4-2021-earnings-report-subscriber-growth-low-8-3-million-users-october-december-squid-game-ozark-2720942>
- Gençöz, F. (2009). Sinema ve psikoloji. *E-Sekans Dergisi*, 1: 16-22.
- Geray, H. (2003). *İletişim ve teknoloji: Uluslararası birikim düzeninde yeni medya politikaları*. Ankara: Ütopya Yayınevi
- Harris, E. A. (2016). The Post-Apocalyptic Film Genre in American Culture: 1968–2013 (Doctoral dissertation, Department of History of Art and Film).
- Hastings, R. (2018, 4). Netflix' eğlence sektörünü nasıl değiştirdi ve nereye gidiyor? (C. Anderson, Röportaj Yapan) 27.01.2022 tarihinde https://www.ted.com/talks/reed_hastings_how_netflix_changed_entertainment_and_where_it_s_headed?language=tr adresinden alındı
- Hastings, R. (2020, 9). Netflix'in başarısının 3 sırrı (C. Anderson, Röportaj Yapan) 27.01.2022 tarihinde https://www.ted.com/talks/reed_hastings_3_secrets_to_netflix_s_success adresinden alındı
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (15): 170-189.
- Küçük, B. (2015). *Televizyon izleme pratiklerindeki dönüşüm: Türkiye'de IPTV ve Tivibu örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (İstanbul Ticaret Üniversitesi).
- Lisboa, M. M. (2011). *The end of the world: Apocalypse and its aftermath in western culture*. Cambridge: Open Book Publishers.
- Martin, G. N. (2019). (Why) do you like scary movies? A review of the empirical research on psychological responses to horror films. *Frontiers in Psychology*, 10: 2298.
- Merriam, S. B. (1988). *Case study research in education: A qualitative approach*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Moon, H. (2014). *The Post-Apocalyptic Turn: a Study of Contemporary Apocalyptic and Post-Apocalyptic Narrative*. University of Wisconsin-Milwaukee. Theses and Dissertations 615.
- Netflix. (2022, 11.02). Netflix hakkında. 11.02.2022 tarihinde <https://about.netflix.com/tr> adresinden alındı
- Pantzalis, J. (2001). The semiotics of consumption in post-apocalyptic movies. *Asia Pacific Advances in Consumer Research*, (4): 23-27.
- Self, J. (2020, 19.04) Why people are returning to pandemic fiction to help process the Covid 19 crisis.
- Van Buskirk, E. (2009, 21.09) Bellkor's pragmatic kaos wins \$1 million Netflix prize by mere minutes.
- Wach, E. (2013). Learning about qualitative document analysis.
- Warshow, R. (1971). *The Immediate Experience*. New York, Antheneum.
- Witte, W. (1941). *The sociological approach to literature*. The Modern Language Review 36.1
- Yin, R. K. (1994). *Case study research: Design and methods*. Thousand Oaks: Sage
- Yurdakul, Ş. (2019). Kültür endüstrilerinin yaratılmasında dijital medyanın rolü. *Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi*, (14): 44-56.
- Görüşmeler:**
- A.B.K.; KG; Aybars Bora Kahyaoğlu, kişisel görüşme, 02.02.2022 tarihinde yapıldı.
- C.B.; KG; Canol Balkaya, kişisel görüşme, 12.02.2022 tarihinde yapıldı.
- S.U.B.; KG; Psikiyatrist Uzm. Dr. Sevda Uyar Baysal, Kişisel görüşme, 05.02.2022 tarihinde yapıldı.

Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi

Abant Journal of Cultural Studies

2022, 7(13): 70 – 75

Kitap incelemesi: Zanaatkar – Richard Sennet

Book review: The Craftsman – Richard Sennet

Sezin Eryılmaz¹

Geliş Tarihi (Received): 06.10.2021

Kabul Tarihi (Accepted): 28.12.2021

Yayın Tarihi (Published): 30.04.2022

Öz: Değişen teknoloji ve gelişen endüstri, gündelik yaşam dinamiklerinde kültürü, kimliği, estetik anlayışı, sosyal değerleri, tüketim alışkanlıklarını değiştirmekle kalmayarak; toplumsal ilişkileri, insan-üretim ilişki sürecini, kişilerin beceri ve yetkinlikleri çerçevesinde de hatırı sayılır bir etkide bulunmuştur. Bu etkilerin maddi kültür bağlamında incelendiği birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan biri olan “Zanaatkar” da Richard Sennet maddi kültürün teknik bilgi ve beceri eksenindeki ilişkisini irdeler ve insanların imkânlar ve zorluk dâhilinde neleri yapabilme kabiliyetine sahip olduğunun kapsamlı bir portresini geçmişten günümüze irdelemektedir. Bu makalede Sennet’in “Zanaatkar” adlı kitabının eleştirel okumasının sunulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sennet, Zanaatkar, Maddi Kültür, Tasarım

&

Abstract: Changes in technology and industry affect not just daily life dynamics such as culture, identity, aesthetic understanding, social values, and consumption patterns, but also social interactions, the human-production relationship process, and people’s skills and abilities. Many research has been conducted to investigate these impacts in the context of material culture. Richard Sennet investigates the relationship between material culture and technical knowledge and skill in “The Craftsman,” one of these works, and paints a detailed portrayal of what individuals are capable of doing given the limitations and challenges of the past and present. In this article, it is aimed to present a critical reading of Sennet’s book “The Craftsman”.

Keywords: Sennet, Craftsman, Material Culture, Design

Atf/Cite as: Eryılmaz, S. (2022) Kitap incelemesi: Richard Sennet- Zanaatkar, Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi, 7 (13): 70-75

İntihal-Plagiarizm/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/pub/akader>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2016 – Bolu

¹ Öğr. Gör., Haliç Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Endüstriyel Tasarım Bölümü, e-posta: sezineryilmaz@halic.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6034-5110

Zanaatkar- Richard Sennett, Üçüncü Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, Çevirmen: Melih Pekdemir, 381 sayfa.

Günümüzün önemli sosyal bilimcilerinden biri olan Sennett, Newyork Üniversitesinde sosyoloji profesörüdür. Kapitalist kültürünün dönüşümü, kamusal ve sosyal alanların dönüşümleri, yeni kapitalist kültür üzerine birçok eseri bulunmaktadır. Zanaatkar adlı eserinde esnek üretimin insanların üzerinde etkisini çok yönlü bir perspektifte incelemiştir.

Dünyada endüstrinin ivmelenecek ilerlediği, yapay zekâ, siber sistemler, insansız teknolojilerinin üretim ve geliştirme sürecinde, tüketicilerin ihtiyaçlarını maksimum kar ve verimlilikte karşılamak için oluşan rekabette; esnek üretim tarzına geçiş, insanların çalışma biçimini değiştirdiği kadar davranış biçimini de değiştirmiştir. Belirli bir maddi kültür üreten kişi olarak tanımlanan zanaatkâr için emek, ortaya çıkardığı ürünün nasıl ve neden yapıldığı arasındaki bağı kurabilmesiyle bir bağlam kazanmaktadır ve bu bir manada da kaliteyi oluşturur. Sanayi devrimi sonrası kalitenin önemini hacme bırakması esnek üretim tarzının getirdiği esnek çalışma koşulları, kısa vadeye odaklı bir iş gücü anlayışı aslında beraberinde birçok sorun da getirmiştir. Bu sorunlardan biri zanaatkârlığın kelimelerle ifade edilemeyen örtük bilgi birikimi ve asırlardır bir alışkanlık haline gelen binlerce gündelik pratiğin, jestin ve hareketin kaybıdır (Sennett, 2019: 104). Bunun nedeni zanaatkârın yuvası olarak tanımlanan atölyelerin lonca sistemine bağlı olarak faaliyetlerini teknik olarak sürdürmesinden öte yuva olarak tanımlanan bu atölyelerin kurulu bir istikrarı da ima etmesinden gelmektedir (Sennett, 2019: 75). Atölye kan bağına sahip olması şart olmayan bir aile sıralaması üzerinde yükselmiş; usta zanaatkâr, kendi altında çalışan ve bir kan bağına bulunmadığı kalfalar ve çıraklar karşısında yasal açıdan ebeveyn statüsüne sahip olmuştur (Sennett, 2019: 86). Atölye, kişinin hem ekonomik hem de toplumsal saygınlığını kazandığı yerdir. Loncalarda bilginin nesilden nesile aktararak gelecek kuşaklarda yaşatılması amaçlanmış ve bu bilgilerin loncanın ekonomik gücünün kaynağı olması hedeflenmiştir (Sennett, 2019: 78).

Sanayi devriminden itibaren tüm süreçlerin yerini makinelerin almasının getirdiği standartlaşma ve rekabet üzerinden tanımlanan bir çalışma stili zanaatkârın bilgi transferini de engelleyerek, aynı zamanda pratik kaybına sebebiyet vermiştir. Sosyolog Sennett, "Zanaatkâr" adlı bu eserinde bahsedilen bu pratik kaybının zamanla hangi aşamalardan geçerek dönüştüğünü, bu dönüşümün sadece iş yaşamını değil, toplumsal yaşantıyı da etkilediğini belirtmektedir. Tüm bu etkilerin felsefi, tarihsel arka planlarını da irdeleyerek, bu durumun sosyolojik, ekonomik ve politik sonuçlarını da inceleyerek, araştırma ve gözlemlerini okuyucuyla paylaşmaktadır.

Maddi kültür üçlemesinin ilk kitabı olan Zanaatkârda Sennett, okuyucuya temel olarak insanların imkânlar ve zorluk dâhilinde neleri yapabilme becerisine sahip olduğunun kapsamlı bir portresini sunmayı amaçlamaktadır. Kitap, Zanaatkârlar, Zanaat ve Zanaatkarlık bölümleri olmak üzere üç ana bölüme ayrılmıştır. Yazar kitaba; aynı zamanda hocası olan Arendt'in İnsanlık Durumunda açıkladığı; insanlık durumunun yapı taşı olarak oluşturan insan emeği, eylemi ve işine dair çözümlemeleri yapmak için kullandığı kavramlardan ikisi olan Animal labores [çalışan hayvan] ve Homo faber [araç yapan insan] arasında çizdiği ayrımın yanlışlığından yola çıkarak okuyucuyu, beraber akıl yürütmeye ve tartışmaya davet ederek başlamaktadır. Arendt'in savunduğunun aksine Animal labores'e hak ettiği değeri vermeyi çalışan Sennett, Homo faber'in çalışan yararlı kadın ve erkeği küçümsediğini (Sennett, 2019: 19), Animal labores'in Homo faber'e kılavuzluk edebileceğini (Sennett, 2019: 20) savunmaktadır.

Ekonomik sermayeden ziyade sosyal sermayeye dayalı, öğrenimden daha çok el becerisi ve yetkinlik gerektiren meslek olarak tanımlanan zanaatkâr; Sennette daha çok bilişsel, zihinsel ve ontolojik süreçlere odaklanarak çok daha geniş perspektiften ele alınmaktadır. Sennete göre zanaatkâr; iyi bir iş çıkarma hedefiyle kendini işine adanmış bir insan ve insanlık durumunun temsilidir (Sennett, 2019: 32). Bu açıdan bakıldığında zanaatkâr alışlageldiği üzere bir marangoz olduğu gibi aynı zamanda laboratuvar teknisyeni, bir müzisyen, bir şair, bir mimar, bir mühendis de olabilmektedir. Tüm bu zanaatkârları zanaatkâr yapan ortaklık, yüksek derecede gelişmiş bir beceri üzerine kurulması (takriben on bin saat) (Sennett, 2019: 33),

pratik bilgileri örtük bilgiye dönüştürerek (Sennett, 2019: 70) karşılaştığı sorunlar karşısında tamir yeteneğini etkili bir şekilde kullanabilmesinde yatmaktadır. Yazarın savunduğu açıdan; orta çağ zanaatkârı, günümüz zanaatkârının hem kardeşidir hem ona yabancısıdır (Sennett, 2019: 88). Bunun nedeni Orta çağ lonca sisteminde işinin gerekliliklerini yapan zanaatkârla, çağımızın değişen ekonomik, teknolojik, sosyolojik koşullarında işinin gerekliliklerini yapmaya çalışan zanaatkârın karşılaşabileceği sorunların farklılaşmasında yatmaktadır.

Bu sorunlardan birincisi iyi çalışmalarını için insanları teşvik eden kuruluşların çabalarından kaynaklı sorunlardır. İyi bir iş çıkarma niteliğinin içi boşalttığına, zanaatkârın da ortaya koyduğu işin tatmin edeceği olmadığı Sovyet dönemi inşaat ustaları örneği açısından verilmektedir.

Diğer bir sorun ise becerinin geliştirilmesi sürecinde yaşanmaktadır. Modern teknolojinin kafa ve eli birbirinden ayırması neticesinde CAD (Computer-Assisted Design) programlarının yaygınlaşması zanaatkârda zihinsel bir tahribata yol açmaktadır (Sennett, 2019: 72), çünkü bu programlar zanaatkâra bağlantısal ve tamamlanmamış deneyimler yaşatmaya sebep olmakta ayrıca bir şeyin düşüncesi, bu şey inşa edilmeden önce zanaatkârın zihninde tamamlanmış olduğundan (Sennett, 2019: 59) ötürü zanaatkârın yaşadığı gerçeklikle arasında kopukluk olmakta ve bu durum tasarım kaynaklı sorunlara yol açmaktadır. Sennett düşüncelerini desteklemek için MIT (Massachusetts Institute of Technology) de bir mühendisin yaptığı çalışmalardan, başarılı Mimar Renzo Piano'nun çalışma tarzından örnekler vererek yararlanmaktadır. Sennett'in düşüncesine benzer bir yaklaşım da İtalyan mimar ve kuramcı Belardi de görülmektedir. Belardi, "Mimarlar Neden Hala Çiziyor?" adlı kitabında eskizin, fikri somut hale getiren bir performans ya da oluşum olarak görülebilecek dinamik bir eylem türü olduğundan bahsetmektedir. Bu eylemin nihayetinde ortaya çıkan sonuç ise ruh ve emekle bütünleşir. Eskiz sürecinin unsuru olan doğaçlamalar, denemeler, düzeltmeler, hatalar, yanlışlar aynı zamanda kişinin kendi keşfine giden yolu da yol açar (Belardi, 2019). Zanaatkâr da çözümü keşifte bulur, bu keşfin sonucunda deneyim kazanır (Ruskin, 2005, 2007). Portekizli Mimar Alvaro Siza da (http. 2) Belardiye benzer bir yaklaşımla el çizimini savunarak, serbest el eskizini somutlaşmaktan başka yolu olmayan bir akışa benzetmektedir. Alvaro Siza'ya göre eskiz, kendiliğinden, doğal bir süreç olarak bir anda; anlık ortaya çıkar, eskiz sabit değildir, zamansızdır ve bu sebeplerden dolayı önemlidir.

Son sorun ise kalite ölçümleri arasındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır (Sennett, 2019: 72). Bir şeyin nasıl yapılması gerektiği ile o işin ne işe yaradığı arasındaki fark; doğruluk ile işlevsellik arasında bir çatışma doğurmaktadır. Taylorist-Fordist bir yaklaşım ile parçalara bölünmüş, basitleştirilmiş bir üretim sürecinde kimsenin ne ürettiğini tam olarak bilemediği ve bunun sonucunda emeğe yabancılaşıldığı bir durum söz konusudur. Bir üretim bandından en kısa zamanda ortaya çıkan, birbirinin aynısı binlerce nesnenin, mümkün olduğu en kısa sürede kullanıma sunulması işlevselliği göstermektedir. Her zanaatkârın içinde var bulunduğu düşünülen işini doğru bir şekilde tamamlama dürtüsü ve mükemmel yapma konusundaki takıntısı ise doğruluk olarak aktarılmaktadır. Zanaatkârın işini 'doğru' bir şekilde yapmasının sonucu olarak bahsedilen bu kısa zamana uymaya zorlanmak kuşkusuz ki birtakım zorluklara yol açmaktadır. Zanaatkârın aslında zamana yayarak, bir ritim dâhilinde, sürekli pratik yaparak adım adım oluşturduğu kendi üretim biçimini değiştirmeye itilmesi zanaatkârın zıt yönleri çeşitlendirilmesine sebep olmaktadır. Bu kısa zamanı sağlayan makineler, zanaatkârın büyük bir pratik ve süre harcayarak edindiği becerisini değersizleştirerek, vasa dayalı saygınlığın azalmasında etkili olmuştur (Marx, 2009: 356).

Zanaatkârın üretim sürecinde karşılaşabileceği sorunlara yönelik çözüm ise yazara göre, zanaatkârın dirençle başa çıkabilme kabiliyeti ve muğlaklıkta yatmaktadır. Direnç karşısında üretken bir tavır oluşturabilmenin, dirençle başa çıkabilmenin Sennett açısından üç yolu vardır; bunlardan ilki bir sorunu farklı karakterle yeniden şekillendirme olarak ifade edilmektedir, çünkü kesin olarak tanımlanmış pek çok sorun kişinin gözünde imkânsız olarak görünür (Sennett, 2019: 278). Bir soruna farklı açılardan bakarak, sorunu yeniden formatlayabilmek zanaatkârın sorunu çözmesine yardımcı olabilmektedir. Sennett'in bu fikrinin yansımaları genelde inovasyon alanında kullanılan ve ismi TRIZ (Yaratıcı Problem Çözme Becerisi) olan yaklaşımda da görülmektedir. Bu yaklaşımda bir problemi oluşturan teknik çelişkiler

tanımlanır, tanımlanan bu teknik çelişkiler TRIZ çelişki matrisi temel alınarak değerlendirilir ve problemin çözümü için bir yol haritası oluşturulması amaçlanır (Durgun, İ ve Doruk, E). Bu çelişkiler aslında Sennett'in bahsettiği dirençlerdir, matrisin bu değerlendirmesi ise probleme farklı açıdan bakmaya yardımcı olarak, sorunu farklı karakterle yeniden şekillendirmeyi sağlamaktadır. İkinci yol ise sabırdır, iyi bir zanaatkârın sabrı, bezdirici bir işle uğraşma kapasitesine işaret etmektedir (Sennett, 2019: 279). Zaman içinde geliştirilebilen ve öğrenilebilen bu beceri sayesinde zanaatkâr davranışını yeniden düzenleyebilmektedir. Son yol ise dirençle özdeşleşmektir. İyi bir zanaatkârın uyguladığı özdeşleşme seçicidir yani zor bir durumda en fazla affedici unsuru bulmaya yöneliktir (Sennett, 2019: 280). Dolayısıyla zanaatkârın sorunlarla başa çıkabilme kabiliyeti sorunlarla mücadele içinde olma anlamı taşımamakta yeri geldiğinde sorunla özdeşleşme yetisinin olmasına dayanmaktadır. Sennett'in tabiriyle 'Güçlüğü nerede yattığını aklın gözüyle görebilmek' tir (Sennett, 2019: 290).

Sorunlara yönelik çözümün ikinci ve son faktörü olan muğlaklık ise, zanaatkârın bazı şeyleri belirsiz hale getirebilme başarısı ile ilgilidir (Sennett, 2019: 291). Muğlaklık, düşünmeksizin yaratılabildiği gibi, planlanmış da olabilmekte, merakı teşvik edebilmekte, elle tutulabilir bir farklılık oluşturabilmektedir (Sennett, 2019: 291- 294). Bu durumu, tasarımın üç düzeyde yapılması gerektiğini savunan Norman da (2017) desteklemektedir. Üç düzeyden biri olan, Norman'ın davranışsal tasarım düzeyi olarak adlandırdığı kavram, Sennett'in savunduğu muğlaklıkla örtüşmektedir. Norman'a göre de bir ürünün fonksiyonları, kullanımındaki verimlilik ve kullanıcıda oluşturduğu karışıklık, karmaşıklık hissi ve kullanıcının bu hisleri yönetebilmesinden dolayı kullanıcının kendisini yetkin hissedip, duyduğu doyum ve rahatlamayı beraberinde getirmektedir. Kullanıcının; üründe bir şeyler çözümlediği, beceriye dayalı bir davranış geliştirdiğinin hissi kullanıcının ürünle kurduğu bağı da bir o kadar güçlendirmektedir. Bu sebeple tasarımcılar, kullanıcıların bu beklentilerine yönelik duygularını karşılayabilecek oranda tasarımlarında bu hissi yaratmayı amaçlamalıdır.

Zanaatkârın karşılaşılabileceği/karşılaştığı sorunlar ve bu sorunlara çözüm önerilerinin neler olabileceği maddeler halinde irdelendikten sonra zanaatkâr çerçevesini tam olarak oluşturabilmek adına belki de en başa dönüp, en temel soruyu sormak gerekir: peki, iyi bir zanaatkârı zanaatkâr yapan nedir? Sennett bu sorunun cevabını ararken cevabı iki temel faktöre ayırmaktadır. Bunlardan birincisi zanaatkârın iyi iş yapma arzusu; ikincisi de iyi iş yapmak için gerekli yeterliliklerdir (Sennett, 2019: 303). İyi bir iş yapma arzusunu zanaatkârın kalite konusundaki motivasyon ve tutkusu belirlemektedir. Toplumsal koşullar da bu motivasyonu şekillendirir (Sennett, 2019: 304). Japonya'ya baktığımızda kalite, üretim yönetimi ve teknikleri konusunda başarısının altında da bu motivasyon ve tutkunun yattığı görülmektedir. Geliştirdikleri Tam Zamanlı Üretim (TZÜ), Yalın Üretim, Sürekli Gelişme (Kaizen) gibi üretim sistemleri kaliteye dönük bir arzunun neticesinde oluşturulan sistemlerdir. Verimlilik odaklı ve yüksek motivasyon anlayışının bütünü sonucunda başarılı olan bu şirketler uzun süre ayakta kalmaktadırlar ve asla toplumsal örgütlenmeden bağımsız değillerdir. İkinci faktör olan iyi bir iş yapmak için gerekli yeterliliklere gelindiğinde ise yazar bu noktada kabiliyet kavramına odaklanarak, herhangi bir kişinin iyi bir zanaatkâr olabilmek için sahip olabileceği yeterliliğin, o kişinin çocukluk dönemindeki oyun deneyimine bağlanmaktadır. Bunun nedeni oyunun çocuğa nasıl sosyal olunacağını öğretmek, çocuğun bilişsel gelişimine yardımcı olması; çocuğu oyuna ve oyunun kurallarına uymaya teşvik etmesinden öte çocukların uydukları kuralları kendilerinin yaratmasına ve bu kuralları denemesine de fırsat tanınmasıdır; çocukların geliştirdikleri bu kabiliyetler yetişkinliklerinde çalışmaya başladıklarında da onlara hizmet eder (Sennett, 2019: 337). Çocukluk dönemindeki oyun deneyiminin kişinin ilerleyen dönemlerinde fiziksel, bilişsel ve sosyal beceriler biçiminde yansıdığı üzerine birçok çalışma bulunmaktadır (Bruner, Jolly ve Sylvia, 1976; Herron ve Sutton-Smith, 1971; Bornstein ve O'Reilly, 1993; Pellegrini, 1996; Bekoff ve Byers, 1998; Pellegrini ve Smith 2005; Bateson ve Martin, 2014). Bu çalışmalardan en dikkat çekici çalışma, Sutton-Smith'in 'oyun muğlaklığı' olarak belirttiği kavramda yatmaktadır. Bu kavramla Sutton-Smith, kesin katı kurallar yerine insanların olayların akışına kendilerini adapte edebilmesinin, kontrol edilemeyenle başa çıkabilmenin öneminden bahsetmektedir. Bu açılım Sennett'in zanaatkârın problemleri çözümünde sahip

olması gereken muğlaklık faktörünü destekleyen niteliktedir. Oyun nasıl maddi nesnelere üzerinde uygulanan teknik bir çalışma ise (Sennett, 2019: 340) zanaatkârlık da tıpkı oyun gibi maddi nesnelere üzerinde uygulanan, zamana yayılan, kuralları olan, tekrarlanan, sorgulatan, açılım yaptıran, dinamik, iş birliği ve istikrarlı olmayı gerektiren, teknik bir çalışma olarak düşünülmelidir. Tüm bunların neticesinde, şu an var olan esnek üretim ve çalışma şartları insanların yaptıkları işten doyum sağlamasını zorlaştırdığı açıktır. Zanaatkârın iş birliğini, birlik ve beraberlik duygusunu yaşadığı atölye ortamının yerini, rekabetçi, bencil ve yalnız bir ortama bırakmasının birtakım etkileri olmuştur. Emekten kopma, yüksek tansiyonlu işlerin çalışanlarının sadece kendi çıkarlarını düşünmeye itilmesi, kök salmanın değerinin içinin boşaltılması, anlamsızlaştırılması, sadece hacim ve kar odaklı bakış açısına odaklanarak nitelikten yoksun bir üretim anlayışının sonucunda deneyim değersizleştirilmiştir. Bununla beraber nesne ile insan arasındaki ilişki sistemi de etkilenmiş, yeni tüketim alışkanlıkları oluşmuştur. Bir başkasını kıskandırmak amaçlı bir yandan da başkalarının gözünde saygı görmek için tüketilmeye başlanmıştır (Veblen, 2005: 101).

Zanaatkâr, işin kapsamı ve içeriği ne olursa olsun, bir işe yaklaşımımızın, o işi yapma tarzımızın, o işten ne anladığımızın yaşantımızın tümüne yayılıp her türlü ilişkimizi etkilediğini göstermektedir. Bu etkiyi en iyi şekilde kullanabilmek için de sahip olduğumuz niteliklerin neler olduğunu bilmemiz, karşılaşılabileceğimiz sorunlar ve bu sorunları 'zanaatkâr tarzıyla' tamir etme yollarının neler olabileceği, zanaatkâr kavramının tüm hayata bir mana olarak yayılmasının bize sunabileceği yararları geniş bir literatür üzerinden açık bir şekilde anlatarak çağdaş çalışma düzenine de bir eleştiri sunması bakımından önemlidir. Kitap her ne kadar üç ana bölüm halinde kompozisyonlara ayrılıyor ve okuyucuya her bölümün sonunda kısa özetler sunuyor olsa da, Sennett'in sistem eleştirisini anlayabilmek, okurla paylaştığı argümanları oturtabilmek için olayların tarihsel ve felsefi arka planları anlattığı bölümlerin tamamını okumak gereklidir.

Sennett'in bu çalışma düzeni eleştirisi; bazı kesimler tarafından makineleşmeyi kötülemek, çağın gerektirdiklerini yok saymak olarak algılandıysa da yazar tüm kitap boyunca aslında kısa vadeli üretimin getirdikleri sonucunda insanların iş birliğini, birlik beraberliği unutarak, kendilerini bir hırsa kaptırarak tükettiğini, bunun sonucunda ne tükettiği şeyden ne de ürettiği şeyden bir şey anladığını, emeğine yabancılaşarak, emeğin anlamının kaybolduğunu dile getirmeye çalışmıştır. İnsanların yaşadığı korkular ve belirsizlik ve bu belirsizliğin her yere dağılması Bauman'ın (2017) bahsettiği akışkan moderniteye çıkmaktadır. Parçalara ayrılmış bir üretim düzeninde kimse ne ürettiğini bilmeden bir çark içinde devinmektedir. Gittikçe dijitalleşen, pratik ve uygulamanın birbirinden koptuğu, tekrarlananın öneminin zaman kaybı olarak görüldüğü, vaktin zamanlara bölündüğü bir çalışma düzeninde bireysel tatmini bulmak, bir bütün parçası gibi hissetmek gün geçtikçe zorlaşmaktadır. Tüm bu teknolojiyi göz ardı etmeden zanaatkârlığı bir düşünme metodu olarak günlük hayatımızda kullanmak, karşılaşılabileceğimiz problemlere zanaatkâr gözüyle yaklaşip onları tamir etmek ve zanaatkâr yönümüzü geliştirmek bizlerin elindedir, dolayısıyla kitap bu imkanları biz okurlara sunması açısından önemlidir.

Kaynakça

- Arendt, H. (2013). *İnsanlık durumu*, Çev. B. Sina Şener. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arkitera.com, <https://www.arkitera.com/haber/alvaro-sizinin-arsivi-online-erisime-acildi/> (Erişim Tarihi: 02.08.2021).
- Bateson, P. ve Martin, P. (2014). *Oyun, Oyunbazlık, Yaratıcılık ve İnovasyon*, Çev. Songül Kirgezen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2017). *Akışkan Modernite*, Çev. S. O. Çavuş. İstanbul: Can Yayınları.
- Bekoff, M. ve Byers, J. A. (1998). *Animal Play: Evolutionary, Comparative and Ecological Perspectives*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Belardi, P. (2019). *Mimarlar Neden Hala Çiziyor*, Çev. Atilla Erol. İstanbul: Janus Yayıncılık.

- Bornstein, M.H. ve O'Reilly, A.W. (1993). *The role of play in the development of thought*. San Francisco: CA: Jossey- Bass.
- Bruner, J.S. ve Jolly, A., Sylva, K. (1976). *Play: Its role in development and evolution*. Harmondsworth, UK: Penguin.
- Durgun, İ., Doruk E. (2015). TRIZ yaklaşımını kullanarak önden çarpmalı trafik kazalarında yayaların güvenlik koşullarının iyileştirilmesi. *AKU*, s.1-6.
- Güncel Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, <http://www.tdk.gov.tr/>, (Erişim tarihi: 02.08.2021).
- Herron, R. E. ve Sutton-Smith, B. E. (1971). *Child's Play*. New York: Wiley.
- Marx, K. (2009). *Kapital*, Cilt 1, Çev. A. Bilgi. Ankara: Sol Yayınları.
- Norman, D. (2017). *Gündelik şeylerin tasarımı*, Çev. Mine Şengel. İstanbul: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu Yayınları.
- Pellegrini, A. D. (1996). *The future of play theory*, Albany. NY: State University of New York Press.
- Pellegrini, A. D. ve Smith, P. K. (2005). *The nature of play: Great apes and humans*. New York: Guilford Press.
- Ruskin J. (2005). *The stones of venice*. Londra: Pallas Athene.
- Ruskin J. (2007). *The stones of venice*, Volume II: The Sea Stories. New York: Cosimo Inc.
- Veblen, T. (2005). *Aylak sınıfın teorisi*, Çev. Zeynep Gültekin- Cumhur Atay. İstanbul: Babil Yayınları.